

	էջ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ, Պապի՝ «Sempiternus Rex»-ի բնդմեռական նոր բուրբը	3
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ օրհնության կոնդակը ճեղկահայ եվիրա- տունեղին	7
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ	10
ՎԱՀԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, Հարության պատգամը	16
ԴԵՐԵՆԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, Դարձյալ միևնույն հանկերգը	21
Ֆ. ԲՈՌՉԱՆՑԱՆ, Երկու խոսք կարդինալ Աղաջանյանի ազգագրավ գործունեության մասին	24
Գ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ, Բզենեռ նորավանդ	28
ՊՐՈՇ.-ԴՈԿՏ. Ա. ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ, Ուղիների դիմումը Պետրոս I-ին	39
ՀԵՆՐԻԿ ՍԱՐԿԱՎԱԳ, Զատական տոները Մայր Աթոռում	41
Մ. ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ, Երևանի կենտրոնական ծածկած շուկայի բացումը	46
ՀԱՄԼՈՐՈՑ ԼՈՒՐԵՐ	50
ԹՂԹԱԿԻՑ, «Մեր օրերի իրական վասակը»	53
Յուդակ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի նոր ստացված ձեռագրերի	57
Լ., Ն ա զ ա շ Հ ո վ ն ա ր ա ն, «Բանաստեղծություններ»	62
Գիտական և գեղարվեստական նոր հրատարակություններ	63

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ՝

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՍԶ, ԷՋՄԻԱՇՆ

«ԷՋՄԻԱՇՆ» ՍՍՍՐԿԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Армянская ССР. Эчмиадзин, Редакция журнала „Эчмиадзин“
Redaction of the magazine „Etchmiedzin“, Etchmiedzin, Armenia, USSR

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ի

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԱՆ Զ.

ՎԵՀԱՓԱՌԻ ԵՎ ՍՐՐԱՋՆԱԳՈՅՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՊԱՊԻ՝ „SEMPITERNUS REX“-Ի ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ԹՈՒՂԹԸ

Մառիկանի Պիոս 12-րդ պապը, 1951 թվականի սեպտեմբերի 8-ին իր «Մանանայապետության» 15-րդ տարում, հրատարակել է մի «Ընդհանրական թուղթ»՝ Քաղկեդոնի տոբարհույակ ժողովի 1500-ամյակի առթիվ։ Ընդհանրական իր այդ թղթում պապը նախորդների սովորական ոճով առաջ է փառում «Հոռմի փանանայապետության» գերազան առաջնության հարցը Բրիտանական մյուս եկեղեցիների վրա, շեշտում է Քաղկեդոնի ժողովի զսիստ մեծ նշանակությունը՝ դոգմատիկ հարցերը վճռելու գործում և կոչ է անում բոլոր այն եկեղեցիներին՝ այդ թվում նաև Հայ եկեղեցուն և հայ ժողովրդին՝ որոնք իբր թե «ժամանակի խոսքի պատճառով» հատկապես Արևելյան երկրներում, յաժանվեցին եկեղեցու գրկից և միությունից, որպեսզի ճեռեն իրենց նախադասների ուսմունքին և օրինակին և շվարտեն պատշաճ մեծարանք ընծայել Հոռմի փանանայապետի գերազան առաջնության... հրաժարվեն իրենց մարտություններից և ընդունեն ամբողջությամբ Քաղկեդոնի վարդապետությունը։

Գուցե այսօր, ավելի քան այլ ժամանակ, Քրիստոնեական Ընդհանրական եկեղեցին կարիք ունի խաղաղության, համերաշխության, միասնության։ Այսօր, ավելի քան մի

այլ ժամանակ, ՀՍՍՀ եվ ՎՃՌԱԿԱՆ ՊԻՏԻ ՀՆՁԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ՋԱՅՆԸ, Ի ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ, ԸՆԴԴԻՄ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ։ Սակայն գործնականում ի՞նչ է անում Կաթոլիկ եկեղեցին պատերազմի շղարկության մի փորձով իր մթնոլորտում, կա՞ր աղյուս նրա մոտ Բրիտանական սիրո և եղբայրության անկեղծ ձգտում։

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՎԱՍԻԿԱՆԻ ԳԼԽԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ ԱՅՍՈՐ ՍՏՐԿԱԿԱՆ ՄԱՌԱՑՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ Է ԳՏՆՎՈՒՄ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՌԵԱԿՏԻՎԻՍՏ ՄՈՏ։ Կաթոլիկ եկեղեցին վաղուց նույնացել է աշխարհիկ պետության հետ՝ կորցնելով իր Բրիտանական հոգևոր նկարագիրը։ Վատիկանը մի՞շտ էլ կրել է իր մեջ կայսերական Հոռմի նվաճողական ոգին և աշխարհակալական հավակնությունները։ Նրա ուղարկության կենտրոնում եղել են ո՛չ թե կրոնական-եկեղեցական հարցեր, որի համար նա կյանքի է կաշված, այլ տոնեսական-ֆաղափական գործեր։ Այսօր Ամերիկայում Կաթոլիկ եկեղեցին իրենից ներկայացնում է տոնաբանական մի հսկայ կազմակերպություն։ Նա իր ջրամագլուխները ներդրել է պետական ուղղության արդյունաբերության մեջ, հատկապես այն ձեռնարկություններում, որոնք տեղագրված ձևով այժմ աշխատում են պատերազմի համար։ Պիոս 12-րդը սերտ կապերի մեջ է Մորգանի բանկային տան

հետ, որը Ամերիկայում Պիոս պապի ֆինանսական սպեկուլացիան է գլխավորում: Վատիկանի և աշխարհիկ պետությունների փոխհարաբերությունները միշտ էլ արտահայտվել են միջազգային բազմաթիվ պայմանագրերում: Պիոս 12-րդը 28 համաձայնություններ է կնքել, այդ թվում՝ ֆաշիստական Իտալիայի, հիտլերյան Գերմանիայի, կայսերական Յապոնիայի, ֆաշիստական Ֆրանկոյի, զավանան Ջան Կալ-շիի հետ և այլն: Պարզ է, որ այդ աշխարհիկ-ֆաշիստական բնույթի համաձայնագրերը ոչ միայն ընդհանուր ոչինչ չունեն Քրիստոնեական եկեղեցու ընդհանուր շահերի հետ, այլև մեծապես վարկաբեկում են նրան:

Վատիկանը իր աշխարհիկ տերերի թելադրությամբ այժմ ուզում է ստեղծել ընդհանուր կրոնական հակառակ Արևելքում ընդդեմ խաղաղության, ժողովուրդների ազատության և Ուղղափառ եկեղեցիների միասնության:

Քաղկեդոնը վաղուց աճել է պատմության գիրկը: Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցին, այդ թվում նաև Հայոց եկեղեցին, սովել է իր արդար և անզուսպ զատավիճար Քաղկեդոնի պառակտիչ ժողովի մասին, որը 451 թվից ի վեր բաժան-բաժան արեց եկեղեցին՝ խախտելով նրա միասնությունը: Պապը անցյալի հուշերը արժանեցրել, այսօր էլ ձգտում է, ինչպես 5-րդ դարում, խանգարել Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցիների կուռ համագործակցությունը և համախմբվածությունը: Բայց, զո՞ւտա՞ր է ընդդիմ խրախճ առաջել...:

Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցիները՝ երեք տիեզերական ժողովներում և հետագայում, հաստատական դրսևորել են իրենց համերաշխությունն ու միասնությունը ոչ միայն զոգմատիկ հարցերում՝ ընդդեմ ամեն տեսակի կրոնական մոլորությունների, այլ նաև վարչական-կազմակերպական հարցերում:

Լևոն պապը, 451 թվին, Քաղկեդոնի ժողովի միջոցով, իր տիրաճեղակ լուսավորչական աշխատեց փառել եկեղեցիների միասնությունը՝ որով ցանկանալ Տիրոջ եկեղեցու մեջ: Քաղկեդոնի ժողովը, կեղծ դավաճաբանական դիմակի տակ, պատրիարքական արձանների պայթույթի՝ Հռոմի գլխավորությամբ, ընդդեմ Աղեփսանդոսիայի Ուղղափառ մեծ Աթոռի:

Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցին՝ հենվելով ավետարանական բնագրերի վրա, առաքելական թղթերի ղեկավարության վրա, առաքելական հարցերի ուղղափառ դավանության վրա, նշանակել է և՛ Քաղկեդոնը, և՛ Լևոն պապը, և՛ նրա առաքելը: Նրե Վատիկանը ծանոթ չէ այդ բոլորի հետ, ավելի վատ նրա համար: Քաղկեդոնից է սկիզբ առնում Վատիկանի

խաչակրաց արշավանքը Հայոց եկեղեցու, հայ ժողովրդի և նրա ֆաղափական անկախության դեմ: Այդ պայմարը շարունակվում է մինչև այսօր նույն առեւտրային, նույն կրոնությամբ և անհանգուստ ժողովրդությամբ: Հայ հավատացյալ ժողովուրդը 5-րդ դարից մինչև այսօր ծառացել է Վատիկանի դեմ իր հոգու ամբողջ վնասակնությամբ, խորը սկզբունքայնությամբ և համոզմունքով՝ պաշտպանելով իր կրոնական ուղղափառությունը և ինքնահակառությունը:

Կաթոլիկ եկեղեցու նվաճողության դեմ մղած իր հետևողական դարավոր պայքարում մեր ժողովուրդը համոզված է եղել, որ Հայոց եկեղեցու տևականությունը կայանում է նրա ազգային անկախության և երբից ինքնուրույնության մեջ: Քաղկեդոնի ժողովը ուղղված է եղել Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցիների երբից սուվերենության դեմ, միասնության դեմ, այն ամենի դեմ, ինչ ուներ Առաքելական Ընդհանուր եկեղեցին մինչև Քաղկեդոն: Այս է պատմական իրողությունը:

Հայոց եկեղեցին, իր պատմության ողջ ընթացքում, ղեկավարվել է մյուս փուլ Ուղղափառ եկեղեցիների նկատմամբ բրիտանական եղբայրության և սիրո սկզբունքով՝ «Միաբնակ» ի կրեւոր, ազատութիւն՝ յերկրայս, սէր՝ յամենայնեւ: Հայոց եկեղեցին երբեք չի փորձել Կաթոլիկ եկեղեցու նման «Արտափոխ» Հռոմեական եկեղեցու չի փորձել Կաթոլիկ նման իր անդրանկությունը չի վաճառել Հռոմից խառնացված ուսանալի համար, և ամեն անգամ, երբ Վատիկանը ձեռք է բարձրացրել մեր հավատի սրբությունների, ուղղափառության վրա, մեր ժողովուրդը կտրել է այդ խառնակիչ ձեռքը: Դրա համար էլ, իր անցյալի կենսափորձով, ԱՅՍՈՐ ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԵՐԵՐԻՆ ԵՒ ՊԻՈՍ 12-ՐԴԻ ՆՈՒՅՆՔԱՆ ՏԵՐԱՀԱՆԴԱՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԱՆ ԹՈՒՂԹԸ, ավելի քան վնասակար իր պայքարը շարունակելու համար Վատիկանի դեմ, ավելի քան երբեք՝ հաստատ իր պապերի դարավոր հավատքի վրա. «Եւ առաքանայի յամենայն հոգւոց վարդապետութեան» խաբէութեամբ մարդկան, խորամանկութեամբ ի խաբէութիւն մոլորութեան» (Նիքիւ. Դ 14): Հայ հավատացյալ ժողովուրդը ամուս է կանգնած իր պապերի առաքելական հավատի վրա, իր պապերի, որոնք երբեք ֆաղկեդոնական չեն եղել՝ հակառակ բոլոր Պիոսների դիտումնավոր կեղծիքներին: Հայոց եկեղեցին անսասան է իր հավատի ուղղափառության վրա, «երէկ և այսօր, նոյն և յաիտեան»: Նա երբեք չի հեռացել ուղղափառությունից, «Եւ նորոգ եմօտ ի մեզ ուղղափառութիւն, այլ ի հարցն

առաջնաց իշանէ, որով ոչ եղեալ ոչ թշնամիք, գրպարանէ գմէզ անպատկառ բարբառօք» (ներսես Շեռնալի)։

Հայոց Եկեղեցին միշտ ձգտել է տեսնելու, Բրետանեական Եկեղեցիների բազմալի միասնությունը՝ լի հոտ և մի հովիւ սկզբունքով։ Ամեն օր նա աղոթում է «վասն միայնայ Սուրբ, Կաթողիկէ և Առաքելական Եկեղեցւոյ», որի ընդհանրությունից բաժանված է Կաթողիկէ Եկեղեցին՝ իր հերձվածող։

Պապի ճանաչմանը Սուրբ Հոգւոյ դեմ հայեցողութեան է հասնում, երբ նա իրեն պարտագում է իրեն «հաջ հովիւ» Բրետանեական Բնդհանուր Եկեղեցւոյ վրա, և պահանջում է աստվածային հարգանք իրեն «շտորն-շենաւոր արքայ»։ Նվ դա պարզ է ու հասկանալի։ Վատիկանը պետություն է պետության մէջ, և ո՛չ երբեք Եկեղեցի։

Վատիկանի միջոցով Ամերիկայի ղեկավարները իշխում են Կաթողիկէ հավատացյալների վրա։ Վատիկանը իր շրջափռւների միջոցով հսկայական դավադրական գործունէություն է ծավալում կայսր և գաղութային երկրներում՝ իր աշխարհիկ տերերի հաշվին։

Վատիկանը միշտ էլ թշնամի է եղել ճշգրիտ ժողովուրդների ազատագրական շարժումներին։ Աշխարհում բոլոր ազնիվ մարդիկ վճռաբար դատապարտում են Կոտեայում ամերիկյան ագրեսիան և պահանջում են դադարեցնել այն, իսկ «Բրետանյա Վատիկանը ո՛չ միայն դեմ է դուրս գալիս ժողովուրդների պատերազմը դադարեցնելու պահանջներին», այլ այդ ագրեսիային կոնանակ ան տեսնալով գոյն է տվել։ Թայց իր հայրենիքի համար հերոսաբար պայքարող կոտեացիներ այդպէս չի մտածում «Կաթողիկէ ամերիկացւոյ» մասին։ «Ամերիկացիները Բրետանյաներ են, — գրում է Կաթողիկէ մի կորեանի, — բայց ինչպէս էլ որ երանք սպանում են մարդկանց. ես էլ Բրետանյա եմ, բայց երբ ամերիկացիները մտան Կորեա, ես այլևս չեմ կարող ոչեչի հավատալ...»։

1949 թվի փետրվարին, Հունգարիայում Միևտուսեո կարդինալի դեմ բացված դատըցոյցով ամբողջ աշխարհի ժողովուրդներին, որ Կաթողիկէ Եկեղեցին նոր դեմոկրատիայի երկրներում հանդիսանում է ազգային զավաճանության, խռովության կենտրոն։ Կաթողիկէ Եկեղեցին իր հոգևոր իշխանությունը, «գոր ետ Տէր ոչ ի փակել, այլ ի շինել», սպասարկում է խաղաղության թշնամիներին։ Անա ո՛ր է հասել մի Բրետանյա Եկեղեցի իր ողջ նվիրապետությամբ որի դեկավար Պիոս 12-րդը հայտնում է այն կաթողիկէ հավատացյալներին և փանաններին,

որոնք մասնակցում են աշխարհում ժողովուրդների հանուն խաղաղության մղած պայքարին և ստորագրում են Ստոկհոլմի կոչի տակ։ Կաթողիկէ հավատացյալների գերակշռող մասսան հավատարիմ է դեմոկրատիայի և խաղաղության գործին, և զատապարտում է Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ վերահսկողի նվաճողական հակաբրետանական քնթացքը։

Կաթողիկէ Եկեղեցին այսօր իրենից չի ներկայացնում միատարր մի ամբողջություն, ընդհանուր հավատացյալ մասսան՝ աշխատավորներ են, բանվորներ, գյուղացիություն, մանր առևտրականներ։ Կաթողիկէ վերահսկող միաձուլվել է պատերազմի հրձիգների հետ և ապրում է նրա մարդասպան զաղափարներով։ Շարժալի կաթողիկէ աշխատավորությունը խաղաղություն է ուզում մյուս ժողովուրդների պէս, իսկ վերահսկող կառչել է պատերազմի հրձիգների արեւմտախորհրդական փաղափանությունը։ Շարժալի կաթողիկէ հավատացյալները՝ աշխատավոր մասսաների հետ պայքարում են ամբողջ աշխարհում հացի, ազատության, խաղաղության համար։ Վերահսկողը՝ որը ծառայում է Տրումբեյին՝ օրհնում է նրանց աշխատանքը ընդդէմ աշխատավորության ապրելու իրավունքին։

1949 թվից ետո Պիոս 12-րդի նշանակած 32 կարդինալներից մեծ մասը ամերիկացիներ են։ Ամերիկայում արդեն խոսում են բացահայտ կերպով այն մասին, որ հաջորդ պապը ամերիկացի պետ է լինի։ Դրա հետ մեկտեղ, աճում է կաթողիկէ շարժալի հավատացյալների համարաշխությունը՝ խաղաղության և դեմոկրատիայի հակառիկ հետ, աճում է նրանց դժգոհությունը Վատիկանի հակաբրետանական, հակաժողովրդական փաղափանության դեմ, ամերիկյան պատերազմի հրձիգներին ծառայելու գործողություններին դեմ։

Կաթողիկէ Եկեղեցին, Վատիկանի գլխավորությամբ այսօր արտասահմանյան երկրներում գլխավորում է Հայոց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ անջատման գաղափարը՝ Հայոց Եկեղեցւոյ դարավոր ու պատմական կենտրոն, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից։ Հայ հավատացյալ ժողովուրդը վճռականապէս դեմ է եղել Մայր Աթոռի նկատմամբ Վատիկանի վարած այդ փաղափանությունները։ Արտասահմանում մեր հայրենասէր և բարեպաշտ ժողովուրդը, առաջադեմ մտավորականությունը, մամուլը, կոչ են անում ուժեղացնել պայքար Վատիկանի նվաճողական փաղափանություն դեմ՝ առաջնորդ ունենալով այն գաղափարը թէ՛ «հաւան եմք ընդ հարս մեր ի դժոխս իրանել և ոչ ընդ հո-

ռոմաց յերկինս ելանէր (Գրիգոր Տումեոր-դի): Ավելորդ է սկեհությունը, թոր ունիցի ականջս լսելոյ՝ լուիցէս:

Հայոց եկեղեցին այսօր, իր հարազատ Պե-տության հովանու տակ, խաղաղության մեջ աճում ու զարգանում է՝ իր ժողովրդի հոգևոր սպասին նվիրելով իր բովանդակ ուժն ու հոգածությունը: Հայոց եկեղեցին այսօր, արտասանմանում՝ Անթրիքասում, Նուսադե-մում, Կոստանդնուպոլսում, Ամերիկայում և այլուր հոգևոր զարթոնք է ապրում: Հայ հա-վատացյալ ժողովուրդը միշտ էլ խանդա-վառված է եղել իր Ազգային եկեղեցիով, երա պատմությամբ, երա հետևողական խա-ղապահական հաղափականությամբ:

Մայր Հայրենիքում և Սփյառում՝ հայ ժո-ղովուրդը ավելի ու ավելի է համախմբվում իր սիրելի և պաշտելի Հայոց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու, և իր հերոսական, ցանկալի ու նվիրական Սովետական Հայրենիքի ջուրջ: Միշտ էլ ժաշն բարբառոյ յանապատիս են մնացել Հոռմի պապերի բոլոր կոչերը՝ Սուրբ էջմիածնից բաժանվելու ուղղությամբ:

Վառիկանք այսօր ո՛չ միայն Հայոց Առա-քելական Սուրբ եկեղեցու երգվյալ թշնամին է, այլ նաև մեր հզոր Սովետական Հայրենի-քի: Սովետական Հայաստանի ձեռք բերած նվաճումները՝ զբաղանությամբ, արվեստի, արդյունաբերության, գյուղատնտեսության և այլ բնագավառներում, մինչ օրինական հպարտության են առաջացնում բովանդակ հայության սրտերում՝ առանց դավանական խտրության և ուժեղացնում են հայրենասի-րական զգացմունքը զեպի Սովետական Հա-յաստան, Վատիկանն ու երա հայ ծիրանա-վոր և ոչ ծիրանավոր զվարճական հովիվները ձգտում են նսնմացնել մեր Հայրենիքի այդ նվաճումները: Մեր երկրի և մեր ժողովրդի

30 տարում ձեռք բերած հաղթանակները մանվան դատավճիռ են կարգում Վատիկանի հայաեալած հաղափականությանը:

Ամեն հայրենասեր հայ հպարտ է և՛ իր Մայրենի եկեղեցի՝ Սուրբ էջմիածնով և՛ իր Սովետական պանծալի Հայրենիքով: Սիշտ էլ խայտառակաբար տապալված են եղել Վա-սիկանի գլխավորած արշավները հայ ժողո-վրդի և Հայոց Առաքելական եկեղեցու դեմ:

Հայ հավատացյալ և հայրենասեր ժողո-վուրդը, ի պատասխան Պիա 12-րդի պա-ռակտողական կոչերին, ուժեղացնում է իր սերն ու նվիրվածությունը դեպի Սովետական Հայաստանն ու Հայոց եկեղեցու կենտրոն և գլուխ Սուրբ էջմիածինը: Ամենայն Հայոց Հայրապետությունն այժմ արժանավորապես գլխավորում է մեծ հայրենասեր Գեորգ Զ. Մերազնագույն Կաթողիկոսը, որի ղեկավա-րության տակ Հայոց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու համար սկսվել է իսկապես հոգևոր և կուլտուրական զարթոնքի մի շրջադարձա-լին, պատմական ժամանակաշրջան:

Թո՛ղ Երկնավոր Տերը երկարացնի Ազգիս Վեհափառ Հայրապետի կյանքի թանկագին տարիները ի պայծառություն Հայոց Առաքե-լական Սուրբ եկեղեցու և ի մխիբարություն հավատացյալ հայ ժողովրդի:

Թո՛ղ հավետ կանգուն ու պայծառ մնա Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը՝ Մայր Աթոռ Սուրբ էջմիածնով:

Թո՛ղ կանգուն ու պայծառ մնան Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը՝ Անթրի-քասում, Սուրբ Նուսադեմի և Կոստանդնու-պոլսի պատրիարքությունները, հայոց եկե-ղեցական բոլոր քեմերն խրենց ժողովուրդե-րով, հոգևոր դասով, մեծով ու փոքրով:

ԶԹԱԳԱՌՈՐ ԵՐԿՆԱՌՈՐ, ԶԵԿԵՂԵՑԻ ՔՈ ԱՆՇԱՐԺ ՊԱՇԽԱՆ: ԱՄԵՆ:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՆԴԱԿԸ ՀՆԴԿԱՅԱՅ ՆՎԻՐԱՏՈՒՆԵՐԻՆ

**ԴԻՈՐԴ ԵԱՌԱՑ ՑԻՍՈՒՍԻ ԴՐԻՍՏՈՍԻ, ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՐԲ
ՏԵԱՌՆ ԵՒ ԿԱՄՐՔՆ ԱԶԳԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ
ԵՒ ԿԱՌՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, ԵԱՅՐԱԳՈՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՐԵՍԱՐ ԱՐԻՈՒՅՑ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵԼԵՑԻՈՅ ՍՐՐՈՅ
ԿԱՌՈՒՂԻԿԵ ԷԶՄԻԱՆԵՒ**

ՀԵԿԱՅԱՅ ՍԻՐԻՒԻ ԺՈՂՈՎՐԻՅԱՆ ՄԵՐՈՒՄ, ՀԱՐԱՋԱՏԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ
ՍՐՐՈՅ ԷԶՄԻԱՆԵՒ ԵՒ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ՆՈՒՐԱՏՈՒ ԶԱՐԱԿԱՅ ՄԵՐՈՅ, Ի ԳԱՀԷՆ
ԱՌԱՔԵԼԱՇԱՒՈՂ ՍՐՐՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱՒՈՐԶԻ ԵՒ Ի ԳԱՀԱԿԱԼԷ
ՆՈՐԻՆ ՈՂՋՈՅՆ ՀԱՅՐԱԿԱՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ:

Երկու ժողովի առաջ, ճանաչալով չափ սկզբնային ավանդույթն ճշտելով,
ձեզ այցելության ուղարկեցինք, որպես հայրապետական պատվիրակ, Սուրբ
Երմիածնի լավագույն միաբաններից մեկին՝ Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի հա-
խազանող անդամ՝ գերաշնորհ տեր Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանյանին,
որ ուսումնասիրե ձեր հոգևոր-կրթական կյանքը, հասկանա ձեր կարիքներն
ու վշաբեր և մխիթարե ու մխիթարվի ձեզնով և Մեզ գեկույցանե ի տնօրէնու-
թյուն:

Հաճությամբ լսեցինք ձեր եկեղեցական-կրօնական կյանքի և պահանջ-
ների, ձեր ազգային-կրօնական կրթության ու դաստիարակության, ինչպես
հա՛ն ձեր բնաճեկան և տնտեսական վիճակի մասին:

Մեր պատվիրակը գեկույցեց նաև, որ դուք տեղում իր կատարած բոլոր
ձեռնարկներին աջակից ու գործակից եք եղել և նպաստել եղաց կենսագործ-
ման, օրհնում եք ձեզ և հորդորում այդպես լինել նաև ապագայում:

Մեր պատվիրակի գեկույցումներն ու ձեր ներկա գործերը առիթ են բն-
ծալում Մեզ վերհիշելու ճշդեմանայերի՝ ձեր նախնայաց մեծագործությանց ու
փառավոր անցյալի մասին:

Հնդկահայությունը՝ 17-րդ դարու վերջին քառորդից մինչև 19-րդ դարու
առաջին քառորդը, վաճառակաճական ասպարեզում մեծ հաջողություն ունե-
ցավ և հարստացավ ու՝ թե՛ երկրում և թե՛ երկրից դուրս՝ հայ ժողովրդի
կյանքում մեծ դեր կատարեց և իր համար հայ պատմության մեջ որոշ դիրք
ստեղծեց:

Հնդկաստանում հայության մեջ սկիզբ առավ կուլտուրական-կրթական
շարժում՝ զգալիորեն անցեց հայ դպրոցների թիվը, բացվեց հայ հեմարան,

գարգացավ մամուլը, գորացավ գրական գործունեությունը և այսպես սկիզբ առավ հեղինակության մեջ կուլտուրական-կրթական շարժում և զարգացավ: Հեղինակությունը արտաքին հայության նկատմամբ երկու ուղղությամբ աշխատանք տարավ. մեկ՝ ֆրիստենեական կրոնի բարոյական վսեմ գաղափարները հայ կյանքում կենսագործելու ուղղությամբ, որի ապացույց կարող են հանդիսանալ իրեն նմա՝ Ղրիմի ֆաղափներում և Նոր-Նախիջևանում հիշյալ նպատակներով համայնքների անվամբ թողած խոշոր կտակները՝ ծերանոցներ, հիվանդանոցներ, անկեղանոցներ, որբանոցներ և նման աստվածահանո հաստատություններ հիմնելու նպատակով՝ ամատացնելու համար ֆրիստենական կրոնի և սիրո ու եղբայրության գաղափարները հայ ժողովրդի կյանքում: Այսպիսի կտակներից է Մասեն Բարաբանի կտակը Նոր-Նախիջևանի համայնքին թողած:

Երկրորդ ուղին ֆաղափական բնույթ ունի. հեղինակայ ժողովուրդը ցանկացել է արտաքին հայության, հատկապես կովկասահայության ֆաղափացիական կյանքը ապանովել և հեազնեոե ֆաղափական ինֆեուույն կյանք ստեղծել ոուսաց պետության աջակցությամբ և նորա հովանավորությամբ: Սորա ապացույց են գոյություն ունեցող գրավոր փաստաթղթերը և՛ ոուսաց կայսրներին սիրաբանելու նպատակով՝ եոցա նվիրաբերած թանկարժեք նվերները:

Տասնիններորդ դարից սկսած փոխվեցան Հեղկաստանում կյանքի պայմանները և հեղկասայությունը վաճառականական մրցման մեջ տեղի ունեցավ եվրոպացի վաճառականներին, սակայն քաղաքախտաբար, պանպանեց և ցայսօր պահպանել է իր ֆեկեղեցասիրությունը և ազգային-կրոնական ոգին, որ այնքան կարևոր է բարձր կուլտուրա ունեցող ժողովուրդների մեջ ապրողին՝ ձուլման վտանգից գերծ մնալու համար: Հեղկասայությունն այսօր էլ գաղափարով և գործով նույն եկեղեցասերն է և նույն ազգասերն ու հայրենասերը, ինչպես և առաջ: Մոեք Սուրբ էջմիածնի եկեղեցական թանգարանը և դուք կոեանեք այնտեղ թանկարժեք ջուրշառներ, թագեր, թանկարժեք վաճառքայրեր, դպիրների և երգչական խմբերի համար մետաքսե ժամադրապիկներ, արժեքավոր արծաթ-սկեզոծ եպիսկոպոսական գավազաններ, արծաթյա մեծ և փոքր աջառանկներ և սկիհներ, բոլորն էլ հեղկասայության նվերներ, որոնք արժեքավոր են ինչպես իրենց ռաակով, նույնպես նաև հնությանը:

Հեղկասայությունն այսօր էլ արտահայտում է նույն եկեղեցասիրությունը. նա ուղարկել է Սուրբ էջմիածին բազմաթիվ և բազմառանգակ նվերներ՝ Սուրբ Պատարագի հայրապետական յիակառար զգեստ, Սուրբ Պատարագի մի ֆանի ձեոք եպիսկոպոսական յիակառար զգեստներ, հայրապետական և եպիսկոպոսական արծաթ-սկեզոծ գավազաններ և այլն, որպեսզի հայության կենտրոնական մեծագույն սրբավայրը պահպանե իրեն հառուկ վայելույթ տեսքը, հմայվե ու խորհրդավորությունը:

Հեղկասայությունը աշխարհի այս շափազանց յարված վիճակի մեջ անգամ չի մոռացել Հայոց Հայրապետին և՛ նորա 80-ամյա հաբեյտեական հանդեսի տոնակատարության տոթիվ՝ նվիրաբերել է ոսկե թանկարժեք ժամացույց մականությամբ, որ անշուշտ կլինի մեայուն հիշատակ գալիք սերունդների համար: և հուշարար՝ հեղկասայ ժողովրդի ազգային-կրոնական ջերմ զգացմունքների և ապրումների:

Նվիրատուներն են՝ 1. Հայրապետական ոսկե ժամացույցը, հայրապետական և եպիսկոպոսական արծաթ-սկեզոծ գավազաններն ու մնացյալ զգեստները նվիրել է Կալկաթայի քաղաքաշտ և հայրենասեր հայությունը: 2. Սուրբ

Պատարագի հայրապետական լիակատար զգեստը ընծայարարել են պ. Հակոբյան և տ. Ֆրիտա հաշտության բարեպաշտ ամուսինները: 3. Սուրբ Պատարագի եպիսկոպոսական լիակատար զգեստ՝ գերաշնորհ տեր վահան աբեղ-պիսկոպոսի անունով նվիրաբերել է պ. Պետրոս Ալեխյանը: 4. Սուրբ Պատարագի եպիսկոպոսական մի ձեռք զգեստ նվիրաբերել է պ. Պապար Մկրտչյանը: 5. Սուրբ Պատարագի եպիսկոպոսական մի ձեռք լիակատար զգեստ նվիրաբերել է շնորհաշուր տիկին Մարիամ Բաղդասարյանը: 6. Սուրբ Պատարագի եպիսկոպոսական լիակատար մի ձեռք զգեստ նվիրաբերել է շնորհաշուր տիկին Արգայանը ի նիշատակ իր ամուսնու՝ հանգուցյալ Հայկ Արգարյանի:

Վերահիշյալ փաստական ավայլները Մեզ վերա բարոյական պարտք են դնում օրհնելու հայուրյան սիրելի դարձած հեղկանայ պատմական և պատվական ժողովուրդը: Օրհնելու լինի մշտապես Տիրու հովանին որոնող մեր պատվական հեղկանայ ժողովուրդը, մաղթենք կենսատու Փրկչին, որ իր հովանու ներքո առնեն նորան, վառ պահեն նորա եկեղեցասեր և ազգասեր ոգին և ազատ պահեն ավեն փորձանքները:

Օրհնելու լինեն վերևում նիշատակված հայրապետական և եպիսկոպոսական Սուրբ Պատարագի զգեստները ընծայարարող հինգ նվիրատուները. մաղթենք մարդասեր Փրկչին, որ իր հովանի Աչը տարածեն հիշյալ նվիրատուների վերա, պահպանեն նոցա ընտանիքը բարօր վիճակի մեջ, պարգևեն նոցա տրեւատություն և գործերին հաջողություն:

Օրհնելու լինի Կալկաբայի Սուրբ Նազարեթ հայոց եկեղեցու շնորհաշուր և գործունյա ճազաբարձությունը. մաղթենք, որ Բարձրյալը պահպանեն նոցա կյանքը, զորացնեն նոցա ետևողը և անմար պահեն նոցա սերը դեպի Մայր Աթոռն ու Հայրենիքը: Օրհնելու լինի նաև Մեր հայրապետական պատվիրակ՝ գերաշնորհ տեր վահան աբեղպիսկոպոսը. աղոթենք Ամենակալին, որ առողջություն և արեւտություն շնորհեն նորան, որպեսզի ի վիճակի լինի նաև հետ այսուրիկ այցելելու Մեր վերելի վտարանդի ժողովրդին, մխրբարելու և նորա հոգևոր-կրթական կարիքները հոգալու, ողջամբ վերադառնալու և հանդեպ Սուրբ Էջմիածնի պարգերեն հանդիսանալու:

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ցուտ կոնցապ ի 10-6 յունիսի

1882 Փրկչական տմ

և ի տունարիս Հայոց ՌԵՍ.

յութերուդ տմի Հայրապետության Մերայ,

ի վահան Արայ էլմիածնի:

Պ Ա Շ Տ Ո Ն Ա Կ Ա Ն Ք

**ՓԻԿՁԻ ՀԲԱՇԱՓԱՌ ՀԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏՈՆԻ ԱՌԹԻՎ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՍԻՐԱԶՆԱԳՈՒՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՆՈՒԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕՇՈՒԹՅՈՒՆ Տ. Տ. ԳԵՈՐԳ Զ.Ի ԱՆՈՒՆՈՎ,
ՍՏԱՅՎԱԾ ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳՐԵՐ
ԵՎ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՏ

Ընդունեցե՛ք մեր և մեր ժողովրդի հոգեւոր զավակաց և պաշտօնական մարմնոց զառկական շնորհավորանքն ու սրտագին մաղթանքը Վեճիդ փառոյ-
րոյան, արեւշատոյան, Մայր Աթոռի անսասնաւորյան համար:

ԳԱՐԵԳԻՆ, ՊԱՏՐԻԱՐԿ

ԵՐՈՒՍԱԴՆՄԻՑ

Սուրբ Հակոբի միաբանոյան և ամբողջ հոգեւորականոյան անունից մատուցանում ենք զառկական շնորհավորանք, ցանկանում ենք Ձերդ Վեհափառոյան երջանիկ կյանք, արեւշատոյան եկեղեցուն, Հայրենիքին և սիրելի ժողովրդին:

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱՀ՝

ԵՂԻՇԵ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻՑ

Շնորհավորելով Ձատկի տունը ցանկանում ենք Ձերդ Վեհափառոյան երկար կյանք:

ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԻԲԼԻՍԻՑ

Վրաստանի բեմի բեմական խորհուրդը և հավատացյալները Ձատկի տների առթիվ անկեղծօրէն ցանկանում են Ձերդ Սրբոյանը երկա՛ր երկա՛ր տարիների կյանք և առողջոյուն՝ ի բարօրոյուն հայ հավատացյալ ժողովրդի:

ԹԵՄԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

ԿԱՀԻՐԵՒՑ

Մեր և եգիպտոսի հայերի անունից խնդրում ենք Ձերդ վեհափառությանը՝
ընդունել մեր սրտաբուխ մաղթանքները Զատկի տոնի առթիվ:

ՄԱՄԱՐԵ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԻՐՈՒՆՅԱՆ

ՓԱՐԻՋԻՑ

Զատկի տոների առթիվ խնդրում ենք ընդունեցե՛ք մեր շնորհավորություն-
ները, վառ ցանկություններն ու մեծաբանքը:

Եկեղեցական վարչության նախագահ՝
ԿՈՏՅԱՆ

ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻՑ

Շնորհավորում ենք Ձերդ Սրբության Քրիստոսի Հառության մեծ տոնի
առթիվ և մաղթում ենք արեւատություն, հոգևոր բարձր գործունեության աս-
պարհում երջանիկ և հաջող կյանք՝ ի բարօրություն հայ ժողովրդի և եկե-
ղեցիների:

Համբուրում ենք Ձեր Սուրբ Աջը:

ԹԵՄԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ
ԳԱՐԵԳՐԵ ՄԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՎԱՐԿԱՊԵՏ

ԱԹԵՆՔԻՑ

Քրիստոսի հրաշափառ Սուրբ Հառության տոնի առթիվ խոնարհաբար
կուգանք մատուցանելու Ձերդ վեհափառության և Գերագույն Հոգևոր Խորհուր-
դին՝ գաղութիս հոգևորական դասուն, ազգային իշխանության և համայն ժո-
ղովուրդին շնորհավորանքները:

ՀԱՅՐ ՆԵՐՍԵՍ ԽՈՇՈՐՑԱՆ

ԲԱԲՎԻՑ

Ձեր սիրեցյալ հոտը, եկեղեցականները և բեմական-եկեղեցական խոր-
հուրդը շնորհավորում են Ձերդ Սրբությանը՝ Սուրբ Փրկչի Հառության օրվա
առթիվ:

Աղոթում ենք Ամենակալին՝ շնորհելու Ձերդ Սրբությանը երկար կյանք և
ստողություն՝ ի բարօրություն Հայաստանյայց Սուրբ եկեղեցու:

ՎԱՐԴԳԵՍ ԱՎԱԳ ՔԱՀԱՆԱ

ԹԱՎՐԻՉԻՑ

Փրկչի հրաշափառ Հառության տոնի առթիվ բեմական ժողովի, բեմական
խորհրդի, քահանայից դասի և համայն հավատացյալ ժողովրդի հետ միասին,
խոնարհությամբ համբուրում ենք Վեհիդ Սուրբ Աջը և աղոթում ենք Արարչին,
օր պարգևի Վեհիդ արեւատություն և երկար կյանք:

Առաջնորդական տեղապահ՝
ՎԱՐԱՊԵՏ ԱՎԱԳ ՔԱՀԱՆԱ

ՔԱՂԴԱԴԻՑ

Ամբողջ թեմի կողմից շնորհավորում ենք Սուրբ Զատիկը, ցանկանում ենք Ձեզ առողջություն, արեւշատություն:

ՏԵՐ-ՀԱԿՈԹՅԱՆ

ՔՈՒՆԱՐԵՍՏԻՑ

Հաճում եմ անհատաբար խոսելու, հայրենասեր ժողովրդին, որդիական ջերմ սիրով մաղթում ենք Ձերո՞վ փառաբանության արեւշատություն, առողջ, երջանիկ հովվապետությամբ, վերածնունդ ծաղկյալ Մայր Հայրենիքի կենսատույնը:

ՎԱԶԳԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԹԵՀՐԱՆԻՑ

Շնորհավորում ենք Փրկչի Հարության տոնը, համարում ենք Ձեր Սուրբ Աշը ցանկանալով արեւշատություն և երջանիկ օրեր:

ԹԵՄԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐ
ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆ

ՌՈՍՏՈՎԻՑ

Թեմական-եկեղեցական խորհուրդը և հավատացյալները շնորհավորում են Ձերո՞վ Սուրբությանը և վաճառականությանը Զատիկի սուրբ տոնի առթիվ: Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց: Ցանկանում ենք Ձեզ մեծ հաջողություն՝ ընդհանուր ցանկալի խաղաղության համար Ձեր ջանքերի հաջողության գործում:

ՍՈՒՐԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԼՅՈՒՆՑՈՐՔԻՑ

Հայտնում եմ իմ որդիական երախտագիտությունը արհմիության պատվին համար՝ շնորհաված անարժանիս Ձեր 20 մայիսի 1951 թվի № 429 կոնդակով: Մշտական ջանքս է Մայր Աթոռին և Ձեզ կատարյալ հավատարմությամբ ծառայել Աստուծո, եկեղեցվո և ժողովրդին: Ի սրտե աղոթում եմ Ձեր առողջության և արեւշատության համար: Ընդունեցե՛ք մեր թեմի հոգևորականաց, հոգիներ և իմ որդիական զատկական շնորհավորանքները և սրտագին մաղթանքները:

ՏԻՐԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԼՅՈՒՆՑՈՐՔԻՑ

Վ Ե Կ Ա Փ ա ղ ի Ն Տ Ի Ր.

Հրաշափառ Սուրբ Հարության տոներուն առթիվ կիսեղեմ, որ բարեհաճելի ընդունելի սրտագին շնորհավորություններս և որդիական բարեմաղթություներս Ձերո՞վ վեհափառության թանկագին արեւշատության համար: Բարհիշյալ

Աստված անսասան պահե Հայաստանյայց մեր Սուրբ Եկեղեցին և անոր արժանքնոր Գոհեակալը, ի պարծանս ազգիս հայոց և մեր սիրելի Հայրենիքին:

Մատչելով ի համբույր Սրբազնասուրբ Աջույդ՝ մեամ Վեհափառ Հայրապետիդ խնամարն որդի՝

ՄԱՄԱՐԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍԻՑ

Աստվածարայն Վեհափառ Տեա.

Տյառն մերո հրաշափառ Սուրբ Հարության տաճը որդիական ակնածանքով կշնորհավորեմ Ձերդ Վեհափառության և կխնդրեմ, որ բարեհաճիք ընդունիլ տուալիս սրտագին բարեմաղթություններ՝ ազգիս մեծագործ ընդհանրական Հայրապետիդ քաղկագին կենաց երկարության, քաջառողջության և փառապանծ գահուն անսասանության համար:

Նույն ջերմ բարեմաղթություններ կկրկնե իմ միջոցով (զի գրելու առգարադ է) տե՛ր Հովսեփ սրբազան իր Վեհափառ և պաշտելի հոգեծնողին, աղերսելով, որ աղոթե՛ք իրեն համար, երբ տարիներ տևող ու շարունակվող իր ֆիզիկական չարչարանքներուն տակալու կարողություն չէ մնացած վրան. և եթե ցարդ համբերած ու տարած է անհնազուրժելի այդ տանջումները, այդ եղած է միայն շնորհիվ իր հավատին ամրության և հոգեկան արիության, որ հիացում կպատճառե զինքը դարմանող բժշկական դասուն և բոլոր այցելուներուն: Շատ փորձեց անձամբ գրելու գոնե քանի մը տող, սակայն չհաջողեցավ անկողնո անշարժության մեջ, և հուզված ու լալագին ինձի հանձնարարեց այդ պարտականության կատարումը: Երկուդածությամբ կմատչի Ձերդ Վեհափառության Սուրբ Աջույն:

Երկուքին հարազատք Մայր Աթոռ, ինչպես նաև մեր ընտանիքի բոլոր մեծ ու փոքր անդամները տիվ և գիրքեր կաղթենք Ազգին և Եկեղեցիին փառին ու պարծանքին, Վեհափառ Հայրապետիդ արևշատության և Ձեր բոլոր հայրենանվեր ձեռնարկներուն հաջողությամբ պսակումին համար:

Հառուցյալ Փրկիչը շնորհե աշխարհի խաղաղություն, պետությանց հաշտություն, ազգերու եղբայրություն և Հայաստանյայց Եկեղեցվո ամուր միասնականություն, որուն հեղինակն ու գործադիր վերին իշխանավորն է Ձերդ Սուրբ Օծությունը:

Մատչելով ի համբույր Սուրբ Աջո Օծյալ Վեհիդ՝ կամ և կմնամ հովատարիմ ձառա և հարազատ որդի՝

ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

**ԹԻՎԱԿԱՆ ՀԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏՈՒՆԻ ԱՌՔԻՎ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՍԻՐԱՋՆԱԳՈՐԾՆ ԿԱՐՈՂԻԿՈՍ
ԿՈՐԻՆ Լ. ՕՐՈՒԹՅՈՒՆ Տ. Տ. ԳՅՈՐԳ Զ.Ի ԱՆՈՒՆՈՎ
ԿՈՒՅԲ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻՑ ԱՏԱՅՎԱԾ ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ
ՀՅՈՒՄՐԵՐ ԵՎ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ

Ձերդ վեհափառություն, Ձերդ Արքություն և սիրեցյալ ի Տեր մեր Քրիստոս.

Քրիստոս յարեալ:

Օրհնյալ է Տեր և Փրկիչը մեր, որ լուսավորել է մեզ իր կենսաբույս դա-
գաղից բարեշնորհ ուրախությամբ և հաստատել է այն մեզ համար իր հաճու-
թյամբ քե՛ն՝ «հրեուցեացում»:

Թող ապրի մեր շրջապատում և մեր մեջ այդ հրեվանքը և բոլ լաղջւոյացնի
մեզ իր լույսով՝ մեր փախազարձ հարաբերությունների մեջ:

Ողորձում ենք Ձեզ հարուցյալ Տիրոջ այդ հրեվանքով, որ պարզեցել է մեզ
շնորհալի հարության հույսը:

Թող Տիրոջ հրեվանքն ուժ տա Ձեզ՝ շարունակելու Աստր եկեղեցուն Ձեր
բարձր ծառայությունը՝ ի բազմապատկումն Ձեր բարեշնորհ պարզեցների և
հոտի աղայունակությունը: Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց: Եղբայրական սի-
րով դեպի Ձեզ ի Տեր՝

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆ ԻՌՈՍԻՈ ՊԱՏՐԻԱՐԿ՝

ԱՂԵՎԱՍԻ

ԼՈՒԻՍԻՆԻՑ

Ձերդ Արքություն, սիրեցյալ եղբայր ի Տեր,

Քրիստոս յարուցեալ է ի մեռելոց. այսուհետև ոչ մեռանի, և
մահ եմա ոչ ես ամբէս:

(ՀՌՈՎՄ. Զ Թ)

Մի անգամ ևս Բրիտանական գիտության ուրախությունը ներթափան-
ցում է մեղիքի աշխարհի խավար և քաղաքական թշնամության և ատելության
աշխարհում գտնվող Բրիտանյաններին հաստատում խաղաղության մեջ: Հա-
րության լույսն աղբերանալով Տիրոջ թափուր գերեզմանից՝ ուր դրվել էր նրա
հաւմինը, բոլոր Բրիտանյա ժողովուրդների հոգիները լցնում է իր աստվա-
նային լուսավորությամբ: «Ու՛ր է, մահ, յաղթութիւն է, ու՛ր է, դժոխք, խալ-
թոց է» (Ա. Կորնթ. ԺԵ ԾԵ):

Հարության՝ ավելի քան մի ուրիշ որևէ Բրիտանական տաճիկ՝ բոլոր
Բրիտանյանները պետք է միացած լինեն, ավելի կարևոր և հիմնական հարցե-
րում, քան այն հարցերը, որոնք բաժանում են նրանց: Ազատության, մեր
բաժանումները հեղափոխված կամ քեթեթափված կարելի չէ հաղթահարել,
բայց, սիրելի՛ եղբայր, մեզ բոլորիս համար այս անպատմելի ուրախության
օրում, մենք բոլորս կանգնած ենք Աստր Գերեզմանի շուրջ՝ Աստուծո բոլոր

հեղտակների նետ և զոգիս արդարոց կատարելոց» (Եբր. ԺԲ 23) և «ժողովուրդ բազում որոց ոչ գոյր թիւ, յամենայն ազգաց և յամենայն լեզուաց և յամենայն ժողովրդոց» (Հայտնք. Ե 9):

«Այսօր է գոր տարա Տէր, եկայք ցնծասցուք և ուրախ եղիցուք ի սմա» (Սղմ. ՃԺԸ 24): Ողջունում եմ Ձեզ, սիրելի՛ Նորայր, սուրբ սիրո համբույրով և ուղարկում եմ իմ ամենաշերմ եղբայրական հարգանքներն ի Քրիստոս Ձեզ, Ձեր հոգևորականության և Ձեր հավատացյալ ժողովրդին:

Աղոթելով որ Աստուծո օրհնությունը անպակաս լինի Ձեր վրայից և Տերը Ձերդ Սրբության պապի երկար տարիներ, մեամ Ձեր անկեղծ և սիրող եղբայր ի Տեր՝

ԱՌԱՋԵՆՈՐԴ ԵՎ ՄԻՏՐՈՂՈՒԼԻՏ ՀԱՄԱՅՆ ԱՆԳԼԻՈ՝

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍ ՋԵՈՅՅՈՐԻ

ՌԻԳԱՅԻՑ

Խնդրում եմ ընդունել իմ սրտագին ողջւոյները Ձերդ Սրբությանը և Ձեր աշխատակիցներին՝ Քրիստոսի Հարության սուրբ տոնի առթիվ: Խաղաղություն, առողջություն և ուրախություն Ձեզ:

Լատվիայի Ա. վեստարաճական-Լուտերական
եկեղեցու արքեպիսկոպոս՝
ԳՈՒՍՏԱՎ ՏՈՒՐՍ

ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ

Ողբիական սիրով ազդարարում եմ Ձերդ Սրբության ցնծայի Քրիստոս յարեաւոր:

ՄԻՏՐՈՂՈՒԼԻՏ ՆԻԿՈԼԱՅ

Կ Ր Ո Ն Ա Կ Ա Ն

ՎԱՀԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍՈՍ

ՀԱՐՈՒՅԹՅԱՆ ՊԱՏԿԱՄԵ

(Փարոզ՝ խոսված Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում)

«Տէ աստ, այլ յարեալ»:

(ՂԹԿ. ԽԳ 8)

արուքյան տոներ քրիստոնեական աշխարհի մեծագույն և ամենա-
ժողովրդական տոնն է: Մարդկու-
թյան փրկութեան, ազատութեան,
քաղաքական վերածնութեան և միաժամանակ
բնութեան զարթոնքի՝ զարնան տոնն է դա
գերազանցապես:

Վեհափառ Հայրապետը, իր «Ջատիկ» ընդ-
հանուր վերնագիրը կրող հիանալի քարո-
զաշարքում հետևյալն է գրել Հարուքյան
նշանակութեան մասին.

«Հարուքյան տոներ քրիստոնեական լեզվում
կոչվում է նաև Ջատիկ: Ջատիկ տոնը հին
տոն է և նախաքրիստոնեական ծագումն ու-
նի, ինչպես վկայում է հեթանոս ազգերի
պատմությունը, նրբ անցնում էր մահաշունչ
ձմեռն ու փչում զարնան կենդանարար շուն-
չը՝ հարուքում տալով մեռած ընտելան, երբ
կանաչում էին ծառերի չոր ճյուղերը՝ հազա-
րավոր ծիլեր և ընձյուղներ արձակելով, երբ
կենդանանում էին դաշտերը՝ կանաչով և
երկինքնանոց ծաղիկներով՝ մարդկությունը ող-
ջումնում էր զարնան փալատը՝ նորան նվիրե-
լով Ջատիկ տոնը:

«Ջատիկան ձուռն ու զառը ծագող կյանքի
խորհրդանշաններն են. իսկ զատիկական
կրակը կենդանարար արևի պատկերումն է, որ
իրև կենսունակ ուժ՝ հոսելով երկրի թմբած
երակներով՝ վերականգնացնում է նորան:
Ջատիկը, ուրեմն, զարթնող և հարուքում
առնող բնութեան տոնն է հին ազգերի համար:
Սկսյա ամենը և՛ ճշմարիտ է, և՛ գեղեցիկ,

բայց այն բոլորը չէ, ինչ որ կարելի է ասել
Ջատիկ տոնի մասին:

Քրիստոնյա աշխարհի համար Ջատիկը
միայն զարնան տոն չէ, և ոչ էլ բնութեան
տոն, այլ հավատի տոն: Այս ալն օրն է, երբ
մենք լինք վամենում միայն բնութեան զար-
թոնքի մասին լսել, այլ անցյալ մեծ եղելու-
թյան՝ Քրիստոսի Հարուքյան մասին: Ահա
այն ավետիքը, որը նոր շարժման ու նոր
կյանքի սկիզբ դրավ: Այն ժամանակվա ծե-
րացած և գերեզմանի դուռը հասած աշխար-
հի մեջ հնչեց մարդու ականջին Քրիստոսի
Հարուքյան ավետիքը, որ յուր զորավոր ու
կենսունակ ուժով վերանորոգեց աշխարհը:

«Հին աշխարհը ծերացել էր ոչ մտքով, սա-
կալն, այլ բարոյապես. նա չէր կարողում
գիտություն, գեղարվեստի, այլ բարոյական
զաղափարների. աշխարհը բարոյապես փտած
էր և կարողում էր բարոյական վերածնու-
թյան: Քրիստոսի Հարուքյան պատմական
եղելությունը սկիզբն է բարոյական ալի եղե-
լություն:

Հարուքյան հրաշափառ առավոտն է...
Երեք բարեպաշտ զուգարերն կանաչ
Ջատիկի միաշաքարի օրը, ժվող քաղ ընդ ա-
ռատտան զնում էին իրենց սիրելի Փրկչի
գերեզմանը: Նրանք հոգեկան ծանր ապրում-
ների մեջ էին. ամբողջ երեք գիշերներ հակել,
աղոթել, բացել ու տրամել էին: Ջատիկա նա-
խորդ օրերի մեջ կատարված դեպքերը ջըն-
ցել և կարեկներ խոցել էին նրանց կանացի
սիրտն ու զգացմունքները: Իրենց հետ չէր
նա Ջատիկ օրը, երբ ամբողջ ժողովուրդը
զատկական ուրախ սեղանների շուրջը հա-

վազված փառաբանում էր Եհովային սաղմոսներով և երգերով, եզրպատկան գերուբորձից ազատության հիշատակին նվիրված օրը, նրանց ուրախ Պասեքը՝ Ջատիկը, սուգի, վշտի, հուսահատության էր փոխված։ Իրենց հետ չէր ետ, որ հույսն ու փառքն էր հոգա ժողովրդին, այն մոմենտին մահապանդ, երբ ողջ Հրեաստանը գերի, շղթայված, հեկեկում էր նոր Եզրպատի՜ Հոտի սվեննեղի տակ։ Նրանց տեսել էին և լսել նրա խոսքերն ու լալալիքի՜ պատգամները նահանջի այդ օրերին, տեսել էին նրա փառքի ու հաղթանակի օրերը, երբ ամբողջ ժողովուրդը «զհետ նորա զնաց» և մայրաքաղաքը «բլրդեցաւ» նրա հաղթական մուտքի օրը, ժողովրդական օվսանանքների և ուրախության բացազանչությունների տակ, բայց տեսան նաև նրան խեղճ, դատապարտված, կալանավոր, իբրև մի հանցավոր, հոտմեական սվենների տակ, շղթայակապ։ Եվ երկինքը լռել էր այդ բոլորի դիմաց։ Հրեշտակների գնդեր չէին եկել նրան ազատելու խաչի անաբո դատապարտությունից, փակվել էին երկնքի դռները, արդարության և վրեժխնդրության որոտն ու կայծակները չէին թափվել նրա լալալագործ թշնամիների գլխին։ Թուլացել էին նրա հետեորդների սրտերը, աշակերտները նույնիսկ փախել էին, միայն այս ձրճք բարեպաշտ կանայք հետևեցին նրան մինչև գերեզման։

Խոր քնի մեջ էր աստվածասպան մայրաքաղաքը, քնել էին խաղաղության, արդարության տխուր դահլիճներն էլ, երբ այս երեք բարեպաշտ կանայք, իրենց ազգային տրադիցիայով, խնկեր, անուշահոտություններ պատրաստեցին՝ տանելու Քրիստոսի գերեզմանին։

Արդեն քաղաքի պարիսպներից անցել են, հասել են այն պարտեզը, որտեղ գտնվում է նրա գերեզմանը։ Դանապարհին առաջին անգամ բացվում են ցավից կողպ նրանց շրթները։ «Ո՛վ Թալանցուցե՛ մեզ, զվճմն ի դուռն քերեզմանին...» հարցնում են նրանք իրենց քաղաքային։ Տկար կանայք են նրանք ֆիզիկապես։ Նրանց բոցավառ սերը բերել է նրանց մինչև գերեզման, բայց նրանց բազմակնությունը տկար են շարժելու գերեզմանի քարն անգամ Բայց... գերեզմանը թափուր են գտնում, միայն մահվան պատանքը կա այնտեղ... Ցավի, վախի, հուսահատության առաջին րոպեներում կարծում են, որ գողացել են Տիրոջ մարմինը թշնամիները... Բռնություն, բայց տխուր ասպետները միշտ էլ վախեցել են արդարների, նահատակների և

մահից, և՛ գերեզմաններից... Ամենասրտոտն ու երիտասարդ Մադթադինեն փնարում էր նրան պարտիզում, նախկին մեծ մեղավորը լինում է առաջին վկան Քրիստոսի Հարության, նա պարտիզում խնդրում է անծանոթ զարտիզականից՝ տալ զնախմին Տեսուն, եթե դու բարձր զնա, որի համար ինք շտապել եկել է։ Մադթադինեն փոխանակ Քրիստոսի մարմինը գտնելու, գտավ նրան ողջ, յարուցեալ ի մեռելոցս։ Քրիստոսի ծանոթ ծայր հնչեց Մադթադինեի ականջում՝ «Մարիամ...»։ Ուրախությունից ալլալված՝ Մադթադինեի շրթներին մի բառ չիայն թույլ, որի մեջ նա դրել էր իր ողջ սերը, հավատը, ուրախությունն ու կյանքը—«Մարունի», ուղեց վազել, փարվել նրա ոտքերին, համբուրել նրա հագուստի քաղցրեցները, բայց հարուցյալ Տերը նրան ուղարկեց վկա լինելու իր Հարության, վախեցած և ցրված աշակերտների մոտ։

«Հրեական հույսերով ու ակնկալություններով մեծացած աշակերտները,— գրում է Վեհափառը,— իրենց Վարդապետի մահվամբ հուսախաբված զգացին իրենց և Նորա հետ գերեզման իջեցին իրենց բոլոր հանդուգն երազներն ու մեսիական սին հույսերը՝ Նորա միջոցով Իսրայելի երկրային թագավորություն հիմնելու Սակայն Հիսուսի հարությունից հետո կերպարանափոխ արավ նրանք։ Հիսուս կրկին կանգնած է նրանց առաջ ալիլի վեճ ու մեծ. նրանք լսում են Նորա վսեմ խոսքերը, տեսնում են Նորա սիրո գործերը։ Հիսուսի Հարության շնորհիվ հարություն է առնում նրանց մեռած հոգիներ, դառնում են արիասիրտ ու համարձակ, կրակոտ լեզու են ձեռք բերում, քարոզում են համարձակ, արհամարհում են մահը՝ պատրաստ լինելով իրենց դավանած և քարոզած ճշմարտության համար մարտիրոսական պսակ առնելու։ Հիսուսի հարության ավետիքով վերակենդանացած մարդիկ կենդանացրին իրենց ժամանակակից աշխարհը, բարոյապես մեռած աշխարհին վյանք տվին, բարոյական իդեալներից զուրկ աշխարհին իդեալներ պարգևեցին և կյանքը արժեք ստացավ մարդու համար։

Կյանքում անխուսափելի է մահը, ընդհանուր առմամբ փոխություն է դառնում մահը՝ ամեն դեպքում և դարպասից ե վրդովում է կյանքի խաղաղությունը, բնական կան երջանկությունը։ Աշխարհը փոշիի հատիկ է մահվան առաջ, մահն է եղել աշխարհների տերը, ամենազոր ուժը աշխարհում։ Կուր աչքերով, մահվան գերանդին ձեռքում՝ նա անխնա հնձում է կյանքի կանաչ դաշտերում։ Ինչ խնայում ծառ ու ծաղիկներ, մոր գրկից

Պետրոսյան տեղապահական տաճարի տեղապահական Կոստանյանը բարձր խոսելիս

խլում է երեխային, որբացնում մանուկներին, Դարեր շարունակ մահն անխնայ հալածած է մարդկության, ծանր մղձավանդի նման ճնշում է նա կյանքի վրա, մարդկային մարդի և զգացմունքների վրա: Քրիստոսն անդամ զերծ չմնաց մահվան պատճառած դառնությունից...

«Ահա նա, — շարունակում է Վեհափառը, —

յուր բարեկամ Ղազարոսի գերեզմանին՝ խռոված ոգով և արտասուքն աչքերին... թեև արտասուքն Յիսուսը, Բայց որպիսի՝ խոր զգացմունքներ և մտքեր են արտահայտված այդ երկու բառի մեջ: Արդյոք նորա համար արտասուքն Փրկիչը, ինչպես հրեաները լաքաարում էին, որ յուր սիրած անձի գերեզմանին էր մոտենում. ոչ! Ծղմադրիտ է, մեր

մոտիկ ծանոթի, սրտակից բարեկամի կո-
րուստը մեզ մահկանացուներին մեծ վիշտ է
պատճառում և ավելի կենդանի կերպով զգալ
է տալիս մահվան բռնությունը կյանքի վերա-
կալյալն երբ արտասվում է ոչ մեզ նման մի
սոսկ մահկանացու, այլ նույն Ինքը՝ կյանքի
Առաջնորդը՝ Նորս աղցունքները շատ ավելի
մեծ դին պիտի ունենային և ավելի դոբեղ
շարժառիթներին բնածին իրենին, քան դեպի
անձնական բարեկամը տածած մասնակի
համակրությունը յուր մեջ ամփոփել կարող
էր։

Նրա բարեկամն այն աղետալի գոհն էր, որ
ծանրանում է Ազոմի բոլոր որդիների վերա-
հաղատոսի գերեզմանը ներկայանում է Նորա
աչքին իբրև մի ահագին գերեզման, որ կյա-
նել էր և շարունակում էր կյանել մարդկու-
թյան կյանքը, և այն մի քանի կաթիլ արտա-
սուքը, որ փայլեցին Նորոտ արեգակնափայլ
աչքերում՝ ավելի խոր վիշտ և ավելի մեծ սեր
էին արտահայտում, քան այն ամենակույ գե-
րեզմանի շուրջը թափված բոլոր արտասուք-
ները միասին, Հիսուս արասվում էր մար-
դոց վիշտն ու թուլությունը տեսնելով մահ-
վան առաջ, բայց Նորա արցունքը տկարու-
թյան և վհատության արցունք չէր. մահը Նո-
րա համար անպարտելի թունավոր չէր, ինչպես
մեզ համար, նա յուր հետ բերել էր մի շղթա՝
կապելու աշխարհի այդ հողերին, Եվ ահա
երկնավոր Հոր անունով, որի լույս խոսքը գո-
յություն տվեց տիեզերքին, կանչում է գերեզ-
մանից շորթորդյա մեռյալին. «Ե՛լ, Հաղարոս»,
և մեռյալը կենդանանում է։

Միայն Քրիստոս հաղթեց մահվան...
«Մահումս զմահ կոխեաց» և մարդկությունն
աղատեց մահվան ն՝ սարսափներից, և իշ-
խանությունից. «Մի՛ւր է մահ, յաղթութիւն
քո, և ո՛ր է, գո՛ր իմ, խաթոց քո»։ Դարեւ
շարունակ գիտությունն էլ պայքարել է մահ-
վան շարիքների դեմ, բայց վերջնականա-
պես չի կարողացել հաղթահարել նրան.
միայն Քրիստոսը հաղթեց մահվան իր
կյանքով, և ցույց տվեց, որ գերեզմանից ան-
դին էլ կյանք կա, անմահություն կա, և Ինքն
է տեղը կյանքի և մահվան, Գերեզմանով չի
վերջանում մարդու կյանքն աշխարհում. եթե
այդպես լինե՛ր՝ չէր արժեք ապրել «այս
վշտի և արցունքի հովիտում»։ Գերեզմանն
ու այս երկրավոր կյանքը պարզապես են
հարության, Գերեզմանը քրիստոնյա մար-
դոս համար ունայնության մի փոս չէ, այլ
մի նոր կյանքի նախադուռ, մի լուսամուտ՝

բացված անմահության, հավերժության նոր
կյանքի վրա։ Քրիստոսն է մահը մահ չի, ապ-
ա ի նինչ, մի երկար քոռ, որից նա զարթ-
նելու է, ժուռանգելու համար անմահություն-
նը։ Որքա՛ն է մխիթարիչ հարության գա-
ղափարը տառապող մարդկության համար.
Որքա՛ն է սփոփարար այն հավատը մարդ-
կանց համար, որ մի օր նրանք տեսնելու են
մյուս կյանքում իրենց սիրելիներին, Քանի՛-
քանի՛ մայրեր հողին են հանձնել իրենց
սրտի ժողովներին, Քանի՛-քանի՛ ծնողանք
զավակներ անմխիթար ընկել են իրենց
ծնողների գերեզմանների վրա։ Որքա՛ն է
ուրախ լսել նրանց համար ավետարանի
պատգամը — «Մի՛ լաք, ինչու կենդանինե-
րին փնտրում եք մեռելների մեջ»։ Կյանքում
կա՝ սրանից ավելի սրտապակիչ մխիթարու-
թյուն բոլոր նրանց համար, որոնք վաղաժամ
հողին են հանձնել իրենց սիրելիներին, Այո՛,
«Մեռեալք յառնեն»։

«Այլևս փակ գերեզման չկա, — ասում է
վհճափառը. — Քրիստոսի գերեզմանի հետ
յուրը մեռյալների գերեզմանները բացվում
են, Հարուցյալը կենդանություն է բաշխում
բոլորին։

«Եվ ամեն անգամ, երբ եկեղեցու բեմից
հնչում է լուսո և կյանքի մեծ ավանդի՝
«Քրիստոս յարեաւ», Քրիստոսի դատարկ գե-
րեզմանի մոտից դեպի աշխարհի շորս կողմն
են սլանում Փրկչի առաքյալները և կանգ-
նում յուրաքանչյուր գերեզմանի առաջ՝
ամեն քրիստոսեի գլխի վերև և ձայն տալիս.
«Ելի՛ր՝ որ ննջես և կանգնես» ի մեռելոց և
լուսատեղեցի գրեզ Քրիստոս»։

Քրիստոսի Հարությունը հիմնաքարն է
Քրիստոսեական Սկեղեցու կյանքի և նրա
աստվածաբանության. Քրիստոսի մահն ու
հարությունը առաքյալների քարոզության
այժման և օմեգան են հանդիսանում։ Հեթա-
նոսաց մեծ առաքյալը՝ Պողոս, այսպես սուր
է դնում հարցը. «Եթե՛ Քրիստոս չի՞նչ յա-
րուցեալ, ընդունալն է քարոզութիւնն մեր,
ընդունալն են և հաւատքն ձեր»։ Քրիստոսի
Հարությունը մարդկության փրկության հայ-
տարարությունն է։

Քրիստոսի հարության ամենաչքեմ հա-
վատացողներին է եղել մեր ժողովուրդը, իր
կյանքի կենսափորձով, իզուր չէ, որ նրան
անվանել են քրիստոսեության մարտիրոսը.
շատ է շարժարկել, խաշվել նա իր համոզ-
մունքների, իր հայրենի սրբությունների հա-
մար, բայց երբեք չի կորցրել իր հավատը
իր հարության, իր փրկության համար։ Մեր

շեն երկիրը հաճախ են վերածել մեր ժողովրդի թշնամիները՝ գերեզմանների։ Մեր ժողովրդի ոսկորներն են թափվել մեր անփափական դաշտերի և ձորերի վրա, եղեկիեղյան տեսիլքի նման՝ սղաշտն այն լի էր ոսկերոց մարդկանո։

1915 թվի, հայկական մեծ եղեռնի, տարին է։ Հայրենասեր Հայրապետի սիրտը կարեմքով խոցվել է իր ժողովրդի դառն և արյունոտ կյանքի վերքերից ու նա խորը վշտով գրում է. «Մի գերեզման է այսօր մեր դժբախտ երկիրը... ննջում է մեր միտքը, ննջում է մեր հոգին, նաև մեր սիրտը, բարոյական կյանքի աղբյուրը, որի սպասավորներն ենք մենք՝ հոգևորականներս։ Ո՛ր է մեր պապերի անձնադիր հովիվությունը, զոր է նրանց անձնվեր ինքնամոռացության զղացումը, ո՛ր է նրանց գաղափարի ծառայող ոգին, ո՛ր է նրանց հասարակական սեղանի սպասավորությունը։ Ո՛ր է վարդանի հերոսական ոգին. ո՛ր է Լուսավորչի լույս որոնող և Սահակի ու Մեսրոպի ստեղծող ոգին, ո՛ր է Նիրսես Աշտարակեցու հայրենասեր ոգին, ո՛ր է մեր նահատակների հանուն ճշմարտության նահատակվող ոգին։

Տնոքա բոլորը թաղված են անցյալի փլատակների տակ, բայց մեռած չեն...

«Իմ շերմ փափազն է, իմ լավագույն ցանկությունը, որ Հիսուս մեզ համար էլ հարություն առնե, ինչպես յուր աշակերտների՝ ամարի Թող նա հարություն առնե մեր սիրելի և թանկագին ազգի ու Հայրենիքի համար»։

Հայրենասեր Հայրապետի իղձն իրականացել է... Մի երջանիկ օր, մի սուրբ առավոտ, աղ ոսկորների վրա հարություն շունչ փչեց... Մահվան դաշտը վերածվեց կենդանության դաշտի... Ոսկորներն իրար եկան, արյուն ու միս հազան, կենդանացան, որովհետև ճեմոտ շոնչյն ի նոսա, եղեն կենդանի և կանգնեցան կացին ի վերայ ոտից իրեանց, ժողովուրդ բազում յո՛յժ, յո՛յժս։ Դա էլ մեր ժողովրդի Հարությունն էր... Ո՛ր եք փնտրում այժմ նրան. մեռելների՝ մեջ, Տեյր-էդ-Ջորի անապատներում թե նիրատի խորը ալիքներում... «Ձէ աստ, այլ յարեալ — լսվում է ամեն կողմից, լարեալ նա էլ իր Փրկչին պես, և այսօր դեպի անմահություն է քալում նա, իր Փրկչին հետ միասին...»

Փա՛ռք հրաշափառ յարութեան քո, Տէ՛ր...», ևս առաւել։

Փա՛ռք հրաշափառ յարութեան քո, ժողովուրդ իմ, ժողովուրդ հայոց։

ԴԻՐՆԵՆԻԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԴԱՐՁՅԱԼ ՄԻԵՎՆՈՒՅՆ ՆԱՆԿԵՐԳԸ

(Պիոս պապի վերջին կոնդակի առթիվ)

որին Սրբութիւն Հռոմի Սրբազան Պապը, Պիոս ԺԲ., սեպտեմբերի 8-ին «Sempiternus Rex» (Տեմպիտենական Քաղաք) անվանյալ կոնդակ մը հրատարակեց Քաղկեդոնի ժողովին 1500-ամյակին առթիւ, կատին Եկեղեցւոյ պետին սուրհակական թուղթը քիչ արձագանք գտաւ կրօնական և քաղաքական աշխարհի մէջ։ Ան կ'պարունակէ դարեւ շարունակ կրկնվող միեւնոյն ճառերը, թէ Հռոմի պապն է Քրիստոսի փոխանորդը այս աշխարհի վրա, թէ Հռոմի Եկեղեցին է ճշմարիտ կաթողիկէ Եկեղեցին, և թէ մյուս քրիստոնեայ ազգեր, եկեղեցական համալսարաններ պարտին կատին Եկեղեցւոյ հպատակիլ, ըլլալու համար ռմ հօտ և մի հովիւ։

Եթէ կարգ մը պարբերաթերթերու մէջ կոնդակին հիշատակութիւնը եղաւ և քանի մը մեղքերովներ կատարվեցան անկէ՝ պարզապէս ցույց տալու համար էր, թէ ի՛նչպէս վատկական միշտ աշխարհի շփոթ կացութիւնն ու հզօտութիւնը կ'ընտան տարածել իր գերիշխանութիւնը քրիստոնեայ մյուս եկեղեցիներուն վրա, այս պարագային մասնավորաբար արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներուն։

Ամբողջական կոնդակը ալքի առջև լուսինք, որովհետեւ մեր ստացած տարւ լեզվով պարբերաթերթերու ու օրաթերթերը անկէ միայն նախադասութիւններ ու հատմաններ արտագրած են։

Պիոս պապի կոնդակի մասին առաջին անգամ կարդացինք Նյու-Յորք Էքսպրես Տրիբյունի Փարիզի տպագրութեան 18 սեպտեմբեր 1951-ի թիվին մէջ, Թրեմպիցը՝ Պարրըթ Մկրտում, «Պապի հրավերը միովման

համար» խորագրին ներքե կգրե, թէ կատին Եկեղեցւոյ Քահանայապետին կողմ ուղղված է մասնավորաբար արեւելեան քրիստոնեայ եկեղեցիներուն— Հայ, Ղպտի, Ասորի և Նեստորական— զանոնք հրավիրելու կամ միանալու կաթողիկոսական և պապը ճանշնալու իրեն դերազույն պետ Եկեղեցւոյ Ըստ թրեմպիցին՝ պապը իր կոնդակի մէջ կհայտնէ թէ շերմորեն կփափագի, որ ղպտիներն ու Նեստորականները միացած տեսնեն Հռոմեական Եկեղեցւոյ մէջ իր մահն առաջ որպէս իր Քահանայապետութեան ռմեծ գոհարաններն մին։ Պարրըթ Մկրտում կապիւցն նաեւ, որ Հռոմի հեղինակավոր շրջանակներու մէջ կտրիք այն կարծիքը, թէ ղպտիներեն և Նեստորականներեն ետք կաթողիկոսական կրօննան միանալ տասներկու միլիոն ուղղափառ քրիստոնեաներ Հռոմեականի, Յուսուսովի, Թյուրքի, Մերձավոր Արեւելքի, Տրանսսայի և Միացյալ Նահանգաց մէջ, Շատ պապեր և ռեզիդենտավորը հռոմեականներն ունեցորին այդ կարծիքն ու փափագը, սակայն ուղղափառ քրիստոնեաներ ո՛չ թէ կմիանան Հռոմի, այլ ալ ավելի փափած կմնան իրենց սուրբ հովանոցին, որմն Արեւմտեան Եկեղեցին պետք է օրինակ առնեն։

Նյու-Յորք Տայմզ իր 13 սեպտեմբեր 1951-ի թիվին մէջ քանի մը երկար հատվածներ մեղքերած է կոնդակին, որոնք ավելի Քաղկեդոնի ժողովին մասին են, Պապը կ'ընտ ցույց տալ, թէ Եփեսոսի և Քաղկեդոնի ժողովներուն մէջ Քրիստոսի մարդեղութեան նկատմամբ դաշնական միութիւնը գոյացած է և թէ Արեւելք ընդունած է այդ միութիւնը։ Պետք է ըսենք, սակայն, թէ իրողութիւնը տարբեր է։ Եփեսոսի դաշնականքին տեղ, ըստ որում, մարմնացյալ

Քրիստոսը միավորյալ մի քննություն ունի, Քաղկեդոն երկու անգամ քննությանց վարդապետությունը ընդունեցավ և մի Քրիստոսը երկու մասի բաժնեց, նման Նեստորի, և այս կերպով փոխանակ միություն առաջ բերելու, անհամաձայնությանց ու դավանական պայքարներու դուռ բացավ։ Արևելյան եկեղեցիները — Հայ, Դպտի, Ասորի, Հաբեշ — իսպառ շնորհունեցան Քաղկեդոնի այդ վարդապետությունը, որ կուգար խզում բերել նախապես բոլոր եկեղեցիներին դավանված և ավանդական դարձան Քրիստոսի մի քննության վարդապետության մեջ։ Սրբազան պապը իր կոնդակին մեջ կգրե. «Այսօր իսկ քանի՜ մը հերձյալ հատվածներ ցրված Եգիպտոս, Եթովպիա, Սյուրիա, Հայաստան և այլուր՝ կթվին մոլորած ըլլալ ճշմարիտ շավիղին՝ ալիքի բառերով, քան թե հաստատուն փաստերով, քանաձեռնելու համար մարդեղության վարդապետությունը ինչպես կհետևեցրվի իրենց ծիսական և աստվածաբանական վավերաթուղթներն (Document)։ Կուզեինք խոնարհաբար հիշեցնել սրբազան ճահանյապետին իրողությունը մը, որուն քաջամտով է ինք, թե Եգիպտոսի (Դպտի), Եթովպիո (Հաբեշ), Սյուրիո (Ասորի) և Հայաստանի (Հայ) եկեղեցիները «հերձյալ հատվածներ» չեն, այլ Մի, Սուրբ, Առաքելական Կաթողիկոս եկեղեցվո մասը և անոր ճշմարիտ հավատքին շատագոյնողներն ու պահպանողները, և այդ հավատքին հավատարիմ մնալու համար դարձր շարունակ բազում հալածանքն ու զոհաբերությունն հանձնը ասած են. ասկե՛զատ այդ եկեղեցիները ոչ թե ճշմարիտ շավիղին շեղած են, այլ պահած ու քարոզած են զայն. ասիկա կփաստվի ո՛չ թե զբառերով, այլ մեր թաղմաթիվ տուր հայրերու ծիսական և դավանական վկայություններով։ Անշուշտ, արևելյան և արևմտյան եկեղեցիներու պատմաբանները շատ լավ գիտեն, թե դավանական ուղիղ ճանաչան շեղողները ո՛չ թե արևելյան եկեղեցիները եղան, այլ արևմտյանը՝ իր նորահայտ բարդություններով։

Մեզի համար մասնավորապես զարմանալի թվեցան, ստիպյալ, սրբազան պապի հետևյալ խոսքերը. «Հետևելով մեր նախորդներու հետքերուն, մենք հարատևորեն քանաչինք դուրսացնել արևելյան եկեղեցիներու վերադարձը Կաթողիկոս եկեղեցվո մեջ... մասնավոր կերպով՝ հոգածու եղանք հոռմեական եկեղեցապետության տակ գտնվող ժողովուրդին (ըսել կուզե՛մ հայրերու) և պարզատրեցինք հոռմեական կարգի նախաթյան փառքով հայոց պատրիարքը»։

Թե Կաթողիկոսներ հինն են ի վեր ի՛նչպիսի

միջոցներ գործածած են ու կգործածեն արեւելյան եկեղեցիները Հռոմի հպատակեցնելու՝ ծանոթ է բոլոր անոնց, որոնք քիչ-շատ եկեղեցական պատմություն գիտեն, Բայց Աղաջանյան սրբազանի կարդինալության աստիճանի քարծրացումը կխորհնիք թե արժանյաց և ծառայության փոխարեն եղած հատուցումը մըն էր, և ոչ թե ցուցամույական միջոց մը՝ հայրերու վերադարձը (?) դուրսացնելու Հռոմեական եկեղեցվո մեջ, Արդյոք կարդինալ Աղաջանյանի Միացյալ Նահանգաց տված այցելությունը այս օրերուն սրբազան պապին կողմն «հարատևորեն» կատարված լանքերուն շարունակությունն է Ամերիկայի մեր հայ բնակարանները Հռոմի դերիշխանության տակ բերելու համար։

Իսկ Աղաջանյան կարդինալը «Հայոց պատրիարք անվանելը Հռոմի ճահանյապետին կողմն բոլորովին անհեթեթ է և պատմության խեղաթյուրում։ Արար աշխարհ գիտե, թե հայ ժողովուրդը դարձնել ի վեր միայն մեկ պատրիարք՝ այսինքն կաթողիկոս ունեցած է և ունի. ան միայն մեկ պուրիս և պետ կընդունի, որ է Սուրբ Էջմիածինի Սրբազնազույն Հայրապետը. այդ զբլխուն մաս կկազմեն մեր մյուս Աթոռներու զահակայինքն ալ, Հայ ժողովուրդը Սուրբ Էջմիածինի կաթողիկոսն զատ ուրիշ եկեղեցական պուրիս կամ պետ չի ճանչնար։

1945 ղեկտեմբերին, երբ Պրոս ժր, պապը Տրիդենտի ժողովի բացման 400-ամյակի առթիվ ևս հրավեր կարդաց բոլոր ոչ-հոռմեականականներուն միանալու Հռոմի եկեղեցվո, մենք «ՀԱՄԿ»-ի 1946 փետրվարի թիվին մեջ Միևնույն ճանկերը վերնագիրով կարճ գրություն մը դիտել կուտայինք, թե «Միությունն այսպիսի հրավերներ վնասն «Ձայնն բարրառու լանապատի», ցորքան անոնց դիտումն ու նպատակն է և տարին եկեղեցվո պերագահությունը ապահովել և անոր հեղինակությունը ամենուրեք տարածել... դարբուրու միևնույն հանկերգն է դարձյալ, Մի՛զարմատեք, և թե նույնաման հանկերգներ և հրավերներ իրմե ստորադասալաններն ալ շուտով իմանալ կամ ստանալը»։

Նույն այս դիտողությունը այս առթիվ ևս կուզեինք կրկնել։

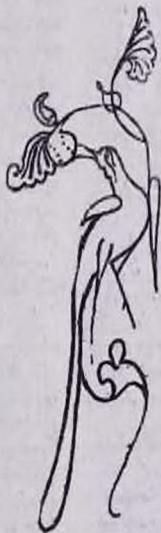
Ներկա համաշխարհային տագնապին մեջ ժողովուրդներ կուզեն սիրո և խաղաղության պատգամը։ Անոնք կարոտ են հոգևոր և բարոյական առաջնորդության և ոչ թե bunkum-ի, այսինքն՝ հոռոմ ցուցաբանություն, ինչպես այնքան ճշմարտորեն Christian century անկախ շարաքաթեթի ուսեղ խաղաղաբանություն մը (տե՛ս սնպտեմբեր 28, 1951 թիվը) փորագրել պապին փորը և նաև

պար կոշիկն կցված պատմական խեղաթյուրումները:

Ոգիի և գործունեության ի՞նչ հավաղություն: 451. թիվին, Հոռմի և լեռն Ա. պապը բաղադրական նպատակներով կնկրտեի կոստանդնուպոլսո և Աղեքսանդրիո պապերարարական աթոռները անշրջանի՝ իր տեղականացվածը տարածելու համար Արևելքի եկեղեցիներուն վրա, մինչ հայելի՝ Վարդանանք և Ղևոնդյանք, նույն այդ տարիի իրենց Մույրենի եկեղեցվո համար կմարարնչեին իրենցմե շատ ավելի հզոր թղթաւթի մը դեմ՝ հանուն կրոնքի և խիղճի ազատության և Հայրենիքի նվիրականութեան պայտանութեան: Այս հավաղությունը երկու և եղևությունը մեջ, որոնց 1500-ամյակն է հավասարապես այս տարի, ցույց կուտարարերու ընթացքին և մեր օրերուն Հայ և լատին եկեղեցիներու գործունեության ուղիներու տարբերությունը:

Ինչպես ասկե առաջ նորին Վսեմություն կարդինալ Աղաչանյան, այս անգամ ալ նորին Արքեպիսկոպոս Պիոս ԺԲ. պապը կխոսին ի շարս արևելյան կարգ մը եկեղեցիներու՝ Հայաստանայց եկեղեցվո ալ վերադարձին Քրիստոնյա Ընդհանրական եկեղեցվո ժողովրդը բոլորը գիտնան սակայն, թե Հայաստանայց եկեղեցին չէ բաժնված Ընդհանրա-

կան Քրիստոնյա եկեղեցիէն, որպէսզի հարկ ըլլա իրեն հոն վերադառնալ: Քաղկեդոնիկ վեհեքոն հետեանցով գործնականապես դարձեցաւ բոլոր եկեղեցիներու միաբնակ, որ զոյություն ունեցած էր մենչի այն ատեն, եթե այդ միութենէն հեռացած եղաւ Հայոց եկեղեցին, նույն միութենէն հավասարապես հեռացած եղաւ նաև ինքը, Հոռմեական եկեղեցին. հետեաբար, եթե միություն գործնական վերակազմելու հարց կա, որքան Հայաստանայց եկեղեցին, նույնքան մասնակցները, ընդ որս Հոռմեականը, պարտին վերադառնալ միության մեջ, Բայց Հոռմեական եկեղեցին հավանություն ունի ինքզինքը նկատելու միակ ընդհանրականը, և ով չի պատկանիր իրեն՝ հերձվածող հոշակեալ Այն կհրավիրեն ասոնց վերստին գալ իրեն՝ իրեն, որուն երբեք մաս չէին կազմած, սակայն, այդ եկեղեցիները, անոնք լիւնն ընտ մաս կազմած էին բոլոր եկեղեցիներու միութեամբ: Այդ միության վերականգնությունը ալն ատեն միայն կարելի է, երբ առանց գերազահության խնդիր դնելու բոլորը կմիանան Քրիստոնեական ոգիով իրր հավասարապես անդամները Քրիստոսի միակ մարմնույն, որուն զլուխն ալ նույնինքն Քրիստոսն է. բացի որմն ոչ որ եղած է և կարող է երբեք ըլլալ:

Գ. ԲՈՒՑԱՆՅԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ ԿԱՐԴԻՆԱԼ ԱՂԱՋԱՆՅԱՆԻ ԱԶԳԱՂԱՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ¹

ամուլում տպագրված հաղորդումներից երևում է, որ վերջերս հայ կաթոլիկ կարդինալ Աղաջանյանը վերադարձել է Երևան և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի ցեմ. Եւ հայ կաթոլիկ հավատացյալ հմ, մեծացել և դաստիարակվել հմ կաթոլիկ հայրենասեր շրջապատում և իրր այդպիսին, նողկանքով հմ ընդունում հայ կաթոլիկ կարդինալի հայրենադավ հակաքրիստոնեական եյութ-ները, Եւ հավատացած հմ, որ հայ կաթոլիկ-կե հասարակության հազարավոր այլ անդամներ ևս, ինձ նման չեն բաժանում նորոշուկ կարդինալի հայրենադավ դադափարները: Մենք մեր անցած պատմական կենսափորձի հիման վրա դատապարտում ենք հրապարակով Աղաջանյանի որդ ազգակործան գործունեությունը:

Եւ հայ կաթոլիկ հմ, սիրում եմ իմ Հայրենիքն ու իմ հարազատ ժողովուրդը: Հայ կաթոլիկ հասարակությունը ևս իր խորքում հայրենասեր է. նա մեծացել է Մխիթար Սեբաստացու, Արսեն Բագրատունու, Ալիշանի, Մկրտիչ Պեշիկթաշլյանի հայրենասիրական շնչով և ազգային արդիցիաներով: Մենք հայ կաթոլիկներս, սրտի ինչպիսի՝ հուզմունքով երգում էինք մեր ման-

կության օրերին հայ ժողովրդի միության սրտառուլ երգը.

«... Տուր ինձ քո ձեռն, եղբայր եմք մեզ, Որ մորկաւ էինք զատուած...
Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն...»

Մեր կարդինալներն ու գերապայծառներն են եղել, որ միշտ իրենց ենդ հասարական շահերի համար լարել են հայր հայու դեմ, եղբայրն եղբոր դեմ: Աղաջանյաններն են եղել, որ միշտ նույն ազգի հարադատների մեջ որո՞ւ են ցանել, 30 արծաթի փոխարեն մատնել և ուրացել իրենց Հայրենիքն ու ազգը, որը ծնունդ է տվել նրանց, և հանուն տխուր փառասիրությունների վաճառել ազգային սրբություններն ու անունը: Այժմ պարզ է, որ Աղաջանյանը իրր կանխավճար ստացել է իր կարդինալական ծիրանին՝ պառակտելու մեր ժողովուրդը պատմական այս օրերին, երբ ամբել քան երբեք անհրաժեշտ է մեզ՝ հայ կաթոլիկներին միանալ հայության մայր զանգվածին հետ, որից բաժանվել ենք մենք:

Կրոնն ու դավանանքը, ժողովուրդն ու Հայրենիքը երկու տարբեր հասկացողություններ են: Մեր ժողովրդի մեջ կարող են լինել և աղաքաւ կան տարբեր կրոնական, քաղաքական հայացքների տեր մարդիկ, քայց նրանք չեն դաժարում նույն ժողովրդի զավակները լինելուց: Մենք հայ կաթոլիկ ենք դավանանքով, այսքան միայն, քայց հայ ենք ազգությամբ, և ոչ թե ճգրանկներ կամ ժյանկներ: Աղաջանյանը ընթանում է միջնադարյան մեթոդով, ինկվիզիցիայի դադափարով, Զատյանների, Հասունյանների օրինակով, Բայց անմտություն է կրկնել անց-

1. Հոգվածագիր Ծ. Բուսանյանն առանձին նամակով գրել է մեր խմբագրությանը, խնդրելով թույլ տալ ամսագրում տեղադրել իր ներկա հոգվածը: Խմբագրությունը տալիս է նրան այդ հնարավորությունը. օտակա, միաժամանակ, անհրաժեշտ է գտնել որոշ վերադարձան որակումներ և սուր արահայտություններ հայադավ կարդինալի հասցեին, գրական էությունը նկատելով, կրճատել:— ԵԲԲ.

յալի սխալները, նվաճող բոլորը հանուն ինչի... Հայ Առաքելական Մայր-Նկեղեցին հին է և այնքան առաքելական, որքան Կաթոլիկ Նկեղեցին։ Հայ ժողովուրդը, մեր ժողովուրդը, ավելի հին, կուլտուրական ազդ է, քան Կաթոլիկ մի որևէ ժողովուրդ։ Սրանք են պատմական փաստերը։ Մենք՝ Հայ Կաթոլիկներս ենք բաժանվել Մայր Նկեղեցուց և հայություն մեծամասնությունից։ Արմատը՝ հայություն է, իսկ մենք ճշգրիտոր տեղեր ենք։ Այս է իրողությունը։ Ուրեմն ինչու է բանը, որ Աղաջանյանը, մաշած ճանապարհներով, կոչ է անում հայությունը գնալ Վատիկան, մտնել պապի փարախը։ Գնացածներս ինչ ենք հասկացել կամ չհասել։ Մայր Նկեղեցում կարդացված ավետարանն ու քարոզված Քրիստոսը ինչու՞ չեն տարբեր մյուս Նկեղեցիների ավետարանից ու Քրիստոսից։ Հերիք է որ մեր ժողովուրդին պառակտեն կրոնական սևամեջ և հակաքրիստոնեական դոգմաներով։ Մեր գերապայծառները ցանկանում են մեզ դարձնել անոթող տիպի մարդիկ։ կրոնական կենսիկներ, կրոնական կոսմոպոլիտներ։

Կար ժամանակ, երբ մեր կաթոլիկն հավատը շահագործում էին մեր գերապայծառները իրենց վերացական խոստումներով և գաղափարներով։ Մեր պիտոլ անցած դառն փորձառությունները մեր այքերն ևս բաց արին և այլևս ոչ ոք մեզ խաբել չի կարող։ Մենք այլևս կուրորեն չենք կարող ընդունել նորին Արքազեռության հայրենազավ գործունեությունը։ Մենք թույլ չենք տա, որ մեր անունից կարդինալը արյունոտ ձեռքեր սեղմի։ Միխիլանվոր զոհերի արյունը կրողըք մեր դեմ, եթե մենք լուենք։

Ես կաթոլիկ հոգևորականների շատ խրժողությունների ակնատես եղած եմ և հիասթափված։ Վերջիններ, օրինակ, մեր Խոտորըրի Հայ Կաթոլիկ համայնքը, որի հետ, գուցե, պատմաբաններից քչերն են ծանոթ։ Մեռ այդ երկիրն է։ Էփրեկյանն իր ռեյնաշխարհիկ ուսուցանել էր 200-ում Պոլսի Լոստմա է կոչել, մի երկիր, որտեղ կաթոլիկների համար ասում էին՝ «Մեղմսյա, մեր ազգին առ։ Եզվիտ կրոնական դաստիարակների պատճառով, Ռֆրանկո անունն, ինչպես ուրիշ տեղեր, նույնպես մեծ մոտ ընդհանուր էր դարձել։ Սակայն հեղինակ, ինչ այս պատիվ Լոստմա հանգիստ մեծ Լոստմա ինչ պայտապանություն միջոցներ ձեռք առավ Համաշխարհային առաջին պատերազմի ժամանակ։ Պիոս 10-րդը հայկական կոտորածների ժամանակ լուռ մնաց, հանգիստ թողեց, որ կոտորվեն և կոտորածից մեն տարի հետո միայն ձեռք համար դիմեց Հինդեն-բուրգին և խնդրեց դադարեցնել կոտորածը,

և այդ այն ժամանակ, երբ Արևմտյան Հայաստանում ոչ մի հայ չէր մնացել, իսկ նրա դիմումին դիվանագիտական աշխարհում կարևորություն իսկ չտրվեց։ Իսկ այսօր Ժրանավորն ամբողջ հայությունը կոչ է անում՝ ազգային Վատիկան։ Այստեղ արժե մեր Տարոնի առածը հիշելու թե՛ «Իրին գլուխը կապել չի կյանա, գնացած ա հարսնետուն, հարսին գլուխն կապա»։

Դուրս գանք մասնավորից քնդհանուրին և շմոռանալու համար նորից կրկենք հանրածանոթ փաստեր, որովհետև էլի մեր առածը ասում է՝ «Անցուկս մոռցուկս կըլլա»։ 1908 թվին, երբ Աղանայում հազարավոր հայեր և մանուկներ կոտորվեցին, ծիրանավորի սիրած արևմտա-եվրոպական կառավարությունների գեսպանները հեռագրատակով հանգիստ դիտում էին կոտորածը որպես թատերաբեմի, մինչդեռ սխալմամբ սպանված երկու անգլիական միսիոնարների համար որքան բողոքներ ներկայացրեց Անգլիան Բարձրագույն Դուռը, մինչև որ փոխարենը վարձատրվեց... Հիշում եմ՝ այդ օրերի մեր Վենետիկյան Մխիթարյանների Ռեզիդենտն գետեղած էր էնվելոյ մեծածավալ լուսանկարը և նրա թուղթերին ինքնագիր ձեռագիրը...

Ինձ համար աստվածաբանորեն մի բան հանելուկ է մնում. քրիստոնեությունը և պատերազմը ի՞նչպես կարող են իրարու հետ հաշտվել, սեր և խաղաղություն ավետարանողի հետևողի ինչպե՞ս է վերլուծում այս խնդիրը։ Եթե ծիրանավորի փայլափայտ կառավարություններն այսօր կոտորում են անմեղ կորեացիներին և միաժամանակ նույն կառավարությունների ներկայացուցիչները քրիստոնեական քարոզ կարդում — դա մի՞թե քրիստոնեություն է։ Եթե կարդինալ Աղաջանյանը պատերազմ է հրահրում իրական կյանքում, իսկ Նկեղեցում զգեստավորվում ծիսակատարության — մի՞թե դա քրիստոնեություն է։

Տողերիս պրոդը հայրենական պատերազմի տարիներին ակնատես եղել է գերմանական Ֆաշիստների խժողովություններին, նրանց ունեզգություններին, ծեծիկ, բռնաբարություններին, կողոպուտներին, սպանություններին — նրանք հակաքրիստոնեական պախարակելի վերաբերմունք էին ցույց առնում։ Սովետական բազմազգ ժողովուրդներն և կատմամբ։

Այդ տարիներին մենք զարմանքով և ամոթով իմացանք, որ Վատիկանի կրոնավոր վարդապետները, Ֆաշիստների հետ ռինված, մինչև Խաղաղության և Կուրսկ քաղաքներն էին եկել։ Եվ սրանք մեք դուրսում էր

հայ կոթողիկ մի վարդապետ՝ տեր Պետրոս Ալալայան (ախալցխացի) սպալի հագուստով, իսկ կապույնները, իրենց տարագումով, տներում պատարագ էին անում և քարոզներ խոսում ու պատերազմ հրահրում, Այսօր այլևս ինչու՞ զարմանալ վատիկանի ավագ կարդինալի արածների վրա:

Թերթերից հիմացանք նաև, որ Նորին Արքեպիսկոպոսն էլ միաժամ և Մայր Եկեղեցու դեմ ևս դուրս է եկել պայքարի, Բայց այս մեկ արարքը կաթողիկ կղերի հասարակ պատարագամատուցյն է եղել դարձրելով Պատմության քիչ թե շատ տեղյակ մարդը արդեն գիտե նախորդ դարերի անցքերը, առանձնապես 16-րդ դարի կեսին կլովտում, Սրանք արդեն ամենօրյա ռոներ ռոլորմյառ ան դարձած Ուղում եմ հիշատակել հայ կաթողիկ կղերականների նեղհոգի վերաբերմունքը դեպի Մայր Եկեղեցու հետևող հավատացյալները:

Ես հիշում եմ մեր Խոտորըրում մի հայ առաքելական մարդու, որ գործով եկել էր Խոտորըրու և պատահական մահացավ: Էլ միաժամի պատկանող հայն իրավունք չունեի կաթողիկ հայի գերեզմանոցը թաղվելու: Տեղական կաթողիկ վարդապետները թույլ չտվին նրան թաղելու գերեզմանոցում, մինչև որ երիտասարդներից մի քանիսը դուրս եկան, կովեցին և դատապարտեցին կղերականներին այս սովորի վերաբերմունքի համար, և ներջային տարան թաղեցին կաթողիկ գերեզմանոցում: Ե՛րբ ասեմ կամ զո՞րն խոստովանիմ: Արանք ո՞ւմ ցանած ատելության սերմերն են, այս ո՞ւմ դատապարակությունն է, ո՞չ ապաքեն՝ Հոռմի: Ինչու՞ այժմ զարմանալ Հոռմի ավագ կարդինալի էլ միաժամի նկատմամբ ցույց տված վերաբերմունքի համար, մի՞թե Նորությունն է: Մի՞թե մեզ հայտնի չեն մեր հայ կաթողիկ կղերականներից ոմանց հայրենադավ արարքները: Մի՞թե չգիտենք և չտեսանք Հայր Ներսես Ափինյանի բանասիրական-մատենագրական դիմակով կաթողիկություն տարածելու փորձերը Մայր Հայրենիքում: Հիշում եմ ակամա Միքայել Նալբանդյանի այն խոսքը, թե՛ ռե՛կոմի Միքայելյանները կաթողիկություն դիմակ արած, հայոց գրականության էին տարածում, իսկ մեր օրերի Միքայելյանները գրականությունը դիմակ արած, կաթողիկությունն են տարածում...:

Մենք գիտենք, որ ծիրանավորի ամեն մեկ կրոնական շարժման տակ քաղաքականություն է խոսողը: Դարերի փորձառությունը շատ օրան է սովորեցրել հայ ժողո-

վորդին, այնպես որ, ծիրանավորի արած բոլոր շարժումներն ավելորդ են, բոլոր քանակիչներն՝ օգային, չկան այլևս նրան հավատացող միամիտներ: Լավ չէ՞ր լինի, որ այդ բոլոր բաներից հրաժարվեի կարդինալը և, որպես կրոնականի, խաղաղասիրական և մարդասիրական գործերով պարագեց, և պատմության մեջ լիցիներ այնպիսի սև բծեր, որոնց համար այսօր այնխարհի ամեն կողմից թուզ ու մուր են թափվում:

Հայ կոթողիկ կղերականի համար ինչքան ամոթաբեր էր հայ առաքելական կրոնավոր եղբայրներից մեկի ծիրանավորին ուղղած պատասխան գրվածքում բերած խոսքը. «Ում բիդթի դին բիդթի»՝ այլուրն վերադառավ հավատը կնքեցա՞վ: Գործը հասել է այնտեղ, որ կաթողիկ աստվածաբանությունն այլուրի կապված է արդեն, լավ չէ՞ր լինի, որ հետադարձ մի ակնարկ ձգեինք պատմության անցքերի վրա: Մեզ հայտնի է, որ այդպիսի պայքարները Նոր չեն մեր իրականության մեջ, կաթողիկ կղերի բոլոր ջանքերը, գործվածքները ի՞նչ աղոթունք տվին, քանի՞ հոգի միացան Հոռմի հետ: Ընդհակառակը, մեզանից խմբերով զնացին դեպի էլ միածին, զնացին շատ մեծ և ուսյալ մարդիկ, ինչպիսիք են՝ Օրմանյանները, Գալֆայան եղբայրները, Ալվազովսկիները, Սալաթյանները, իսկ մենք մի օրինակ ունեցա՞նք գեթ Հայ կաթողիկ Եկեղեցու մեջ էլ միաժամից վերադարձած մի եպիսկոպոս կամ մի վարդապետ, թեկուզ մի հասարակ քահանա:

Կարդինալ Աղաջանյանը իր բոլոր շրջաբերականների մեջ ճգնում է նկարագրել հայության անցյալը որպես մի և կաթողիկյան, մանավանդ 5-րդ դարը, սակայն այդ դարու աղյուստ անցքերի մեջ Հազկերտի ոտնձգությունների դեմ ապստամբած ժողովուրդը ինչու՞ չի դիմել Հոռմին, մի թույլ էլ ինչու՞ չի գրել Պետրոսի ամոռին, խորհուրդ չի հարցրել: Զկա այդպիսի բան Պատմական փաստերը չպիտի կեղծել, իսկ պատմական փաստերը մեզ ասում են, որ մինչև 5-րդ դարը համարյա եկեղեցիների մեջ մեծ և պզտիկ չկար, բոլորն էլ Ընդհանրական Եկեղեցի էին և իրարու հետ հաշտ և քարեկամական հարաբերության մեջ: Սակայն հետագայում նեղմիտ կղերականների նսաժրությունը և Նորանոր վարդապետությունների առաջ գալը պատճառ դարձան պատմական և իրար դեմ պայքարելու: Խլխանական հիվանդոտ քաղաքականություն վարեցին առանձնապես Հոռմի պապերը:

Այստեղ տեղին է հիշել Տիրու Հանդիմանական խոսքը մարդկանց՝ ծառայի մարգարեի բերանով։ Եվսան ձեր անուն իմ հանապազ Պայրոյի ի մէջ հեթանոսացա (Ծառայի, ՄԲ 5)։

Բարձրաստիճան ծիրանավոր Աղաջանյաններ փոխանակ անցյալի մեղքերը քաղելու, նախկին մեղքերի վրա նոր մեղքեր է ավելացնում։ Մենք չգիտենք, ծիրանավորին արդյոք հայտնի՝ են ծառայի մարգարեի հետևյալ խոսքերը։ «Եւ ձուլեացն զսուանքս իւրեանց ի խոփս, եւ զսուինս իւրեանց ի մանգաղս. ոչ առնուցու ազգ յազգի վերայ սուր, և ոչ ձս ուսանիցին տալ պատերազմս (Ծառայի, Բ 4)։ Ի՞նչ է կարծում նա, ո՞ւմ համար են անվաճ այս խոսքերը, ո՞վքեր սուրբը խոփ պիտի դարձնեն և սվինները մանգաղ, ազգերը իրարու հանդեպ սուր չպիտի բարձրացնեն և պատերազմ չպիտի անեն։

Որպէս հավատացյալ մարդ, ես սարսափեղով մտածում եմ՝ թե Աստուծո արդար դատաստանի առաջ ի՞նչ պիտի պատասխանե ծիրանավորը, մի՞թե հազարավոր մանուկների և մայրերի աղաղակը չպիտի բարձրանա երկինք։

Պարզ է, որ Աղաջանյաններին և նմաններին չի հաջողվի հասնել իրենց մութ նպատակներին։ Արտասահմանի մեր արեւակից հայ եղբայրները շատ չավ են հասկացել, որ մեր օրերի լարված միջազգային իրադրության պատճառը Աղաջանյանների երկրպագած ռազմամոլների ազդեցիկ քաղաքականութիւնն է։ Դրա համար էլ արտասահմանի ողջ հայութիւնը, ինչպէս Մայր Հայրենիքի ամբողջ ժողովուրդը, վրդովմունքով են նայում Աղաջանյանի գործունեության վրա։ Նրանց արդարացի վրդովմունքը քաժանում է նաև հայ կաթողիկ հասարակութիւնը, որն իր բոլոր սրտով դատապարտում է և՛ Աղաջանյանին և՛ նրա հակահայ-

կական խմբին տուն տվող Վատիկանին։ Մենք սպասում էինք, որ Աղաջանյանի քերթից, իբրեւ եկեղեցու սպասավորի բերնից, հնչեն լու սիրո, համերաշխութեան խոսքեր և ո՛չ թե պատերազմի հրձիգների արյունն ու խոլերան։ Աղաջանյանը խայտառակել է ո՛չ միայն իրեն, այլ նաև կաթողիկ եկեղեցին, մեր սուրբ հավատը՝ Եվսան ձեր անուն իմ հանապազ հայհոյի։

Մենք՝ հայ կաթողիկներս պահանջում ենք, որ սրանից հետո Աղաջանյանը հայ կաթողիկ հասարակութեան անունով հայտարարութիւն չանի։ Արտասահմանում ամեն մի հայ, լինի նա կաթողիկ կամ ոչ, համակրանքով է նայում իր Սովետական Հայաստանին, և առանց դավաճանքի խտրութեան, հակառակ Աղաջանյանների, է՛լ ավելի համախմբվում իր Հայրենիքի և իր Մայր եկեղեցու շուրջ։ Իզուր է ճգնում և իր կաշվից դուրս գալիս Աղաջանյանը հակառակը պնդելու համար։ Սփյուռքում խայտառակաբար տապալված պետք է համարել հակահայկական պրոպագանդան, որը մղում է Աղաջանյանը։

Անձ՝ ինչպէս մուգ ուժերին, որոնք այս ճակատագրական ժամանակաշրջանում հայ ժողովրդի մեջ անհամերաշխութիւն, ատեւութիւն են քարոզում։

Վասակները արդարանալիք չունեն ո՛չ իրենց ժողովրդի առաջ, ո՛չ էլ պատմութեան դատաստանի առաջ։

Կարդինալ Աղաջանյանը հաշիվ ունի տալիք հետագա հայ սերունդներին, և հոգի ունի տալիք Աստծուն։ Հայ կաթողիկէ հայրենասեր հասարակութիւնը իր միջից, իբր թարախակալած վերքի, կտրում դուրս է գցում Աղաջանյաններին։ «Անդ եղիցի լալ և կրճել ատամանց...»։

Ահա՛ տխուր վախճանը ազգադավ Վասակներին։

ՊԱՏՄԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Գ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԲՂԵՆՈ ՆՈՐԱՎԱՆՔ¹

Թե հուշարձանի այդ մասերը խորաններ կամ ավանդատուն չեն եղել՝ պարզ է այն հանգամանքից, որ դրանցից յուրաքանչյուրը չորս դուռ կամ անցք ունի, որոնցից մեկը արևմուտքից բացվում է դավթի համապատասխան թևի մեջ, երկրորդն արևելքից տանում է դեպի իսկական փոքրիկ խորանները, որոնցից հյուսիսայինը բացվեց 1950 թվի մաքրման աշխատանքների ժամանակ, իսկ մնացածը գույգ անցքերը բացվում են տաճարի մեջ:

Մեր կարծիքով, այդ երկու բաժանմունքները եղել են կամարակապ և թաղապատ սրահներ, որոնք, ըստ երեւութի, հետո ծածկվել են՝ շենքը տաքացնելու նպատակով: Գավթի հետ միասին, դրանք շրջանցել են տաճարը ձրեք կողմից, Տեկուրի, Երեւոյքի և Օձունի տաճարների սրահների նմանությամբ:

Այդպիսի սրահներ ունեցել են Սյունյաց երկրում կառուցված մի շարք հուշարձաններ, մեկի, երկու, երեք և երեքմե չորս կողմից, համաձայն Ստեփանոս Օրբելյանի տված տեղեկությունների: Օրինակ՝ Խոտորայեղի եկեղեցին, Վայոց Ձորում, շինված Գյուտ կաթողիկոսի գլուխ, ունի ելքերույց կողման էլ դավթիս և սրահակա (էջ 71)², Ցաքուտի եկեղեցին (Սատանի կամուրջի մոտ), շինված 930 կամ 932 թվականին, և... և թուր շուրջ եկեղեցեան սրահակա դավթաց (էջ 254), Վահանու վանք (էջ 241), Որոտնավանքի երկու եկեղեցիները, մեկինը հարավային և մյուսինը՝ արևմուտյան կողմից, Տաթևի մեծ եկեղեցու հա-

րավային դռանը և նույն վանքի, Բարձրավանի հուշարձանի ժամանակակից, Աստվածածնի եկեղեցին, որի մասին պատմիչը գրում է իր պատմության 4 գլխում հետևյալը. «Եւ էր նա (եկեղեցին) դիտանոց բարձր, որ հայեր ի վերայ Վանացն և ի լորեսին կողմանց յարինեաց դավթիս, քայց յառաջի կողմն բարձրաբերձ սեանքք շինէր սրահս վայելուչս իբր քաղցր հովանոց» (էջ 322), Հետևաբար պետք է եզրակացնել, որ եկեղեցիների շուրջը գավթիթներ³ և սրահներ կառուցելը սովորական էր Սյունյաց աշխարհում⁴:

3. Պետք է նշել, որ Ստեփանոս Օրբելյանը գավթի և սրահների մեջ առանձին տարրերություն չի դնում, Իբրև ապացույց բերենք մի կտոր նոր պատմության ԵՂ գլխից, ուր, նկարագրելով Հովհաննես Կախկուպոսի (11-րդ դարի առաջին կիսում) Տաթևի վանքում կատարած շինարարությունը, գրում է. «...շինել և յետոյ դավթիս սրաքարով ի հարատյ գրան մեծ եկեղեցու, որահս յոյժ յարմար ի հանդիստ եղբայրութեան...» (էջ 315), որից պարզ է, որ սրահ բառը հոմանիշ է գավթի քառի, Պատմիչը գրած է ածում նաև սրահակա քառը, որը, դատելով Ցաքուտի եկեղեցու շինարարության մասին 254 էջից բերված «Եւ թուր շուրջ եկեղեցեան սրահակա դավթաց դարձվաքոք, թվում է, թե նշանակում է իբրև գավթի կամ սրահի բաժանմունքներ» սեկցիաներ:

4. Հետաքրքիր հարց է, թե ինչ նպատակով էին շինվում գավթիթները և սրահները, Ուշագրավ են Սյունյաց պատմիչի մի քանի հիշատակությունները, որոնցից կարելի է եզրակացնել, որ եկեղեցական շենքերին կից փռուցվող այդ մասերը կրոնական կամ ժխական նպատակներով չէին շինվում, այլ իբրև «հովանոց», «հովանոց և խորխարան» իշխանների կամ վանքերի միաբանության համար, Իբրև ապացույց բերում ենք հետևյալ հատվածները հիշյալ պատմությունից.

էջ 315 «շինել... և յետոյ դավթիս սրաքարով ի հարատյ գրան մեծ եկեղեցու (Տաթևի) որահս

1. Շարունակված ամսագրի 1952 թվի մարտի համարից:

2. ԹՃ՝ այստեղ և թե՛ հնագաղյուս բերված քաղվածները վերջում են Սյունյաց արքեպիսկոպոս Ստեփանոս Օրբելյանի «Պատմություն հանգանի Սիսականից, Ղուկասյան մատենագրան, Գ., Թիֆլիս, 1910 թ.:

Ահա թե ինչու Բարձրագույնի հուշարձանի հիշյալ բաժանմունքներն անվանում ենք սրահներ, որոնց դեպի դուրս բացվող կամարակապ բացվածքների գոյությունը միայն, մեր կարծիքով, կարելի է բացատրել, թե՛ բուն եկեղեցու հյուսիսային և հարավային պատերի արտաքին ճակատների զարդարանքների և թե՛ այդ պատերի միջից դեպի սրահները բացվող զույգ կամարակապ անցքերի գոյությունը:

Սրահների մասնաձևն և կարագրությունը, շուրջ կանգ չառնել, որովհետև դրանց ներկա դրությունը, մի շարք անհնալու վերանորոգումներից և փոփոխություններից հետո, չի տալիս կառուցվածքի նախնական պատկերը: Միայն իբրև ուղադրավ ճանգամանք՝ պետք է հիշատակել, որ ներկայումս արևմտյան ծայրի անցքերի վերևից, իբրև վերնասլամ զբրված են բազալտե սրբատաշ մեկական խոշոր քարեր, որոնց ծայրերը ընդհուպ կպցված են տաճարի պատերին, առանց դրանց մեջ ագցնելու, որով այդ քարերը կարծես այդ

լայմ լարմառս ի ճեղգիստ եղարյուրեմեն:

Էջ 322 «...շինէր սրահս վայելուչս իրը լազը հովանոց (Տաթև):

Էջ 241 «...սրահս բազմաթիւս բարձրաբերձ, հովանի և խորխարան իշխանացն» (Վահանու վանք) և այլն: Գավթի բառը, ինչպես նրևում է, հետո այն խմատը լուծել, որով այժմ հաճախ այդ բառը դործածվում է ժամատան համար: Ստեփանոս Օրբելյանը ժամատան բառը մի անգամ է միայն գործածում, այն էլ Վայոց Ձորի Նորավանքի ժամատան համար (էջ 363), տալով այդ բառին հաճախ կրկնվող հոմանիշը, որը և մեկնում է նման տիպի կառուցվածքի նպատակը, այն է՝ ստեղծել աղօթարանի: Բերենք այդ կտորը... մեծ և արքայաշուք իշխանի մարտ որդի իպարիտի, շինէ ժամատուն մի հրաշակերտ շինուածովք՝ տեղի աղօթարանի ի դրան սրբոյ նախակալին...: Ե՛նեղի աղօթարանի կամ «տուն աղօթիցը», բոտ պատմիչի, միաժամանակ իշխանների և եպիսկոպոսների դամբարանի տեղ է: Այսպես, 225 էջում եւս գրում է. «...շինէ (Տաթևի լուսնանեա եպիսկոպոս Թ-րոյ զարի վերջին) և ի դրան եկեղեցւոյն յուն աղօթից և տեղի զամբարանի իշխանաց և եպիսկոպոսաց Սինանաց (Տաթևում): Մի այլ տեղ, խոսելով Վահանի վանքի մասին, պատմիչը հիշատակում է. «Բայց յետոյ միւս վահան... շինէ քմեծ աղօթարան ի դրան եկեղեցւոյն վիմարդան մահարանոց, յորում հանդուցեալ Խան ի շիրմի բազում թաքաւորց և թագուհիք Աղանից և Բաղաց և բազում իշխանք փառաւորք Սիսական աշխարհիս» (էջ 240):

Այսպիսով, պարզ է, որ դավթիք կամ սրահը չպետք է շփոթել ժամատան հետ, որովհետև այդ բառերն իրարից տարբեր նշանակություն, իսկ շինվածքներն այլ նպատակներ ունենին:

կողմից կախված են օդում: Այդ արված է դիտավորյալ, տաճարի արտաքին երեսպատքարերը շարվելու նպատակով, հավանաբար սրահների առաջին ձևափոխման ժամանակ: Հետագայում, փակված սրահների լուսավորությունն ափսոսանքով նպատակով, դեպի դավթի թևերը տանող անցքերի վերևից, պատի մեջ բացել են մեկական կլոր անցք: Այդ լուսանցքները դավթի կողմից զարդարված են, հյուսիսայինը պսակով, իսկ հարավայինը՝ միջնախորուր զույգ կիսալուսններով և սյալակաճե կամարով:

ԽՈՐԱՆՆԵՐ.— Իսկական խորանների գոյությունը հաստատվեց, ինչպես վերը հիշեցինք, 1950 թվականի մաքրման աշխատանքների ժամանակ: Մինչև այդ, հուշարձանի այդ մասերը ծածկված էին փլվածքի տակ և դրանց գոյությունը կարելի էր միայն ենթադրել սրահներից հյուսիսայինի արևելյան կողմում նկատվող նեղ ու ցածրիկ դռնից: Այդ խորանը մոտավոր չափով 1X2 մ. ծավալ ունի: Արևելյան պատն արսիդաճե է, ներսից հյուսիսային պատի շարվածքի կատարված է անմշակ քարերով, թույլ կարգադասով: Բոլոր նշաններից երևում է, որ հյուսիսային խորանը ներսից, ինչպես և այդ կողմի սրահը, ավելի ուշ ժամանակում է վերանորոգված: Այդտեղ ուղադրավ որևէ բան չկա: Հարավային պատի մեջ մի փոքր, ցածրահարկ ձևի խորը կա միայն: Խորանի առաստաղը և արևելյան ու հյուսիսային պատերի մեծ մասը փլված է:

ՏԱՆԻՓԸ երկթեղ վ: Արտաքին ծածկի որևէ մասն իր տեղում չի մնացել. սակայն գտնված կղմինդրի և դրանց կարածածկերի բեկորները թույլ են տալիս ենթադրելու, որ տանիքը ծածկված է եղել կղմինդրով: Կղմինդրները և դրանց կարածածկերը մաքուր կավից են պատրաստված, գույնը բացկարմիրադուր, թրծվածքն ամուր, կարածածկերը կիսաշրջանաձև ընեն, այլ հարցական նշանի նմանություն մեջքին, լայնություն

5. Ահաստարակ մենք խուսափում ենք հարավային սրահի և խորանի մասին որևէ բան ասելուց, որովհետև հուշարձանի այդ մասերը դեռևս ծածկված են մնում Վրացիներով: 1950 թվին այդ մասերը գրեթե մաքրվեցին, որովհետև փլվածքները որոշ չափով իբրև հենարան պահպանում էին հուշարձանի այդ կողմի պատը փերուց:

6. Հատակագծի մեջ խորանները ցույց են տրված ճշտակցությամբ, պատճառն այն է, որ հատակագծի կազմելիս (1248 թ.) խորանների գոյությունը միայն ենթադրվում էր, ուստի և դատարան է պայմանական ձևով:

ածի վրա, ունեն մոտ 6 մմ. երկարությամբ ցցվածք, նեղ ծայրերի մոտ: Դժբախտաբար որևէ ամբողջական կղմինդը չի գտնվել: Գտնված բնկորներից կարելի է եզրակացնել, որ դրանց երկարությունը 30—35 մմ. չափի է եղել, կողերին ուղիղ անկյան տակ բարձրացրած, կղմինդների հաստությունը 1,8—2 մմ. է, իսկ կարածածկերինը՝ 2—2,5 մմ.: կարածածկերից մեկի վրա մնացած ամուր կրաշաղախը ցույց է տալիս, որ կղմինդի կարծրը և կարածածկերը մածուցվել են կրաշաղախով:

ՊԱՏՆԱԲԱՐԱՔԱՆԴԱՆՆԵՐ.— Տաճարի նկարագրությունը վերացնելու համար մնում է հիշել պատկերաքանդակների մասին, որոնցից ընդհանուր 0,40×0,80 մ. մեծության ցածրագույն քարե տախտակներ են, վրան կրոնական բնույթի քանդակներ, միջին որակի կատարմամբ: Այդ նկարաքանդակներից երկուսի վերևում և կողերին կան բացատրական մակագրություններ: Այս նկարազարդ քարե տախտակները դրված են կամ հագցված պատերին, ըստ երևույթին, ավելի ուշ ժամանակում և աչքի են ընկնում կապտավուն բազալտի ֆոնի վրա: Դրանցից մեկը տաճարի ներսումն է, մեկական՝ սրահների և մեկն էլ դավթի մեջ:

Գավթի կամարի տակ և մուտքից մի քանի քալը դեպի դուռն ընկած էին երկու խոշոր լավերի բարձրաքանդակ պատկերներով սալեր: Դրանցից առաջինը կիսից կտրված, դեղնագույն քարից է: Այդ պատկերաքանդակի վերին մասն է մնացել, որը ներկայացնում է մի ալեհեր, լուսապսակով սուրբ, աչքներն ունած մի կլոր և տափակ առարկա, նման դուրդական բոլորն հացի, իսկ ձախ ձեռքին՝ մի դիրք: Դեմքը եղծված է (նկ. 5): Երկրորդ պատկերաքանդակը լրիվ է, քայք քարի միջից՝ լայնությամբ շեղ կտրված. ներկայացնում է լուսապսակով մի սուրբ, կարճ, կլոր մորթով, աչքները բարձր բռնած, ձախը կրծքին, թևի տակ ձգած վերնազգեստի ծայրը: Վերնազգեստի մյուս ծայրը աչք թևի տակով անցնում է կրծքին դրված ձախ ձեռքի տակ: Վերնազգեստի ծայրերը կրծքերով շեղ իջնում են ձախ թևի տակից ցած: Վերնազգեստի տակից երևում է պարեգուտը, ուղղահայաց, իրար զուգահեռ ծալքերով, իսկ մարմնի վրա, կրծքին և պարեգուտի տակից երևում են շապկի կտրվածք և փեշերը, ոտքերի մեկը թաթերի վրա իջած (նկ. 5): Երկու արքերի պարեգուտների կտրվածք և թևերի բերաններն ունեն լայն շերտով, սիգազ, ծաղկենկար զարդա-

քանդակներ, երկու դիմանկարներն էլ բնականի ^{3/4} մեծությամբ՝ հավանաբար ազգային արքերի պատկերներ են:

1950 թվի մաքրման աշխատանքների ժամանակ գտնվում շինադրի և հողի տակից հայտաբերվեցին նաև երկու ուրիշ նկարաքանդակ սալեր: Դրանցից մեկի վրա քանդակված են երկու յուշաքեր կանանց սրբապատկերներ, իրար կողքի կանգնած, ձեռները գոտկատեղում իրար միացրած, մեկի ձեռքերի մեջ բուրվառ, իսկ մյուսին՝ խնկաման: Մյուս, մեծությից շեղակի կտրված, սալի վրա քանդակված է թաղապատ տանիքի տակ (Հիսուսի գերեզմանի վրա) նստած մի հրեշտակի նկար (նկ. 5): Այս նկարաքանդակի մասերը գավթի տարբեր տեղերից են հայտաբերված:

Վերջին շորս նկարաքանդակներն իրենց արվեստով ավելի բարձր են նախորդ շորսից. թե՛ մարմնի համաչափությամբ և թե՛ կատարողական արվեստով:

Առհասարակ դժվար է ենթադրել, թե վերջին խմբի նկարաքանդակները, որոնք իրենց չափերով ավելի մեծ են, ուրտեղ և ի՞նչ ձևով են տեղավորված եղել հուշարձանի մեջ:

Ներկայումս դրանք տեղավորված են տաճարի մեջ:

ՇՆԱՐԱՐԱՔԱՆ ԱՐՎԵՍՏԸ.— Հուշարձանը շինված է կապտավուն, տեղ-տեղ ավելի մուգ երանգի բազալտից, բացառությամբ գավթի մուտքի երկու կողմերի սյունների, որոնք դեղնագույն ավազաքարից լինելով, սաստիկ հողմահարված են, մասնավանդ մուտքի հյուսիսային կողմինը: Քարերի չափը միջակ և խոշոր է: Մասնավորապես մեծ չափեր ունեն գավթի թևերը տանող անցքերի վրայի, քառակուսի կտրվածք ունեցող, քարե հենասյուները (մոտ 3 մետր) և տաճարի դռան շրջանակի ու սրահների երկու ծայրի անցքերի վերնասյամի քարերը: Մոտ մի մետրաչափ բազալտից են նաև տաճարի պայտաձև թաղի երեսպատ քարերը: Այդ թաղը միայն վեց շարք քարից է, երեքական շարք յուրաքանչյուր կողմից, մեջտեղում նեղ սեպ (33,3%), Տաշվածքը մաքուր է: Քանդակազարդերը կատարված են բարձր ճաշակով և հմտությամբ: Մեծ վարպետություն են ցուցաբերում և իրենց գծերի մաքրությամբ և կազմվածքի համաչափությամբ աչքի են ընկնում կամարները, որմնասյուները, կիսասյուները և անկյունավոր կողերը: Ընդհանրապես պահված է երեսպատ քարերի քառակուսի ձևը և շարված-

Նկ. 4.— Բղենո Նուրավանքի նուճարեն տառեր կրող արձանագրությունը

քի հորիզոնական գիծը: Տեղ-տեղ, երբեմն, նկատվում են այդ ընդհանուր կանոնից շեղումներ, հատկապես կամարների վերևում և դրանց միացման տեղերում: Կարերը մաքուր են, կրաշաղախն ամուր:

ԲՆԱԿՆԵԼԻ ՇԵՆՔԵՐ ԵՎ ՊԱՐԻՍՊ.— Ինչպես երևում է՝ վանքը շրջապատված է եղել պարսպով, որից մնացել է հյուսիս-արևմտյան կողմում մի կտոր, տաճարից մոտ 25 մետր հեռավորության վրա և այդ կողմից պատի մեջ մի փոքր դուռ, խոշոր քարերի շարվածքով: Հուշարձանին կից, հյուսիսային կողմում մնացել են մի քանի սենյակների պատերը մոտ 1,5 մ. բարձրությամբ անմշակ քարի շարվածքով: Հուշարձանից հարավ և հյուսիս, լեռնաքաղկի վրա, նկատ-

վում են անկանոն դասավորությամբ, իրարից անջատ մի քանի շենքերի մնացորդներ, քառակուսի փոսերի ձևով և պատերի հիմնաշարքով: Այդ շենքերը նույնպես շարված են եղել անմշակ քարերից. առհասարակ բոլոր քանկելի շենքերի մնացորդները որևէ գրավիչ ու հետաքրքիր բան չեն ներկայացնում:

ԳԵՐԵՋՄԱՆՈՑ.— Վանքն ունեցել է նաև իր գերեզմանոցը, որը գտնվում է հուշարձանից հարավ, ճանապարհի մյուս կողմը, անտառի մեջ, որտեղ այժմ մնացել են անտաշ քարերով շարված մատուռի ավերակները և երեք հատ տափակ տապանաքար: Հուշարձանի մոտ հայտարարված է միայն մի կրաքարե տապանաքար, այն էլ ոչ իր տե-

դում, այլ ընկած արևելյան ձորում: Չափերն են $90 \times 48 \times 25$ սմ.: Դրա մի երեսին քանդակված են երեք պարզ խաչեր, ձախ անկյունում փորագրված է երեք տառ՝ Ն Գ, որոնք հավանաբար տարեթիվ են ցույց տալիս (974 թ.):

ԽԱՅՔԱՐԻՆ.— Մաքրման ժամանակ հարավային սրահի պատի տակի փվածքների միջից հանված են երկու կրաքարի խաչքարեր, միջակ և փոքր չափերի:

Դրանցից առաջինի չափերն են 95×49 սմ.: Խաչի տակին կա 5 կարճ տողերով արձանագրություն, որը քարի խիստ հողմահարված լինելու պատճառով դժվար է վերծանել: Ունի թվագրություն, որը թվում է լինել ՆՂԹ (1050 թ.): Խաչի ստորին մասում, երկու կողքերին, կան արմավենյակներ, իսկ խաչի տակին՝ սեպաձև կոթ:

Փոքր խաչքարի չափերն են 60×35 սմ.: Խաչի ստորին մասում կան պարզ արմավենյակներ: Թվագրություն չունի. վրան կա եղծված արձանագրություն:

Նույն տեղից գտնված է նաև մի մեծ սալ, որի վրա փորագրված են մի մեծ և մի քանի փոքր պարզ խաչեր:

Խաչքարերի թվում պետք է հիշել նաև մի փոքրիկ 35×30 սմ. չափերի վսաչ, փորագրված կրաքարի վրա, որի ձախ կողքին (դի-

աղդի կողմից) մնացել է 9 շարքից արձանագրության մի մասը, շարունակությունը հավանաբար եղել է կողքի քարի վրա, որը չի պահպանվել: Արձանագրության պահված մասի յուրաքանչյուր շարքում տեղավորված են 5—6 տառ, որոնց մի մասը եղծված է: Ցիշյալ հանգամանքի պատճառով այդ արձանագրությունը որևէ իմաստ չի տալիս, ուստի և այստեղ չի բերվում:

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Դատելով պահված արձանագրություններից և հայտնաբերված բեկորներից, հուշարձանը բավական հարուստ վիմագրություն է ունեցել: Դժբախտաբար, պահված լրիվ արձանագրությունների թիվը շատ քիչ է:

Մենք այստեղ կբերենք միայն այն արձանագրությունները, որոնք ներկա դրությամբ, լրիվ կամ աղճատ, որևէ իմաստ են տալիս:

Արձանագրությունները խմբավորում և դասավորում ենք ըստ բովանդակության: Անկյունավոր փակագծերի մեջ դրված են մեր լրացումները, որոնք արվում են խիստ վերապահությամբ. սովորական փակագծերի մեջ առնված են բաց թողնված տառերը և նշանները, իսկ կետերով նշանակվում են պակասող բառերի տեղերը:

Խուսափել ենք մեր կողմից որևէ կետագրություն դնելու:

Ա. ՇԻՆՈՐՈՐԱԿԱՆ ԲԵՈՒՅԻ ԽՐՈՇՈՐՈՐՈՒՄՆԵՐ

ա) Գավթում դտնված մի քաղախոք քարի վրա:

1. Ի ԹՎ, ՀԱ, Ի ՇԺԱ, Ի ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹՅ... ՊՅ]

2. ԱԿԵԱԼ ԱՐՔԱՅԻՆ ԳՐԻԳՈՐՈ, ԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹՅ]

3. ՏՆ ՅՈՎԱՆՆՈՒ ՍԻՆԵԱՅ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍԻ Ծ

4. ՍՐ ՈՒՆԵՏԻՍ ԱՌԱՋՆՈՐՈՒԹՅ, ԵՒ ՋՏՆ

5. ԱՇԽԱՏՈՒԹՅ ՀԻՄՆԱՐԿԱԿԱ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՅԵՏ]

6. ՓՈՒՄՄԱՆ ՅԱՇԽԱՐՀԵՍ ԹԵՐԱԿԱՏԱՐ ԱԵԱԼ ԵՄ]

7. ՀԱՅՐ ԳԵՐՈՐԳ ԶՐԱՄԱՆՈՎ ՔԻ ՊՍԱԿԱԼ ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԿԱՏ]

8. ԱՐԵՑԻ ՇԻՆՈՒԹՅ ԵՒ ԱՆՀՐԵՑԻ ՅԱԻԳԱԿԱՆՈՒԹՅ]

9. ՊՍԱԿԱԿԱ Թ(Ա)ԳԱՒՈՐԻՆ, ԱՐԳ ՈՎ ՍՐ Հ(Ա)ՐԺ ԵՒ ԵՂ]

10. ԲԱՐՔ ՈՐՔ ԱՂԱԹԼՔ ՀԱՆԱՄԻԼ (?)

11. Ի ԱՇԽԱԿԱ ՍՐՔՈ ՍԵՂԱՆՈՂՅՄ

12. ԿԵԱՆՍ ՑԵՐԿԱՐ ԺԱՄԱՆԱԿ

Նեթ, 1. Այս կարևոր արձանագրության տողերի վերափոխման քաղը չի գտնվել: Արձանագիր քարի աջակողմյան ցածի անկյունը, որը բռնում է 9—12 տողերի վերափոխությունը, կոտրված է:

2. 10-րդ տողում աղավթի բառի տեղին Ա տառը փորագրված է Ս:

3. Նույն աղդի վերջին համաստիքի բառի միտքն առհասկանալի է. թերևս լինի համեմատել լուվի կամ համեմատել:

բ. Գաղթում ընկած բազալտե մի քարի վրա:

1. Ի ՄԻԻՍՈՒՄՆ, ԿԱՏԱՐԵՑԱԻ ՍՐ

2. ԵԿԵՂԵՑԻՍ Ի ՀԱ, ԹՎ, ՇԺԱ, ԱԻՀԻՆԻՑԱԻ

ԵՆԹ. Այս արձանագրության սկզբի մասը կրող քարը չի պահպանվում:

գ. Տարբեր տեղերից գտնված մի բազալտե քարի երկու կտորի վրա: Բեկորների միջի մասը աչից (միացման տեղում) և ցածի անկյունը՝ ձախից՝ կոտրված են: Պակասում են արձանագրության սկզբի և վերջավորության մասերը:

1. [ԱՅ]Լ ԱՂԱՋԵՄ ԶԶԵԶ ՍՐ ԵԻ ԱՇ

2. ԱՀԱՃՈ ԵՂՐԱՐՔ ՈՐՔ ԱՂԱԻԹԷՐ

3. Ի ՍՐ ԵԿԵՂ(ԵՑ)ՈՋԳ ԵԻ ԱՌԱՋԻ ԱՇԸ

4. ՆԿԱԼ ՍՐՐՈՑ ՍԵՂԱՆՈՑԳ ԶԻՍ ԶՏ

5. ԱՌԱՊԵԱԼՍ ԶՀԱՅՐ ԳԻՈՐԳ Զ[Ա]

6. [ՇԵԱՏ]ԱԻՈՐ ԵԻ ԶԿԱՏԱՐ[ՈՂ ՍՐ ԵԿ]

7. ԵՂԵՑՈՑՍ ՑԻՇԵՑ[ԷՔ ԱՌ ՇԵՈՐՀ]

8. ԱՄԱՏՈՑՑ ԱՇ [. ՑԱՂ]

9. [ԱԻԹ]Ս ԶԵՐ ԶԻ ԳՏԻՑ ՈՂ[ՈՐՄՈՒԹՆ Զ]

10. [ԱԻՈՒՐ Ա]ՀԵՂ ԱՏԵՆԻՆ ԱՌԱՋԻ

11. ՄԻ ԵԻ ԱՇ ԶՀ.

12. [ԳԱԼ]ՍՏԵԱՆ ԵԻ . . .

13. ՑՈՒՆ ԱՑ . . .

ԵՆԹ. 1. Փակագծերի մեջ առնված լրացումները կատարվում են խիստ վերապահությամբ. դրանց մեծ մասը կոտրված տեղերից են:

2. 10-րդ տողում առաջի բառի երկրորդ Ա տառը փոխադրված է Ս:

3. 5-րդ տողավերջի և 6-ի սկզբում ենթադրաբար դրված աշխատանքային բառի առաջին Ա տառից մնացել են ուղղահայաց զծերը և Տ տառի վերին թևը:

4. Քարը կոտրված է երկրորդ շարքի գծով, որի հետևանքով եկեղեցու բառի 2-րդ և 3-րդ վանկերի տառերի վերին մասերը բարդված են:

5. 11-րդ տողում մի բառամասից առաջ մնացել են երկու տառերի վերին մասերը. թերևս ու լինի:

դ) Մի կոտրված արձանագիր քարի բեկորի վրա:

1. [ՀՐԱՄԱՆ]

2. ՈՎ ԱՑ ՊՍԱԿԵԱԼ [ԹԱԳԱԻՈՐԻ]

3. ԶՈՐ ՏՐ ԱՇ ԱՆՍԱՍ[ԱՆ ՊԱ]

4. ՀԵՍԾԷ ԶԱԹՈՒ [ԹԱԳԱԻՈՐՈՒ]

5. ԹԵԱՆ ԻԻՐՈ ՄԻՆ[ԶԵԻ Ի ԳԱԼ]

6. ՈՒՍՏՆ ԻԻ[Ր]

ԵՆԹ. Այս բեկորը, քարի տեսակով (բազալտ), փորագրության տեխնիկայով, զրբերի ձևով և արձանագրության բովանդակությամբ նման է շինարարական բովանդակություն ունեցող նախորդ երեք արձանագրություններին:

ե. Դրսից՝ հավթի արևմտյան պատի հարավային անկյան որմնակամարի աջ կողմից ցած ընկած վերին քարի վրա:

1. ՋՍԱՐԳԻՍ ԷՐԷՑ
2. ԵՒ ԳՈՂԹՆԱՑԻ
3. ԵՒ ԼԻԱՆՈՍ ՍՎԱՐՆՑԻ
4. ԶՎԵՐՋԻՆ ԱՇԽԱՏ
5. ՈՂՔՍ ՑԻՇԵՑԷՔ
6. ԹՎ ՊԵՋ

Բ. Ա Վ Ե Ր Ը

դ. Գավթի կամարակապ ժուտքի ճակատին:

1. [Յ]ՈՅՍ ԱՇ ԷԱԿԱՆԻ ԼՈՅՍ, ԷՐ ԱՇ ԵՒ ՂՈԳԻԴ ՍԲ ՅԱՅ ՀԱԻՐԷ
ԱՆՍԿՋԹՆԱԲԱՐ ԵԱԳԵԱԼ, ԱՇՊԵՏԱԿԱՆ
2. ՏԵՍՉՈՒԹԻ Ի ԳԵՐԱԿԱԻ ԿԱՄԱՐԱՑԴ ՔԵԻ ՍՐԲԵՑԵԼՈՑ ԱՌ
ՍԿՋԹՆԱԼՈՅՍԴ ԱՇ ՀԱՅՐ ՋՄԱՏՉԵԼՆ ՆԵՐԱԾԵԱԼ ԲԵՐԵՍ
3. ԸՆԴ ՈՐՍ ԱԿՆԱՐԿԵԼ ԱՐԺԱՆԱՑՈ ՔՍ ԱՇ ԵՒ ՏԱՐՈՐԱԿԱՆԱԼԻՍ
ՅՈՎԱՆՆԷՍ ՈՂՈՐՄՈՒԹԻ ՔՈ—

ԵՆԹ. 1. Արձանագրության սկզբի Յ տառի փոխարեն փոքրգրված է «պատվի» ելան, վերը և տակին մեկական կետ:

2. Արձանագրության սկզբած է թարգմանի (սեյնթ) տառերով՝ այդպիսի փոքրգրված են սկզբի ճ տառերը, չհաղված փակագծերի մեջ առնված վերոհիշյալ Յ տառի նշանը:

է. Գավթից դեպի հարավային բաժանմունքը տանող բացվածքը ծածկող քարե հեծանի ճակատին:

1. ՔՍ ՅՍ ԱՇ ԲԱՆԴ ՔԵԻ ՓՐԿԵՑԵԼՈՑ ՀԱՄԱՅՆՑՆ ՀԱՂ
2. ՈՐԴԻԼ ԱՐԺԱՆԱՑՈ ՋՏԱՐԱՊԱՏԿԻՆԵԱԼՍ ՅՈՎԱՆՆԷՍ

ը. Գավթից դեպի հյուսիսային բաժանմունքը տանող բացվածքը ծածկող քարե հեծանի ճակատին:

1. ՅՍ ՔՍ ԱՇ ԲԱՆԴ ԱՆՍԿՋԹՆԱԿԱՆ ԲՈԼՈՐԻՑ ՍՐԲԵՑԵԼ
2. ՈՑ ԵՒ ՆԵՐՔՈ ՁԵՌԻՆ ՔՈ ՀԵՏԵԻՆԱԼՍ ԱՐԺԱՆԱՑ
3. ՈՅ ՋՍՈՐԱԿԱՑԵԱԼՍ ՅՈՎԱՆՆԷՍ

Գ. Խաչելի և խաչաբերի փորագրված կամ կանգնման մասին երշտա-
կություններ

Թ. Գավթի հարավային (եկեղեցու հյուսիսային) պատին փորված փոքր, պարզ խաչերի մեջ:

1. ԿԱՆԿՑԻ ՍԲ ԽՉՍ Ի ՓՐԿ
ՈՒԹԻ ՀՈԳՈՑ ՍՈՒՔԻԱՍ
ԻՆ ԹՎ. ՊԵՋ
2. ԱՅՍ ՆՇԱՆ ԿԱՆԿՆԼ
Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՀԳՑ ԱԿՈՐԻՆ
3. ԿԱՆԵՑԱԻ ՍԲ ՆՇՆՍ Ի ՓՐԿՈՒ
ԹԻ ՀՈԳՈ ԷՐԻԻՆ

ժ. Գալթից դուրս եկած դեղնակարմրագույն 50X50 սմ. մի աղյուսաձև որձաքարի վրա, ոչ խոր փորագրությամբ: Քարը շարդված է 6 մեծ և փոքր կտորների:

1. ՋԳՐԻԳՐ
2. ՁՈՆ 3ԻՇԵՑԷՔ
3. ՅԱՂԱԽԹՍ ՁԵՐ
4. ԶԿԱՆԳՆՈ[Ղ] ⁽⁻⁾ ՄՔ ՆՇ
5. ԱՆԻՍԱ
6. ՆՈՒԹԵԱՆ ԱՅ

Ննթ. 5-րդ և 6-րդ տողերում կետերով նշանակված տեղերում նշմարվում են գրերի անորոշ հետքեր:

Դ. Պատկերաբանդակների վրայի մակագրություններ

ժա. Հյուսիսային սրահի պատի վրայի պատկերաքանդակի շուրջը:

1. Ձախից՝ տառերն իրար տակ — ԵՐԵՆԻՑԱԻ ՆՄԱ
2. Վերը՝ — ԱՄ, Բ, Ը
ՐՇՏԱԿ
3. Աջից՝ իրար տակ — ԱԻՔ ԱՌ ԿԱ Դ . . ԱԻ

ժր. Հարավային սրահի պատկերաքանդակի շուրջը:

1. Վերից՝ — ՈՒՐԱՆ ԼԵՐ ԲԵՐԿՐԵԱԼ ՏՐ ԸՆԴ ՔԵ
2. Աջից՝ գրերն իրար տակ — ԱՀԱՑԱԻԱՍԻԿ ԿԱՄ ԱՂԱՆ
ԻՆ ՏՆ

Ննթ. 3-րդ տողի գրերը տեղավորված են 2-րդ տողի սյունակի կողքին՝ ձախից:

Բացի այդ, գտնված են արձանագրությունների բեկորներ, ընդամենը 10 հատ, որոնցից երեքը կրաքարի վրա, իսկ 7-ը՝ բազալտի, որոնցից 3-ը մի արձանագրության մասեր են և իրար միացվում են:

Կա ևս մի արձանագրություն գավթի մուտքի հյուսիսային որմնասյան ձախ կողքի անկյունավոր կտրվածքի ճակատին, որը եղել է 20 շարքից ավելի, յուրաքանչյուր շարքում 3—4 տառ, իսկ վերջին շարքն ավելի երկար է և փորագրված է որմնասյան բազալի վրա: Տառերի փոսերը ներկված են կարմրագեղով: Խիստ հողմահարված լինելու պատճառով այդ արձանագրությունը վերծանել հնարավոր չեղավ:

Վերը բերված 12 արձանագրություններից 8-ը անաղարտ պահվել են իրենց տեղերում. դրանք են — Մ Ձ Գ-Ք (3 հատ), ժա. և ժր., իսկ մնացած 6 հատը թափված են կամ քանդրված և քարերը վնասված: Դրանք բոլորն էլ, մյուս վիճադիր բեկորների հետ, տեղավորված են հուշարձանի հյուսիսային սրահում:

Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ որևէ

նվիրատվական արձանագրություն չի գտնվել:

Ի վերջո, անհրաժեշտ ենք համարում այստեղ հիշելու մի հետաքրքիր արձանագրության մասին, որը եղել է Ս տառի նմանությամբ մի մեծ քարի (հավանաբար կրաքարի) վրա: Այդ արձանագրությունը եղել է 10 շարքից: Քարի ձախ և աջ թևերը, ինչպես և միացման տեղի ստորին շարքը հայերեն է, իսկ միացման տեղի վերին երկու շարքում եղել է հունարեն կարճ գրություն: Դատելով գրերի ձևից, դա հուշարձանի հնագույն վիճակից երկրից մեկն է. այդ միտքը հաստատում է այն հանգամանքը, որ այդ արձանագրությունը եղել է կրաքարի վրա, որը ներկայումս գոյություն ունեցող հուշարձանում բնավ չի օգտագործված: Դժբախտաբար այդ քարն անհայտացել է, սակայն դրա ոչ այնքան հաջող լուսանկարը պահվում է Ճարտարապետական հնությունների պահպանության կոմիտեի արխիվում:

Կորած վիճագրությունների մասին խոսելիս, անհրաժեշտ ենք համարում հիշել նաև մի շատ կարևոր արձանագրության մասին,

որը 1947 թվին գտել են Հայկական ՍՍՏՊ Պետական պատմական թանգարանի էքսպեդիցիայի անդամները: Այդ արձանազրույթի բովանդակությունը, էքսպեդիցիայի մասնակիցներից մեկի ասելով, եղել է շինարարական բնույթի: Չնայած մեր բոլոր փնտրանքներին, հիշյալ վիճակը, ինչպես և հունարեն գրքեր ունեցող արձանազրույթի քարերը չհայտնաբերվեցին:

ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ԱՌԱՆՁԱՆԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Այս հուշարձանի հիմնական առանձնահատկությունը, որով տարբերվում է կրոնական տիպի մյուս շենքերից, նրա կառուցվածքի բնույթն է: Առհասարակ, հայկական եկեղեցիները կառուցված են ալնպես, որ ներս մտնող հավատացյալն ըստ հնարավորության կտրվի դրսի աշխարհից, որպեսզի արտաքին աշխարհը նրան այլևս չզբաղեցնի և ուշադրությունը կենտրոնանա միայն կրոնական խոհերի և ծեսերի շուրջը:

Բարձրավանի հուշարձանը բոլորովին այլ մտահղացումով է կառուցված: Այդ փոքրիկ շենքը, որի ներսի ապսոստոլոս տարածությունը միայն 10 քառ. մետր է, ունի մի պատկանելի մեծություն՝ մուտք արևմուտքից, 4 ելք դեպի երկու կողմի սրահները, մի միջին մեծության լուսամուտ աբսիդի ճակատին և մի փոքր լուսամուտ գլխավոր մուտքից վերև, որը բացվում է գավթի մեջ: Բացառությամբ վերջինի, մնացած բոլոր անցքերն էլ տաճարի ներսի տարածությունը և նրա մեջ գտնվողներին կապում են արտաքին աշխարհի հետ: Մասնավորապես ուշագրավ է արևելյան լուսամուտի տեղադրությունը, որովհետև թե՛ ծիսակատարող կրոնավորը և թե՛ աղոթող հասարակությունը շարունակ իրենց աչքի առաջ պիտի ունենալին դրսի գեղեցիկ բնությունը, շնորհիվ լուսամուտի արտասովոր ցածր դիրքի: Նույն բնությունը պիտի երևար նրանց աչքից և ձայնից, բաց սրահների մեջ բացվող երկու զույգ անցքերից և արևմտյան մուտքից, գավթի լայն և բարձր կամարների միջից: Մի խոսքով, դա միտով և արամադրություն ստեղծող մի փակ աղոթատուն չէ, այլ մի բաց, կարծես քնապաշտական տաճար, մի քարայրային տաղավար: Շենքի տաղավարի բնույթ կրելն ընդհանրապես է թե՛ գավթի մուտքի և հյուսիսային պատերի, և թե՛ տաճարի ներսի բուսական զարդաքանդակներով, որոնց մասին մանրամասն ասված է հուշարձանի մասերի նկարագրության մեջ:

Նկատի ունենալով տաճարի ներսի սահմանափակ տարածությունը, գալիս ենք այն

եզրակացության, որ այդ շենքը սովորական տիպի եկեղեցի չի եղել մասսայական օգտագործման համար, ոչ էլ մեծ միաբանություն համար, այլ կառուցվել է սահմանափակ թվով մարդկանց, ժամանակի հասարակության վերահսկման, ժամանակի հասարակության վերահսկման տան կրոնական պահանջները բավարարելու նպատակով: Ընդհանրապես և հոյակապ, բայց փոքր մի շենք, որի վրա իր ժամանակին մեծ ծախսեր են արել և ճաշկոտվ զարդարել: Այդպիսի շենքը կարող էր լինել միայն զբոսայգիների համար: Թե իրոք նման նպատակով կրոնական տիպի շենքեր շինվում էին Սյունյաց երկրում, այդ առթիվ մենք ունենք մի շատ արժեքավոր վկայություն՝ Ստեփանոս Օրբելյանի պատմության մեջ: Բերենք այդ հատվածը, Բարձրավանի հուշարձանին ժամանակակից, մի այլ շինություն մասին: Պատմիչը նկարագրելով Վահանի վանքի (Բաղը գավառում) շինարարության պատմությունը, եմ գլխի վերջում գրում է.— «Բայց յետ բազում ժամանակաց յառույս Գրիգորի՝ Թագավորի Բաղաց (խոսքը Գրիգոր առաջինի մասին է) ի Շահանդխտոյ Թագուհոյն եւ ի Կայսրայէ և ի Սենեքերիմայ Թագաւորէ բազում եւ գեղեցիկ շինուածովք առաւել գեղեցկացոցին զվանսն Վահանո՛ւ կանգնեալ կամարս մեծածածկոս, եւ ի վերայ՝ եկեղեցիս եւ սրահս բազմասիւնս Բարձրաբերձ, եռլուծի եւ խառնառանգ ի իշխանացն»:

Հիշյալ վկայությունը թույլ է տալիս մեզ մի այլ երևույթություն ևս անել Բարձրավանի տաճարի մասին, այսինքն՝ որ դա ամառային ագլադորման նպատակով շինված մի շենք է եղել, որովհետև մի աղբյուրի փոքր շենք, որի պատերի մեջ բացված են 5 դուռ և 2 լուսամուտ, չէր կրող լեռնային կլիմայական պայմաններում շինված լինել մարդկային ընթացքում օգտագործելու համար: Նրան նկատի ունենանք Սյունյաց պատմիչի վերոհիշյալ վկայությունը, հուշարձանի առանձնահատուկ կազմվածքը և այն հանգամանքը, որ հուշարձանը կառուցված է Սյունյաց կարճատև Թագավորության միջին, ծաղկած շրջանում, հասնելով կլիմայի, որ ժամանակի իշխող վերահսկող կարող էր նման շտապություն անել իր ամառանոցային կյանքի հոգևոր պահանջները բավարարելու համար:

Բարձրավանի հուշարձանի ուշագրավ առանձնահատկությունների շարքում պետք է դասել նաև քարե երեք մեծարանոց հեծանների գործածությունը գավթի թեքեր տանող անցքերի վրա, մի տեղում, որը կարող էր կամարով ծածկվել: Այս կարգի առանձնա-

հատկությունների շարքում պետք է դնել տաճարի գլխավոր մուտքն իր կազմություններ, քանդակներով և մուտքի շրջանակի վերևի անկյուններում, քարերի միացման տեղի շեղ կտրվածքը։ Այդ առանձնահատկությունները հավանաբար հունական կամ հռոմեական ուժի ազդեցությունն են կրում։

Մյուս առանձնահատկություններից պետք է հիշել տաճարի ներսում, գավթում և սրահներում պատերին դրված կամ հազգրված, նաև ընկած դրություններ մնացած պատկերաքանդակները և գավթի մուտքի երկու կողմերում տեղավորված որմնասյուների խոյակները, որոնց նմանը որևէ այլ տեղ չի կրկնվում։

շարժան այդ տիպի ի այդքան շատ պատկերաքանդակներ չունի։

Ուշագրավ հանգամանք է նաև զարդաքանդակների առկայությունը եկեղեցու ներսում, դրանց թվում, մասնավորապես, նաև ծառերի քանդակները, որոնք իրենց տեղադրությամբ արտասովոր բնույթ ունեն։ Հետաքրքիր է այն հանգամանքը, որ հարևան մի քանդակ դտնվում է նույն շափի և ձևի մի քարի վրա, որը հավանաբար հանված է եղել Գրիգոր Մամիկոնյանի պալատից՝ Թալիշում։ Այդ քարը ներկայումս դրված է Թալիշի տաճարի հյուսիս-արևելյան կողմում մի գերեզմանի վրա, նրկու տեղում էլ այդ քանդակները անմիջապես գետնից են բարձ-

Նկ. 5.— Բղենո նորավաճմի պատկերաքանդակները

Այստեղ անհրաժեշտ ենք համարում մի երկու խոսք ավելացնել հատկապես պատկերաքանդակների մասին։ Հուշարձանն այժմ ունի 8 զանազան շափերի և տարբեր որակի կատարմամբ պատկերաքանդակներ։ Այդքան փոքր մի հուշարձանում պատկերաքանդակների այդ առատությունն ինքնին մի բացառիկ երևույթ է։ Սովետական Հայաստանի տերիտորիայում գտնվող որևէ մի այլ հու-

րանում, որով տարբերվում են մյուս հուշարձաններում նույն բովանդակություն ունեցող քանդակների տեղադրությունից։

ՀՈՒՇԱՐԶԱՆԻ ԱՆՈՒՆԸ ԵՎ ՇԵՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Բնականաբար, ինքն իրեն, հարց է առաջանում, թե ի՞նչ է եղել այս՝ իր գեղեցկությամբ և առանձնահատկություններով բա-

ցադիկ՝ հուշարձանի անունը և ե՞րբ է դա կառուցված:

Առաջին աղբյուրը, որից այս հարցերի պատասխանը պետք էր ստանալ, դա հուշարձանի արձանագրություններն են:

«Արձանագրություններ» վերնագրի տակ զետեղված են այն 5 վիմագրությունների վերծանումները, վերապահությամբ արված մեր լրացումներով, որոնք այս կամ այն չափով շոշափում են հուշարձանի շինության ժամանակը, շինարարներին և ժամանակակից պատմական անձանց: Դրանք ՆՆ ա—Ե արձանագրություններն են: Դրանցից վերջինը (ՆՆ Ե) միակ անաղարտ մնացածը, ըստ իր բովանդակության և թվագրության վերաբերում է հուշարձանի վերանորոգությանը, ուստի և առ այժմ այդ մի կողմ թողնելով, տեսնենք թե ի՞նչ են տալիս մյուս չորս արձանագրությունները մեզ հետաքրքրող հարցերի մասին:

1. ՆՆ ա. մեծ արձանագրության առաջին շարքի սկզբում և ՆՆ Բ-ի երկրորդ շարքի վերջում, մենք գտնում ենք ՇԺԱ թվագիրը, այսինքն 1062 թվականը: Դա հիմնագրության թվական չէ, այլ շինարարության կատարման, ինչպես պարզարանում է երկրորդ քարի արձանագրությունը— ԵԻ միևնույն կատարեցաւ քր եկեղեցիս ի Հալոց թվ. ՇԺԱ:

Անորոշ է մնում ԵԻ միևնույն դարձվածքը, որը հավանաբար շինարարության ժամանակին է վերաբերում և որի բովանդակությունը կապողվի, եթե երբևէ հայտնաբերվի այդ արձանագրության սկզբի մասը:

Սպառելով երկտող արձանագրության մեզ հասկանալի բովանդակությունը, շարունակում ենք քաղվածքներ բերել միայն մեծ արձանագրության բովանդակությունից:

2. Առաջին շարքի կեսից մինչև 5-րդ շարքի վերջը պարզում է, որ եկեղեցու հիմնարկությունը եղել է Գրիգոր արքայի թագավորության և Սյունյաց եպիսկոպոս Հովհաննու հայրապետության ժամանակ: Այստեղ պակասում է ուխտի առաջնորդի և հիմնադրի անունը, որը հավանաբար եղել է 3-րդ շարքի վերջում:

3. 6-րդ շարքից տեղեկանում ենք, որ այդ անձը, մահանալով, շենքի կառուցումը թեև ավարտար է մնացել:

4. 7-րդ և 8-րդ շարքերից տեղեկանում ենք, որ հայր Գրիգորը (երեկ ուխտի նոր վա-

նահայրը) թագավորի հրամանով վերջացնում է շինությունը և օծում: Այստեղ պակասում է թագավորի անունը:

5. Մասամբ թերի 9—12-րդ շարքերում հայր Գրիգորը հավանաբար խնդրում է աղոթել թագավորի արեւատության համար, որը և մեզ հետաքրքրող հարցերը լուսարանելու համար որևէ կարևորություն չունի:

Ամփոփելով արձանագրության տվյալները, ստացվում է հետևյալը... Եկեղեցու շինարարությունն սկսվել է Գրիգոր արքայի թագավորության և Սյունյաց եպիսկոպոս Հովհաննու հայրապետության օրոք, բայց թերակատար է մնացել, հավանաբար ուխտի առաջնորդի մահվան պատճառով և հետագայում թագավորի հրամանով հայր Գրիգոր (հավանաբար վանահայրը կամ ուխտի նոր առաջնորդը) վերջացրել է շինարարությունը և օծել եկեղեցին 1062 թվին:

ՆՆ գ. արձանագրությունը պատկանում է շինությունն ավարտող նույն հայր Գրիգորին, որը խնդրում է աղոթել իր համար:

ՆՆ դ. արձանագրությունն ավելի շուտ մի բեկոր է վերոհիշյալ ՆՆ ա. և գ. արձանագրությունների ոճով, որի մեջ թագավորի մի ինչ որ հրամանով արվածի մասին է, հավանաբար, հիշատակում և բարեմաղթում է, որ նրա աթոռն անասան մնա:

Անդադառնալով արձանագրության մեջ հիշվող պատմական անձանց և դրանց համագրությունը համեմատելով Սյունյաց աշխարհի պատմագիր Ստեփանոս Օրբելյանի հաղորդած պատմական տվյալների հետ, պետք է եզրակացնել, որ արձանագրության մեջ հիշված Գրիգոր արքան կարող է լինել Սյունյաց չորրորդ թագավոր, Ավագ Աշոտյան ցեղից, Սմբատ թագավորի եղբայր ու հաջորդը, Գրիգոր առաջին թագավորը: Այս առթիվ Ստեփանոս Օրբելյանն իր պատմության ՄԺ գլխում (Ղուկասյան մատենաշարի հրատարակություն, էջ 318) գրում է. «...Բայց Սմբատ առաւել էր քաղցր եւ հեզահամբոյր եւ ահարկու յամենայն շրջակայ ազգան, որ եւ կալեալ զթագաւորութիւնն յամս ինչ՝ վախճանի... Եւ առնու զթագաւորութիւնն նորա եղբայր իւր Գրիգոր, եւ սոքա երկուքեան որդիք մեծին Աշոտոյ, որ Աւագ Աշոտեանք կոչին»:

(Շարունակելի)

ՊՐՈՖ. ԴՈԿՏ. Ա. ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ

ՈՒԴԻՆԵՐԻ ԴԻՄՈՒՄԸ ՊԵՏՐՈՍ Ի-Ն

ուսկվայի Ֆեոդալա-ճորտատիրական պետական արխիվի Արտաքին գործերի կոլեգիայի Հայկական ֆոնդի 1724 թվի № 4 թղթապանակում գտնվում է ուղիների մի դիմումը հայերեն լեզվով Պետրոս Ի-ի վրա: Այդ դիմումը ցարական արքունիք են ուղարկել Աղբրեջանում ապրող ուղիները հատուկ պատգամավորության միջոցով:

Ուղիներն իրենց դիմումի մեջ նկարագրել են խրոնական այն հալածանքները, որոնց ենթարկվել են իրենք:— Պարսիկ փշխանավորները, տեղական սյունիի ֆեոդալների հետ, քանդել են նրանց եկեղեցիները և հարկադրել են մահմեդականություն ընդունել, այրել են անգամ Նդիշեի անունը կրող իրենց կենտրոնական տաճարը: Չցանկանալով նամակի մեջ մանրամասնությամբ գրել իրենց ծանր վիճակը, նրանք խնդրել են այդ մասին հարցնել նամակատար պատգամավորությունից:

Ուղիները Պետրոս Ի-ից խնդրել են, որ նա մի հրովարտակ տա իրենց պատգամավորներին բերելու, որ հետագայում այրված Նդիշեի անվան տաճարի տեղ նոր տաճար

կառուցեն: Ուղիները լսել են, որ Պետրոս Ի-ը զորքով գալիս է՝ «Յիմա լսեցինք, որ սալալու ոտն մեր գլուխն փոխելու գալիս է, մեր աչքն լուխ», և ցանկացել են նախապես Նդիշեի վանքի վերաշինման թույլտվությունն ունենալ իրենց ձեռքում. «Սուրբ Եղիշիկ տաճարն ունենալու մի փոքր ուրախութեան գիր շաղավաթ անես որոգ ձեռքն (այսինքն՝ պատգամավորների ձեռքով— Ա. Ա.) տեղի տառապելոցն՝ իբր եկեղեցույ տեղն հրամանոց դուրսիցն վանք լինի ժամանակով»:

Վավերագիրը կովկասագիտության համար արժեքավոր է ոչ այն պատճառով, որ այն մեզ որոշ պատկերացում է տալիս շահական Պարսկաստանի և նրա դրածո ավատապետների հարստահարությունների և հալածանքների վերաբերմամբ— այդ մասին մենք ժամանակակիցների կողմից բաղմամբիվ և հանդամանորեն գրված սկզբնաղբյուրներ ունենք— այլ որ այն գրված է ուղիների՝ երբեմնի մի մեծ ժողովրդի բնկորների կողմից, որոնց մասին մենք շատ կցկտուր տեղեկություններ ունենք վերջին դարերից:

Ստորև հրատարակում ենք այդ վավերագիրը:

Մեծառնի և գերառնի, ցովելի և պատուելի, քախ և պարծանի ազգին մերոյ վերոյ գրեալս:

Երես անկեալ և արաւստալից համբարեւմ գերբանս ոտաց Բոց, աղաչանօք և պաղատանօք գեկուցանեմք զամենայն յանցանքն և զորպէսն տեղիս ի հրամեաց Բոց՝ թէ այսման տարիս մեր գլուխն ի՛նչ բերին

անօրէնք և անհաւատք: Նախ եկեղեցիք այրեցին և արարին ընդ մեզ քաղով չարիք՝ ի ներհակ առ հաւատոց մերոց: Քաճանայօ ուրացուցին և ում ըսպանեցին, կանայօ ընդ որդով իւրեանց գերեվարեցին, որդիք ընդ

մայրս նմին նոցին: Վաճէ և անապատ ան-
մարդաբնակ եղեալ կան: Մինչև այսօր և մեք
մեռացողս կանք ի մէջ շարշարանաց. ո՞չ
կենդանի եմք և ո՞չ մեռած:

Մեք աղուվանք եմք և ազգով ուռիք. Եղի-
շէի առաքելոյն փառաբանմբն մեր նախ-
նիք Աստուած հաւատացելալ են. սոսք ա-
ռաքեցն նահապետութեան տեղիքն առ մեզ
է: Քո հրամանոցն յայտնի է, որ յառաջմէ
մեր ազգին իշխանութիւն ոչ կայր, որ առա-
նելոյն նահապետութեան տեղն փառաւոր
վաճէ շինէին, միայն թէ մեր նախնիքն մին
փոքր եկեղեցի շինեալ էին, մեք նովամ կեանք
էինք անցուցանում: Այժմս տնօրէնք այրե-
ցին, և մեզ զօրով ուրացուցին: Մածուկ մեր
օրէնքն պահում ենք, և թէ մեծ և թէ փոքր
յեւեկի՜ թրի զօրով քրքուրին են անել տա-
լիս:

Յիմա լսեցիք, որ սայալու ռոն մեր
զուլմն կոխելու գալիս է: Մեր աչքն լոյս,
կու խնդրեմք ի Քրիստոսէ, որ մեր կեանքն
կարն առնէ և հրամնոց կեանքն երկար ա-
րասցէ, որ գմեզ ի կերութենէ ազատես ի
փառս Աստուածածնիս, և մեք միշտ մեղա-
ւոր բերանով ի Տեառնէ երկար կեանք
խնդրող լինեմք: Այլ ի՞նչ հառեմք բանս,
ծառայ եմք... կարում չեմք ամէն բան գրել
անիւ: Պիտի որ վասն Քրիստոսի սէրն և մեր

ամենայն աւիտյն այդ եկողի, ողորմելի փա-
հանայիւղ և մարդկայիւղ իմանաս:

Մեր խնդիրքն այս է, որ մին քանի պէտ-
ական մեծիդ ծառայք (որ) կայ(ր) տեղս,
այդ մարդոց հետ խորհուրդ արել են, դու-
լալդ աղարկել, որ Սուրբ Եղիշէի առաքելոյն
համար մին փոքր ուրախութեան գիր շաղա-
վաք տեսն, դոցա ձեռօքն տեղիս տառապե-
լոցն՝ իբր եկեղեցոյ տեղն հրամնոց զուլա-
րիցն վաճէ լինի ժամանակով: Եւ սոքա յետ
անօրինաց ներհակութեան առնող են, մեծիդ
բարեւ հրամնովն: Մնացեալ եմք մէջ յերկիր,
ոչ գլխով խելք կայ, ոչ աչաց լոյս: Կամ
հրամնացող է: Տկէտ մտեմք իիշ գրեցիք, ի-
մաստունդ շատ իմացիր: Արեւիդ մատապ,
մեզ մին հար:

Լեր ողջ ի պարծանս մեր:

ՌՃՀԳ (1724) քուին մարտ ամսի 15-ան
գրեցաւ:

Յիմարաբար գայս մխիթարական խնդիրքս
արարիւք հրամնոցէդ և մեծոյ ինչպէս կամ
կառնես, հրամանք հրամնոց է: Մինչի գա-
լուղ զօրաց քոց, այդ մարդիկդ յետ լոյս,
մինչև դոցա կայն մեր աչքն հանապարհին
կու յինի: Նրկնաւոր Քաջաւորն քեզ և զօ-
րացող հովանի եղիցի: Եւ մեծոյ ամենայն հա-
ւատացեալ հայոց, մեծին և տնանկին:

(ԴԱՓԿՅ, Փ. Армянские дела № 4, 1724 г., л. 27).

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ Ո Ւ Մ

ՀԵՆՐԻԿ ՍԱՐԿԱՎԱՐ

ՁԱՏԵԱԿԱՆ ՏՈՆԵՐԸ ՄԱՅՐ ԱՐՈՒՌԻՄ

Ետըվարի 25-ից (Թուե Բարեկենդան) սկսվեցին պահքի և ապաշխարության օրերը. փակվեցին Մայր Տաճարի վարագույրները, լեցին ուրախալուր շարականները: Այդ օրվանից սկսած՝ Մայր Աթոռում կատարվում էր ամեն օր երեք անգամ ժամերգություն, լսվում էին ողբաձայն շարականներ, հարյուրավոր մարդիկ խոստովանում էին ու ապաշխարում:

Մաղկազարդի օրը եկեղեցին լի էր ժողովրդով: Նախապես պատրաստված և օրհներված ուռնիու դալար ճյուղերն ու ոստերը բաժանվեցին բոլորին, որոնցից եկեղեցին կանաչազարդվել և տաացել էր տոնական բնույթի: Այդ կանաչ ճյուղերով փրենց կուրծքերն էին զարդարում երիտասարդները, նույնիսկ մանուկներն ու ծերերը: Նույն օրը երեկոյան, Դոնքացիքի ժամանակ, բուպեներն ավելի հուզիչ և սրտառու էին: Մերունազարդ Հայրապետը մասնակցում էր Դոնքացիքին և իր ներկայությամբ առանձին շուք էր տալիս նրան: Նա կանգնած էր Իշման Սեղանից քիչ ներքև, դեպի արևմուտք, խաչն ու հայրապետական գավազանը ձեռքին, իսկ իր հետ՝ մյուս միաբանները: Մայր Աթոռի ավագ լուսարար տեր Նիկողայոս ավագ քահանան ծոմկի եկած Իշման Սեղանի առջև իր դուրսից ձայնով երգում էր աղիողորմ «Բա ց մեզ, Տէր, բա ց մեզ, Տէր, բա ց մեզ, Տէր, գոչուե ողորմութեան, որ ողբալով կարգամք առ քեզած մաղթանքը, իսկ ներքուստ, վարագույրի ետևից, գերաշնորհ տեր Սահակ սրբազանը (եպիս-

կոպոսական զգեստավորությամբ) բարձրաձայն պատասխանում՝ «Ձայն Արարչի Աստուծոյ գոչե ասերով. եկայք օրհնելալ Հօր իմոյ. ժառանգեցէք պատրաստեալ զարքայութիւնն ի սկզբանէ աշխարհիս: Բոլորը սրտատրոփ սպասում էին վարագույրների բացվելուն: Զորս սեղանների վարագույրները միաժամանակ դանդաղորեն բացվեցին և լսվեցին «Ջողորմութեան քո զգուռն բաց մեզ...» շարականի հնչյունները: Վերջում Պեհափառն ասաց «Պահպանիշ, օրհնեց և խաղաղություն մաղթեց իր հավատացյալ ժողովրդին ու հոգեւորականների ուղեկցությամբ վերադարձալ Վեհարան:

Մոտեցան պահքի վերջին՝ Ավագ Շաբաթվա օրերը: Մայր Տաճարի զանգակները հնչում էին շատ խորհրդավոր և տխուր: Նրանց չուրաքանչյուր ղողանջից կարծես մարդու հոգուց կտրվում էր մի լար: Ավագ երկուշաբթին (այդ օրը մատուցվեց պատարագ) և երեքշաբթին «Աւետումն Աստուածածնի» և «Յիշատակ տասն կուսանաց» օրերն էին: Հոծ բազմության ներկայությամբ կատարվեցին ժամերգությունները:

Ավագ հինգշաբթի օրը նորից փակվեցին վարագույրները, փատարվեց «Ընթերցեց կարգը և մատուցվեց պատարագ: Սարկավագը կարդաց Մարկոսի ավետարանի 26-րդ դուկար, որից հետո վարագույրները բացվեցին և վերաբերողն ասաց «Հաւատամքը: Այնուհետև զերաշնորհ Սահակ սրբազանը հայն ու գավազանը վերցրած՝ բարձրացավ Ավագ Սեղանի վրա և բարձր ձայնով կայրաց քարոզի հորդորական թույլք, նախ՝ ահաջուցիլ, ապա հորդորակա եղանակով՝

«Լուսարժ», որդեակը իմ, և ես զերկիւղ Տեառն ուսուցանեմ ձեզ աննախանձաբար, իբրև սիրելի և հարազատ որդուց...»։ Պատարագից հետո հաղորդվեցին Հոգևոր Ծեմարանի ուսանողները, ապա բոլորը, որոնք երկար ժամանակ պահել էին պաս և ծոմ։

Երեկոյան ժամը 10-ին կատարվեց Ռոմանալայի կարգը, Բոլոր անհրաժեշտ իրերը դրված էին Ավագ Սեղանի վրա։ Միաբանները զգեստավորված բարձրացան այնտեղ և միասին երգեցին ռեզդենա յիս մշտկաւ և սուրբ եղէց, յուս և քան զձին սպիտակ

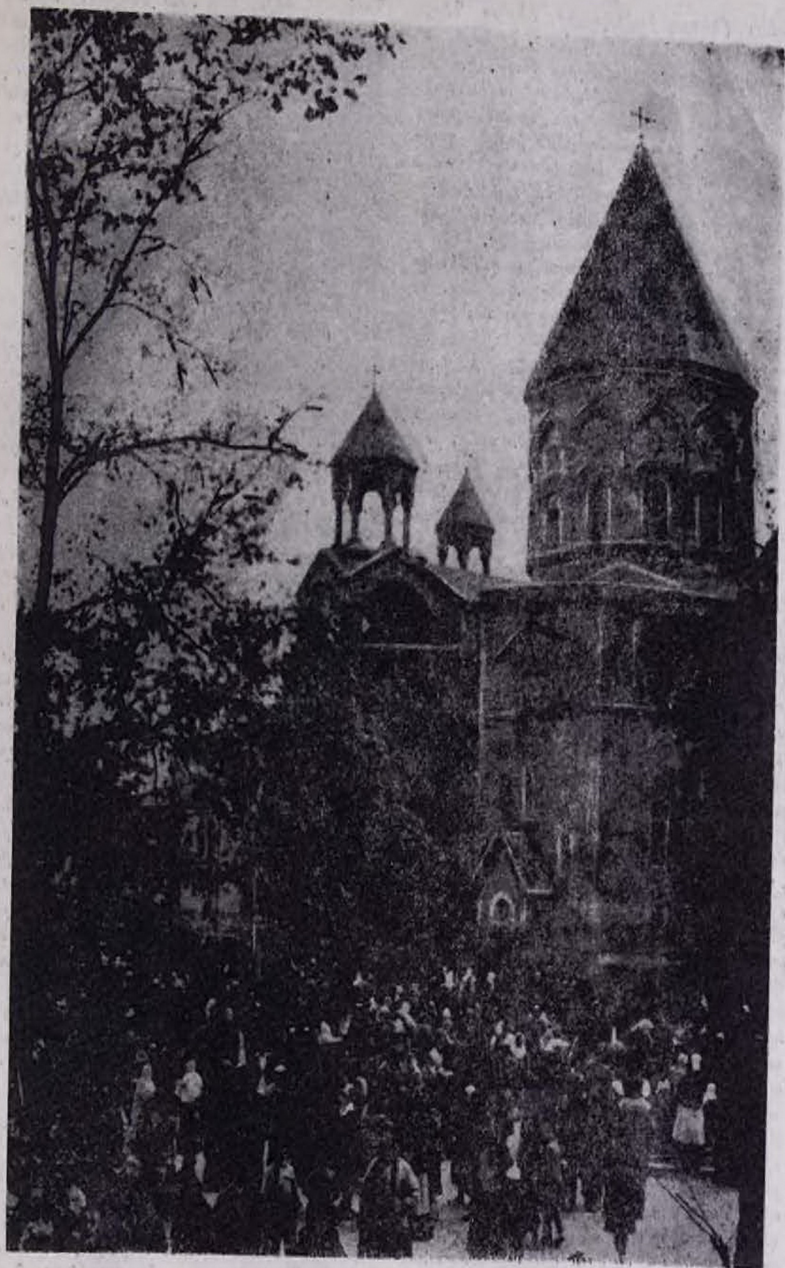
Սուրբ խաչով և ավետարանով երեք անգամ տյառնազրվեցին և օրհնվեցին յուր և ջուրը միասին։ Սահակ սրբազանը վերցնելով իր վրայից շուրջառը՝ կապեց դենջակը և սկսեց խոնարհաբար լվանալ, ըստ ավագության։ Միաբանների ոտքերը, Այս արարողությունները ի ցույց մարդկան և ձեականություն համար շին կատարվում, այլ ունեն իրենց խորը նշանակությունը, նրանք հիշեցնում են արժանի հիշատակը Փրկչի, որը խորհրդավոր երեկոյան ընթերցից առաջ լվաց իր հավատարմների ցեխոտ և փո-

Ժամաբար լվանալ արեւելահայկուցներ մի խումբ միաբանների հետ,
պատարագից հետո:

եղէց» որդեաձայն սաղմոսը։ Սահակ սրբազանը (նախկինպատական զգեստավորութեամբ) կարդաց Փառաւորեմը զքեզ, Տէր մեր և Փրկիչ, Յիսուս Քրիստոս։ աղոթքը, ապա ջուրը լցրեց կոնքի մեջ և ձայնով ասաց, «Ձայն Տեառն փ վերայ ջուրը և Աստուած փառաց որոտաց» սաղմոսը։ Առանձին աղոթք ասվեց յուրի վրա, որի մի մասը պետք է քսվեր լվացվելիք ոտքերի վրա, իսկ մյուսը՝ բաժանվեր հավատացյալներին։

Չոտ ոտքերը, որպես նշանակ սիրո և խոնարհություն։ Այս նշանակ է նաեւ ապաշխարություն, ինչպես նա լվաց իր աշակերտների ոտքերը, այնպես էլ կարող է լվանալ մեր մեղքերը, հանցանքներն ու անիթաւությունները, եթե մենք կամենանք և ապաշխարենք, «նա՛ որ երբեմն յուր աշակերտների ոտքերը լվաց՝ և որ միայն վարող է մեր մեղքերը լվանալ, սիրով հրապարակ է դալիս այսօր մեր ոտքերը լվանալու, եթե միայն հոգա-

Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարը Հարություն կիրակին

ոել քրիստոնյաներին այս բարի ավետիսը և ավել նրանց ուժ և կորովի։

Մայր Աթոռ Փրկչի Հարության տոնակատարութիւնն առթիւ այսօր անսահման ցընծութեան և խորհրդանշան մեջ է։ Հազարավոր մարդիկ՝ դժմքներին կենսութեան ժպիտներ, սրտերում սեր ու խնդութիւն, դիմում են դեպի եկեղեցի։ Ներսում տեղ չի կարող լինել պատճառով՝ նրանց երեք քառորդից ավելին դրսում է։ Այսօրվա շարականներն ուրախ են, վեհ և հաղթական։ Ամենուրեք՝ թե՛ եկեղեցում և թե՛ դրսում՝ մարդիկ միմյանց ողջունում են ուրախ արտահայտութեամբ՝ «Մեզ և ձեզ մեծ անտիս», Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց։

Այսօրվա ճոխ պատարագին ներկա եղավ ծերունի Հայրապետը։ Պատարագիչն էր գերաշնորհ Սահակ սրբազանը, վերաբերողը՝ տեր Խորեն ավագ քահանայն։ Պատարագից հետո հոգևորականների և շաթիրների ուղեկցութեամբ Վեհափառը վերադառնում է Վեհարան։ Ժողովուրդը պատենջի պիսկանքներ է նրա առաջ։ Հերթով համբուրում են նրա Աջը, դավազանը, և՛ մանուկներ,

և՛ երիտասարդներ, և՛ ծերեր։ Այս նշանակ է այն բանի, թե եկեղեցասեր և ժողովրդասեր Հայրապետը որպիսի՝ սեր և համակրութիւն է վայելում իր սիրելիքալ հոտի կողմից։ Վեհարանի առջև նա կանգ է առնում, օրհնում մի ընդունում իր առջև ծովացած ժողովրդին, ասում «Պահպանիչը, ապա հայացքը հառում դեպի վեր, խնդրում Բարձրալից օրհնութիւն և խաղաղութիւն՝ ռՏԵՐ, օրհնի՛ր իմ ժողովրդին և պահի՛ր ի խաղաղութիւն»։

Սիրելի՛ հավատացյալք փ Քրիստոս, մեծ սիրով շնորհավորում եմ ձեզ Փրկչի Հարութիւնը և ցանկանում առաջել ջերմեռանդութիւն ձեր թանկագին հավատքի մեջ։ Այսուհետեւ էլ՝ ավելի բոքոքովի ձեր սրտերում Հիսուսի կենսատու սերը և դառնա կենաց աղբյուր։ Փրկչի պատվիրաններով և ձեր անսասան հավատքի կուտ վահանով դիմված՝ փառապանծ հաղթութիւն նվաճեք սատանայական և աշխարհային պատրանքների նկատմամբ, պատրաստեք ձեզ երկնից արքայութիւնը մտնելու և վայելելու հավիտենական փառքը։

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԳԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մ. ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԾԱԾԿԱԾ ՇՈՒԿԱՅԻ ԲԱՑՈՒՄԸ

պրիլի 28-ի առավոտյան ժամը 8-ին կատարվեց Երևանի կենտրոնական ծածկած շուկայի բացումը:

Հայաստանի աշխատավորների հանդեպ Սովետական կառավարության անդուհաճ տարության մի վառ արտահայտությունն է այդ հոյակապ շենքը, որը կուլտուրեսային գույքերի հազարատեսակ բարիքներով պիտի լցվի ու պիտի պարպվի ամեն օր, սնունդ և բարօրություն ապահովելով մայրաքաղաքի բնակիչներին:

Ահա թե ինչու ապրիլյան այդ վաղ առավոտյան, բացման ժամկետից շատ առաջ, տոնական օրերի հատուկ կենսուրախ ձևով զեռ էր տիրում նորակառույցի առջև:

Հավաքված բազմահազար մարդկանց հիացախառն ուղադրության առարկան էր բրոնզազօծ լուստունաձուլ դարբասը, որն արտադրությունն է ՏՃԵՊԿԱՆ արդյունաբերության մեծ գործարանի: Դարբասի վրա երևում են նրբարվեստ լուստունաձուլ ծաղկաթաղանթներ, ձկներ, ցուլի գլուխներ, որսի կենդանիներ և այլ պատկերներ, որոնք արտահայտում են շուկայի ներքին բովանդակությունը:

Ըստ պաշտոնական հայտարարության, երբ ժամը 8-ին բացվեցին բրոնզապատ դռները, բազմահազար մարդկանց հետ

միասին ես էլ բարձրացա մուտքի աստիճաններից և մտա շուկայի վաճառասրահը:

Հայկական ստեղծագործ մտքի հանճարեղ հղացման ինչ հոյակապ ծնունդ է սա, որը դրսից երևում է իբր մի շենք, բայց ներսից ամբողջությունն է բազմաթիվ կառույցների, որոնք ունեն միևնույն կամարակապ տանիքն ու միևնույն մոզայիկ սալահատակը:

Հարյուր մետր երկարության վրա, դեմառդեմ 18 շարք բարձրադիր ու լայնարագույն կամարներ, ծիրանի գլուխներն են այս շուկայի, որի խորքում զետեղված բարձրախոսներից արձագանքվող ցնծուն երգերը մշտազվարթ են պահում Երևանի ծածկված շուկայի մթնոլորտը:

Երևանի կենտրոնական ծածկած շուկայի ամենահետաքրքիր մասը՝ լայնարձակ ներքնասրահն է, գլխավոր վաճառասրահը, որի յուրաքանչյուր կողմի վրա, կամարաշարի խորությունմբ, ապակյա ցուցանակներ ցույց կտան զներդներին իրենց ցանկացած բաժինները՝ հացարկվեղենի, հրուշակեղենի, հանքային ջրերի, ոգիյից խմիչքների, ծխախոտի, օժանելիքների, ձկնեղենի, մսի ու բանջարեղենի պահածոների և այլ սնունդամթերքների մասնահատուկ խանութները: Կան նաև գրախանութներ, որոնք սովետական բաղաբացու համար հացի լավի և թեղև հացից էլ ավելի կենսունակություն ներկայաց-

նող գրականությունն են մատակարարում ընթերցասեր հասարակությանը:

Գլխավոր վաճառատնային կենտրոնական մասում Երևանի սահմանային շուրս է ցայտում կլորակաձև շրջագանի մեջ, որի շուրջը պար է բռնում տնային տնտեսուհի մայրերի հետ շուկա եկած աշխույժ մանուկների խումբը:

Ջրավազանի երկու կողմերին, սրահի երկարությամբ ամրացված սյուրսակ վաճառատնայինների վրա կոտնտեսուհիների ճաշակավոր ձեռքերով շարք-շարք դրված կանաչեղենները, եղբայրական վրաստանի ու Ադրբեջանի կոտնտեսականների բերած

այլև՝ Նշելի է նաև, որ շուկայի բոլոր բաժանմունքները՝ խանութները, պահեստներն ու շաքորատորիաները ունեն հեռակոսային ներքին կապ:

Շենքի ճարտարապետական գեղեցկության չափ, գլուխատնտեսական և պարենային լիառատ ապրանքների գեղեցկության չափ, ներքին ամեն տեսակ սարքավորումների գեղեցկության չափ, վաճառատնային մասնող և ելնող դեորդներին ժպտող բուրավետ ծաղիկների գեղեցկության չափ գեղեցիկ է նաև սպիտակափառ մաքրությունը, որն առանձնապես ակնբախ կարգ ու կանոնի հետ՝ տիրապետում է Երևանի կենտրո-

Երևանի կենտրոնական ծածկած շուկայի եակատը

մանդարինը, կիտրոնը, նուռը, կաղիքը, նուշը, ընկուզը, կարմիր խնձորը, սերկևիլը, անուշաճամ սուլունան ու նուշիսկ կծու փուռի պղպեղը, որպես մազնիս իրենց են քաշում հազարավոր գնորդներին:

Եվ որպեսզի գնորդների սպասարկումը լինի անթերիորեն կազմակերպված, կենտրոնական ծածկած շուկայում ստեղծված են պոստի, ժողովրդագիտության, խնայողամարկդի բաժանմունքներ, երկաթուղային տոմսերի վաճառքի կետ, տաքսոֆոն ապարատներ և

նական ծածկած շուկայի շարժուն թե անշարժ բովանդակության վրա: Սպիտակ շապիկ են հագել բոլոր վաճառորդները: Սպիտակ են և գերազանցապես մաքուր՝ վաճառասեղանները, անգամ մետաղյա կշիռները: Մաքրություն է մաղվում սպիտակ կամարներից, սյուներից, պատերից: Առողջության նախապայման մաքրությունն է արտահոսում վաճառքի դրված գլուխատնտեսական մթերքներից, կաթնամթերքներից և պարենային ապրանքներից:

Նա եղել է մ արտասահմանում, ուստի և իմ միտքն արագորեն կատարում է մի շարք համեմատություններ նրանից կենտրոնական ծածկած շուկայի և արտասահմանյան նման հիմնարկների միջև:

Բեյրութում, Վերան Թեատր» կոչված վայրում կար մի ծածկած շուկա, որի մոտիկից անցած ժամանակ պետք էր անպայման խցել հոտոտելիքը՝ լճալու համար նեխած մսի և ձուկի, լիակած բանջարեղենների և պտուղների դարձահոտությունը: Բեյրութի ամենից կոպտության շուկան՝ այսպես ա-

լին անում ժողովրդի առողջությունն ու բարեկեցությունն ապահովելու համար:

Հալեբի Ռաբ-էլ-Ֆարաջ, Բաբ-էլ-Ջենեյն, Բաբ-էլ-Նասր և Զոհեյդե կոչված շուկաներում, գետնատարած, փոշեթաթա փոխում էին բանջարեղենը, կաթնեղենները, պտուղները, ընդերքները և այդ բոլորի վրա տիրապետում էին փողոցներից բարձրացող փողին և աղբյուրներում զնված միլիոնավոր ճանճերը: Պատկերը համարյա նույն էր Դամասկոսի ամենաբանական պողա-բան-ջարավաճառանոցում՝ նշանավոր Մերքի

Երևանի կենտրոնական ծածկած շուկայի գլխավոր վաճառատանը

սած ռֆրանսիական շուկան էր, որի տախտակաշեն խանութների տանիքները խանութպանի գլխից շատ բարձր էին, իսկ անձրեվոտ օրերին, գնորդների հագուստները խխում էին դառնում խանութների դռնաքիվերից կաթկթվող ջրերի տակ: Աղտեղությունների և հիվանդությունների բույն էր Մաարբատի (Բեյրութ) շուկան և բանջարավաճառանոցը: Եվ Բեյրութի քաղաքապետությունն ու իրաւանի կառավարությունը ոչինչ

հրապարակի մոտ: Եվ վերահիշյալ քաղաքների քաղաքապետություններն ու Սիրիական կառավարությունը ոչինչ չէին անում երկրի բնակիչների կյանքը վարակիչ հիվանդություններից զերծ պահելու համար: Այդ անհոգությունից լարաշար տուժում էր արաբ ժողովուրդը:

Ետ տեսել եմ նաև Թալրիդի շուկան, որը շուկա է, այլ մի տեսակ բարեկյան բաղնիք, որտեղ վաճառորդների աղմուկը, անկարգությունն ու անմաքրությունը մըր-

ցում էին իրար հետ՝ հակառակ այն իրողության, որ իրանցիք եղել են մի հանդարտաբարո ժողովուրդ:

Երևանի կենտրոնական ծածկած շուկան, որի ճարտարապետական շքեղությանը, մթերքների առատությանը, կարգ ու կանոնի ու մաքրության լրիվությանը երբևէ չի կարող հավասարվել կապիտալիստական որևէ նմանօրինակ հիմնարկ, ցայտուն ապացույցն է Սովետական կառավարության հոգատարության՝ բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման և բարեկեցության նկատմամբ:

Սովետական պետության այդ համայնածավալ հոգատարության վառ արտահայտությունն է նաև պարենային ապրանքների պետական մանրածախ գների նոր՝ թվով հինգերորդ իջեցման որոշումը, որը գործադրության դրվեց սույն թվի ապրիլի 1-ից սկսյալ:

Հետպատերազմյան տարիների ընթացքում Սովետական Հայրենիքում սա հինգերորդ անգամն է, որ տեղի է ունենում լայն սպառման առարկաների մանրածախ գների իջեցումը, որը կարող է միայն ազգային եկամտի հարաճուն զարգացմամբ և ավելացմամբ իրականացվել:

Սովետական երկրում աճում է ոչ միայն աշխատավորների եկամուտը, այլև ազգային եկամուտը:

Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաների Միությունում ազգային եկամտի գերակշիռ մասը հատկացվում է աշխատավորների նյութական ու կուլտուրական պահանջմունքների բավարարման համար:

Հուլիսից է երևանի կենտրոնական ծածկած շուկան, ինչպես՝ Հայաստանում կառուցված յուրաքանչյուր հանրային հիմնարկ, նա շքեղ է որքան ցերեկ ժամանակ, նույնքան և ավելի՝ գիշեր ժամանակ, երբ բազմաթիվ էլեկտրական լամպեր հորդահասան լույս են հեղեղում նրա լայնարձակ ու ամրակերտ կամարների տակ:

Ամառային բացօթյա շուկայով, որը բացվելու է մոտերս տանիքի վրա, Երևանի կենտրոնական ծածկած շուկան, աշխատավորների միջազգային համերաշխության օրվա՝ Մայիսի 1-ի առթիվ մի թանկագին նվեր է օրեցօր հսկայաքաղլ բարգավաճող Հայաստանի քաղաքամայր Երևանի՝ երջանիկ աշխատավոր ժողովրդին:

կամք մեծ աշխատանք է կատարել թաղաքի բարեկարգման հարցում: Եւրոպական կողմից էլ թաղաքի արհեստական փողոցների ասֆալտացումը: Հիմնադրվում է Ղոր շրջանի կայանի թաղաքի այգիները և կանաչ տնկիները շրջով ապահովելու համար: Նոր-Բայազետը կը զարգարվի բնակելի և արտադրական գեղեցիկ շենքերով: Ուսկանայի թաղաքի և համայնական բնակարանային շինարարությունը: 50 անհատական կառուցողների պետությունը ստացել են 500.000 ռուբլի փողով: Նոր-Բայազետի բարեկարգման համար ընթացիկ տարում պետք է ծախսվեն կրկնակի շատ միջոցներ, քան առջևի տարի:

ՓՈՂՈՑՆԵՐԻ ԱՆՈՒՄԱՐՈՒՄ.— Երևանում լայն թափ են ստացել փողոցների բարեկարգման աշխատանքները:

ՈՒՍՊՈՒՐՈՒՄԻՆ ԵՐԶԱՆՆԵՐՈՒՄ

ՕԳՆՈՒՄՈՒՄ ԱՅՆԱՐԱՐՈՒՄ.— Փարաքար գյուղում տեղափոխված է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Պողոսյանի ինստիտուտի հիմնական համալսարանային այգին: Այստեղ սկսվել է պտղատու ծառերի տնկումը: Այս այգում անց է կացվում պտղատու ծառերի խնամական փորձարկումը՝ աշխատանքի տեսակների ընտրության և կոչնկերով տնտեսություններում նրանց արժանապատիվ համար: Ինստիտուտի տնկարաններում անցված են առանձին հաշվառվող տնկիներ այս տարվա համար:

Պողոսյանի ինստիտուտի լեռնային բաժինը լեռնայինում անցրել է պտղատու ծառերի և որ խալանակալ տեսակներ՝ ռոսպոլիկայի խնամքի շրջանները համար: 16 այգիների խնամքի, տանձնառն և սալորենու տեսակներ, որոնք այդ խնամքի խնամքի շրջանում անցկանվում են, բարձր բերքատվությամբ և համալսարանում, կոչնկերի լեռնային շրջանների մի շարք կոչնկերով տնտեսություններում:

Ինստիտուտի այգիներում ու տնկարաններում համալսարան են պտղատու ծառերի տարբեր տեսակների 2.500 անուկից ավելի, այդ թվում հազարից ավելի տեղական տեսակներ:

ՆՈՐ ԶՈՂՆԻ ՈՒՍՊՈՒՄ.— Արտաշատի շրջանի կոչնկերով տնտեսությունների յուրացումն են խոսքի և անբողի հողերը՝ վերածելով դրանց պտղատու և խաղողի այգիների, բամբակի դաշտերի: Այդպիսի է Դավիթ շրանցի կառուցումը, նա կոտորի մոտ 1.000 հեկտար անառ յուրացված հողային տարածություն: Արտաշատի շրջանում գյուղատնտեսության կարիքների համար ավելի ու ավելի լայնորեն են սկսում զարգանալ էլեկտրական էներգիան: Երկար ֆիզիկայի հիմքի վրա տարվում է Մասիսի, Բաղրամյանի և Արտաշատյանի շրջանի կայանների շինարարությունը:

Դրանք, որոնք Հրազդան գետի շրջանում կոչնկերով և որ յուրացված հողերը: Նոր շրջանի կայանները կոտորեն Միսյան, Մասիս, Բաղրամյան, Արտաշատյան, Ներքին Ղամբար, Բաղրամյան, Գալար, Արտաշատյան, Ուստի, Երևանում գյուղերի հողերը՝ ընդամենը 3.000 հեկտար:

ԳՆԱՐԱՐՈՒՄ ԵՐԶԱՆՆԵՐՈՒՄ.— Բնակարանային կոչնկերով տնկարանները կոչնկերով և որ յուրացված հողերը: Նոր շրջանի կայանները կոտորեն Միսյան, Մասիս, Բաղրամյան, Արտաշատյան, Ներքին Ղամբար, Բաղրամյան, Գալար, Արտաշատյան, Ուստի, Երևանում գյուղերի հողերը՝ ընդամենը 3.000 հեկտար:

Այդ նոր մեթոդը հնարավորություն է տալիս յուրացված հողերում 20—80 հազար բույսի փոխարեն անցնել 120—140 հազար:

Ուստիտնային կոչնկերով կոչնկերով տնկարանների ընդարձակումը բարձրացնում է արտադրության արտադրանքները նոր տեսակներ են ստանում, որոնք փորձարկվում են ռոսպոլիկայի խնամքի շրջաններում:

ՆԱԲԱՏԱՆԵԱՆԱՏԱՄ.— Ութ ամիս է անցել այն ժամանակվանից, երբ Զրաշենի մերկ, բուսականություններից զուրկ լանդշաֆտում սկզբնական հողաշերտի աշխատանքները Գեաթնի մարզում էր քարերից, երևան էին գլխի ոչ մեծ, հորիզոնական փոսեր, Այժմ այդ անդամայնությունում վերջացել է անտառաշերտի 300 հեկտար տարածություն մյուս տեղիքի և մոտ 2,5 միլիոն տարրեր անասնի անկիներ, 80 հեկտար զբաղեցրել են պտղատու այգիները, որտեղ տեղիքի են ծիրանի, խնձորենի, տանձենի, բալենի և այլ պտղատու ծառեր: Գլխավոր 2 կիլոմետրանոց ծառուղու երկու կողմերում, սահմանի գծերով անկիվ են ընկալվում տեղիներ, ներառված զանազան ոռոգման համար Ստալինի անվան ջրանցքում կառուցված է էլեկտրական ջրան կայան, որը խողովակներով ջուրը բարձրացնում է 120 մետր բարձրությամբ: Այնուհետև ջրաժամ ավազանից ջրերը տարբեր կտրվածքի խողովակներով և ցանկանալու պատճառներով տարածվում է նորատեղի անտառում:

Կանցնի մի քանի տարի է Երևանի հարավ-արևելքում գտնվող (Արաջաշտի խնուղու մոտ) Զրաշենի գետնային մասիկ անցյալում մերկ լանդշաֆտի կենտրոնի անտառով:

ԱՆՈՒՄԱՐՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱԳԱՐԱՆՆԵՐ.— Անընդհատ ընդարձակվում է Ղափանի շրջանի կապուր-լուսավորական ձեռնարկությունների ցանցը: Այստեղ գործում են ավելի քան 90 ավուր, զբաղարան և կուլտուրայի

տոմս: Վերջին տարվա ընթացքում 15 գյուղերում բաց են արված նոր գրադարաններ, որոնց ունեն 200.000-ից ավելի գիրք: Միայն անցյալ տարի գյուղական գրադարաններն ստացել են 20.000 գիրք՝ գեղարվեստական, քաղաքական և գյուղատնտեսական բովանդակությամբ: Կուլտնտեսային ակումբներում կանոնավոր կերպով անց են կացվում զանախոսություններ, զենկուցումներ տարբեր թեմաներով:

ԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ԱՄԱՌԱՑԻՆ ՀԱՆԳՍՏԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐ.

ՊՈՒՄԸ.— Գունավոր մետաղների արդյունաբերության բանվորների արհեստակցական միության ռեսպուբլիկական կոմիտեի 1952 թվի բյուջեն մեծ գումար է համարում: Այս տարի պետական սոցիալիստական ապահովագրության միջոցներից մի քանի միլիոն պեղք է ծախսվել բանվորների ամառային հանգստի կազմակերպման և նրանց տրվել զանազան նպաստների վրա: 320 լեռնաքարեներ կմեկնեն Սովետական Միության լավագույն առողջարանները: 85 մարդ արդեն գտնվում են բուժավայրերում: 900 բանվորներ է ձևավորվում իրենց արժանիքները կանցկացնել ռեսպուբլիկական հանգստի տներում, Արհեստակցական միության կողմից առանձնացված է 660.000 ուրլի պիտեբական ճամբարների շենքերի հիմնական վերանորոգման համար:

Ղափանի և Ալավերդու հանքերում աշխատում են գիշերային սանատորիաներ, որտեղ հանգստանում են բանվորներն ու մասնագետները:

Ս Փ Յ Ո Ւ Ռ Ք Ո Ւ Մ

«ՄԵՐ ՕՐԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆ ՎԱՍԱԿԸ»

(Արտասահմանյան հայ մամուլի տեսություն)

յա խոսքը վերաբերում է Գրիգոր կարդինալ Աղաջանյանին։ Բնութագրիր Բեյրութի «Արարատ» թերթինն է։

Արտասահմանյան առաջադիմական, ու հայրենասեր թերթերը լեցուն են Աղաջանյանի դավադրական գործունեության ղեկավարությամբ մերկացումներով, որոնք տալիս են մեթոդաբանական դիմանկարը Վատիկանի և Ուոլ-սթրիտի ծիրանափող գործակալի։

Թյուրքիա, Ֆրանսիա և այլուր իր կատարած ճշմարտական ալիքաբերություններից հետո, Աղաջանյանը նաև այցելեց Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Շեշտելու համար իր այցելության ճշմարտական բնույթը, իր մեկնելու նախադասություն, Ֆրանսիայում մամուլի թղթակիցներին արած իր հայտարարության մեջ, կարդինալը ընդգծել է, որ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներն այցելելու իր նպատակն է մոլորության մեջ առնել անջատված Հայաստանյայց եկեղեցին վերադարձնել կաթոլիկության ծոցը։

Խմբագրական մի հոդվածով «Լրագրորդ» ցույց է տալիս Աղաջանյանի ճշմարտական այցելության քաղաքական-դավադրական բնույթը, հիմնվելով Ֆրանսիայում նրա ունեցած գործունեության ծանր հետևանքների վրա։

«Հույս դալն առաջ;— գրում է լրագրորդը,— կարդինալ Աղաջանյանը այցելեց Ֆրանսիա, իր հոն երթալը տխուր անդրադարձում ունեցավ ֆրանսահայ գաղութի վրա»։

Ահա և լրագրորդում մատնանշված հետևանքները։—

ա) Հայաստանյայց եկեղեցու Ֆրանսիայի

թեմը Մայր Աթոռից անջատելու ջանքերը սաստկացան։

բ) Հոգաբարձությունները քուրի հրաժարեցնելու փորձեր արվեցին, որպեսզի նրանց տեղը անցնեն Մայր Աթոռի և Հայաստանի թշնամի տարրերը։

գ) Արտավազդ արքեպիսկոպոս Սյուրմեյանը երկրից արտաքսման հրաման ստացավ։

դ) Անգատ խոսքը խափանվեց, որովհետև ջատագովում էր խաղաղությունը, ծանոթացնում էր Սովետական Հայաստանի իրականությունը և ուղում էր պահել էթնիզմի հեղինակությունը։

ե) Քաջաբերված հայերի դեմ ձեռնարկված ոստիկանական նոր զսպել միջոցառումներից, արկածախնդրները Ֆրանսիայում դարձան ավելի սանձարձակ և մոլեգիր։

Մերկացնելով Սփյուռքում Հայաստանյայց եկեղեցին քուրի կաթոլիկացնելու փորձերը, թերթը գտնում է, որ Վատիկանը Ֆրանսիայում փորձում է կրկնել այն, ինչ որ տեղի ունեցավ Տոնո և բարեկեցիկ հայ գաղութի նկատմամբ պապական Հեհաստանում, որ պետական կրոն ճանաչված կաթոլիկական եկեղեցին քուրի օտար միջոցով գրավեց հայկական եկեղեցիները, հարկադրեց հայ համայնքներին դավանափոխ լինել և արգելեց հայերին լեզուն։

Աղաջանյանի Ամերիկյան ժամանելու առթիվ, խորհրդածելով նրա անձի և նրա ներկայացրած հաստատության հետ կապված հարցերի շուրջ, լրագրորդը բացահայտում է նաև անկալությունները, որոնք դրեցին Վատիկանին կարդինալացնել Աղաջանյանին։

Շարունակելով իր մերկացումները, գրում է «Սուրիան».

Պապի և Մուսոլինիի հանգեպ իր ունեցած հավատարմության համար Աղաչանյանը պատերազմ նշանակվեց Սիրիայի հայ կաթոլիկական համալսարանի Միաժամանակ Հոռմի ֆադիստական կառավարության պահանջով է, որ Վատիկանը Աղաչանյանի անունը դրել էր ապագա կարգի նախընտրության վրա, թեև դեպքերի փերումով, նա կարողնայ ձեռնադրվեց ամերիկյան իմպերիալիստների քաբհհհհհհհհհհհհ:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում Աղաչանյանը հուսախաբ չարեց Հոռմ-Բեռլինի ֆադիստական առանցքը: Պատերազմը Աղաչանյանը Հունաստանից Սիրիա և Հիբանան էր փերում երկտասարդ ձաթոլիկների, նպատակ ունենալով դուրսացնել այդ երկրների գրավումը գերմանա-իտալական թանակների կողմից: Պատերազմից հետո, ամերիկյան իմպերիալիստները, ինչպես պատերազմական քուրը հանցագործներին, նույնպես էլ Աղաչանյանին ընդունեցին գրկարաց: Աղաչանյանն ամերիկյան իմպերիալիզմին իր հավատարմության ուխտն արեց իր դասընկեր Նյու-Յորքի արքեպիսկոպոս — այժմ կարդինալ — Սպլեմենի միջոցով, որ հանդիսանում է Ուոլդ-ստրիտի դեպանը Վատիկանի մոտ, և որ Սիրիա էր զնացել որպես պատերազմ Աղաչանյանի հյուրը:

Աղաչանյանի գործունեությունը, — ավելացնում է «Սուրիան», — չի սահմանափակվում նրա նենգամիտ լրտեսությունները գաղութային իրականությանը Աղաչանյանը նաև հանդես է գալիս Սիրիայի և Հիբանանի նկատմամբ «ամերիկյան պաշտպանության» ցատագովումով, նպատակ ունենալով այդ երկրները ներքաղել աշապս կոչված տխրահույսի Միջերկրականյան թլոկի և համաշխարհային երրորդ պատերազմի մեջ:

Ամերիկացիների հրահանգով էր, որ կարդինալ Աղաչանյանը զնաց Քյուրքիա, — գրում է «Սուրիան»: Իրականության մեջ այդ այցելությունը նպատակն էր, — ավելացնում է թերթը, — ամերիկացի Մերձավոր և Միջին Արևելքների նկատմամբ պապի և Տրումենի հետապնդած քաղաքականությունը, որը ուղղված է այդ երկրամասերի ժողովուրդների, այդ թվում և հայ ժողովուրդի դեմ: Քյուրքիայում վատարած իր յրջաքալությունը քողարկելով մեկտեղ հեղինակյան այցելությունը ծխած ծխախոտով, — արժանազորում է «Սուրիան», — իր ճանապարհորդության ընթացքում Աղաչանյանը հանդես է եկել թյուրքանպաստ և հակահայ զգայացուցիչ

հայտարարություններով: Այս «հեղինակյան» այցելությունը Աղաչանյանի դեմ է գրգռել միևնույն անգամ Սիրիայի և վիքանանի արաբ կաթոլիկների հանրային կարծիքը:

Աղաչանյանի գործունեության մեջ քիչ տեղ չէ, որ գրավում է հեղինակածող հարկերին կաթոլիկ եկեղեցու ժողովրդադարձնելու գուր ջանքը: Ինչպիսի կրոնական ծխածածկություն էլ քողարկված լինի, այդ դեպքի նպատակն է, — քաղաքականում է «Սուրիան», — Սփյուռքի հայությունը քաշել Վատիկանի փարախը և վերածել այն ապապալանացած, ազդուրաց, ազգային իդեալից և արժանապատվությունից գուրի, կոսմոպոլիտների մի ամբողջի: Այնուհետև գրում է «Սուրիան».

Կարդինալ Աղաչանյանն ու իր գործակիցներն ասում են. «Մենք է հնազանդել պապին, պետք է զոհել գիտնալ երկրային հայրենիքը, արժանանալու համար երկնային դրախտին»: Այդորինակ քաղաքականությունը հանգում է պատերազմի կոյի ընդդեմ Սովետական Միության և Սովետական Հայաստանի, որ հանդիսանում է բուրը հայերի Մայր Հայրենիքը:

Եվ, արդարև, Վերաբերել, «Սուրիան» և «Արարատ» էջերում հրատարակված Նյութերը ցույց են տալիս, որ Աղաչանյանն ու նրան քծնող արգահատելի արկածախնդրները հետապնդում են մեկ նպատակ, այն է Սիրիայում, Հիբանանում, Յրանսիայում, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում և չլլուր ոստիկանական միջամտություններով խափանել պրոգրեսիվ շարժումներն ու հրատարակությունները, լրտեսարարական հաստատություններն ու վարչական մեքենաները, Հայաստանյայց Սուրբ եկեղեցին և նրա որդանները և դրանց ծառայողները պատերազմի հրձիգներին: Աղաչանյանն ու նրա դաշնակցական փառաքանդները, այսպիսով, առանց դիմանկների հանդես են գալիս կոյ անելով գաղութների հայերին լծվելու ամերիկա-թյուրքական պատերազմական մեքենային, դավաճանելու իրենց պարած երկրների ժողովուրդների դեմոկրատական ձգտումներին և ազգային-ազատագրական պայքարին, պառակտելու հայոց դարավոր Ազգային եկեղեցին և պատերազմի դուրս գալու վերածնված հայ ժողովուրդի և նրա ազատ ու ծաղկուն հայրենի երկրի դեմ:

Արտասահմանյան թերթերում հրատարակվող քաղաքական Նյութերից պարզ երևում է, սակայն, որ ոչ Աղաչանյանին և ոչ էլ նրան յրջապատող ողորմելի ազգուրացներին չի հայտնվում ստիպել գաղութահայության իր հողեկան, կուլտուրական կապերը

խզել Սովետական Հայաստանի և Սուրբ Էջմիածնի հետ, հակառակ նրանց կիրառած ոստիկանական բիրտ միջամտությունների և տնտրիստական զարդելի արարքների: Փաստերը ավելի քան պերճախոս են:

Ֆրանսիայում, ուր Աղաջանյանի մատնության մեր խափանվեց ռեզտո խոսքը, վախեցնելու և լուեցնելու համար հայրենասեր մասնաներին, Սովետական Հայաստանի 31-րդ տարեդարձի տոնակատարությունները ստացան ժողովրդական ուժեղ պոթիկումների բնույթ:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, ուր Աղաջանյանը ժամանել էր 31-րդ տարեդարձի նախօրյակին, տոնակատարությունները հայաշատ կենտրոններում վերածվեցին համաժողովրդական աննախընթաց ցույցերի՝ ի պաշտպանություն Սովետական Հայաստանի:

Լիբանանում, ուր գտնվում է Աղաջանյանի կարդինալական աթոռը, ժողովուրդը նույնպես համարձակ ու մարտական հանդես է դալիս ի պաշտպանություն ցանկալի Սովետական Հայաստանի և խաղաղության: Ուշագրավ փաստ է, որ Լիբանանի հայ երիտասարդությունը, միացած իր արար եղբայրներին և քույրերին, անցյալ տարի իր պատգամավորների ուղարկեց Բեռլին, մասնակցելու համար երիտասարդության խաղաղության համաշխարհային ֆեստիվալին:

Ու պակաս ուշադրավ իրողություն է, որ Փարիզում և Սան-Ֆրանցիսկոյում, հոգաբարձուական բնտրություններին, հակառակ մեծ կարգի պրոֆուրացիաներին, հակաէջմիածնականները կրեցին ջախջախիչ պարտություն:

Հայ ժողովուրդը, — գրում է Վերաբերու վերահիշյալ իրողությունների լույսի տակ, — պիտի գիտենա ետ մղել կարդինալ Աղաջանյանի մեղրածորան բառերի մեջ թաքնված ազգակոթան թույլը. պիտի գիտենա պարտության մատնել պապականության նպատակները:

Մենք, հայերս, — գրում է Բեյրութի «Արարատ» թերթը, — պատճառ չունենք վախի ազդեցության տակ հրաժարվելու հայրենասիրությունից: Մենք սիրում ենք Սովետական Հայաստանը, որ աշխարհի քոյոր հայերի Մայր Հայրենիքն է: Հայրենասիրությունը հանցանք չէ:

Միթե մեր օրերու իրական վասակ մը չէ՝ կարդինալ Աղաջանյանը, — եզրափակում է թերթը, — երբ կարդինալը կդավակցի իր թուրքերուն հետ, որոնց զերազույն նպատակն է երկրի երեսնս արքել Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը: Բայց ապագան վասակներուն չի պատկանի: Ապագան կպատկանի խաղաղության ճակատին:

Պատմության այդ դատավճռից խուսափում չկա ոչ Աղաջանյանին և ոչ էլ նրա ծիրանիին ապավինող տականքներին: Անդունդը նրանց և Սփյուռքի հայության մայր զանգվածի միջև անկամրջելի է: Հայ ժողովրդի այդ եղկիի դավաճանները թուրք դահիճներին և Վատիկանի զործառլաներին հետ միասին պատերազմի հրձիգների միևնույն ճամբարումն են այն ժամանակ, երբ զաղութահայության մայր զանգվածը Մայր Աթոռի կողմն է, խաղաղության կողմը, Սովետական Միության և Սովետական Հայաստանի կողմը:

ԲՂԲԱԿԻՅԱ

ՑՈՒՑԱԿ ՄԱՅՐ ԱՅՈՒՒ Ս. ԷԶՄԻԱՆԻ ՆՈՐ ՍՏԱՑԿԱԾ ԶԵՌԱԳՐԵՐԻ՜

(№ 98 ձեռագրի շարունակությունը ամսագրի նախորդ №-ից):

Ք. 232ա.— Դարձեալ ինչեղէր է Քրիստոս զԳաւալ խաթոնն եւ զձեռնայն իւր զԴաւիթն, եւ զկողակիցն զԴաւիթ խաթոնն, զԳաւալի կողակիցն զՄարգրիտն, եւ զիրանց որդիքն՝ զԱստուածատուքն եւ զԾով(Ը)աննէն, եւ լի բնութեամբ Աստուած ողորմի ասացէր, ամէն:

Այլ եւ Աստուած ողորմի ասացէր Տէր Ծով(Ը)ան(ն)իսի հոգիւն, եւ որ Աստուած ողորմի ասէ, Աստուած իւրն ողորմիցի, ամէն:

Յիշեցէր է Քրիստոս զգարպին Աստուածատու(ւ)ր, որ վանից արչաքի բան լինի, զամէն էնայ:

Յիշեցէր է Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի ասացէր Մախաթին եւ իւր կողակցին մահապիւր Բէկիւնանին եւ իւր որդոց՝ Պաղասին, Նիկողոսին, որ շուրջալ մի, եւ ուրար մի, եւ մաղզման մի եւ ի զուս սուրբ Ծով(Ը)աննիսին եւ սուրբ Նարեկացուն՝ անբիշ յիշատակ իւր եւ իւր ծնողացն, եւ Աստուած ողորմի ասացէր, ամէն:

Ք. 232բ.— Յիշեցէր է Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի ասացէր Ղաւրիկ Ամիրկէն, եւ Առաքել, եւ Ծովանին, եւ Ծով(Ը)աննէն, Մարտիրոսին, Զաքարի Ծով(Ը)աննէն...

Դարձեալ կրկին անգամ Աստուած որոնէ զղաւապներ, ուր ամենայն, որչափ որ տաւար անելին, մօրթնն, տարի դուին շահի մի խոտացան Պաղասի սուրբ Ծով(Ը)անն(ն)ու վանից՝ բարի յիշատակ իւրանց հոգան, Աստուած որոնէ, զօրոգորդն, զսուղն, զկապէղդն:

Աստուած որոնէ Սուրիսի(ն), Աստուած ողորմի Մ(ա)րտ(իր)իսի(ն), բուռնի (նեղկարար) կիրակոսին, Աստուած որոնէ Խաչատուր(ին), Աստուած որոնէ Բորայ Մարին:

Յիշեցէր է Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի ասացէր Պաղասի ողորմի Յուսէփին, եւ իւր մօրն, եւ իւր հօրօրորն Մայիսան, եւ իւր կողակցուն Էրասմոսին, որ այդի մի է Խաչատուրի յիշատակին Պաղասի սուրբ Ծով(Ը)անն(ն)իսին, եւ սուրբ Նարեկացուն, եւ սուրբ Աստուածածինին, եւ սուրբ Ստեփանոսին զուսն՝ անշի(ն)ը յիշատակ իւրանց (ն)իշեցէր հոգան, ընթէ որ ծախէ կամ զրան զնէ, զանէց զԿա(ւ)նիսին եւ զԾովանին, եւ խաչաճառողաց անցէ...

Արդ եւ՝ Տէր Մարտիրոս անարժանս երէզա(ւ),

զայդի վերստին ան(ն)իցիցի, զամենայն յիշատակին եւ ամենայն ն(ն)իշեցէր, ամէն, նոցա զհոգ տունն եւ, եւ Տէր Մարտիրոս, անկէցի:

Ք. 233ա.— Աստուած որոնէ զԾով(Ը)ան(ն)էս, զԱւետիս, զԳաւալ, զԳաւալարն, Մարտիրոս, Քէրոսն, Աստուրն, Մայիսան, Օսան, Պէտոսն, Մարտան, Այսան, Լանան, Զրան, Էղան, Խաչիֆի շաղաց, ասագ ամպալագաց: Ով այս բանիս յականակ ինի, զանէ զԾովան(ւ)ին անցէ եւ զխաչաճառողաց, ամէն:

Յիշեցէր է Քրիստոս զՊաղասի ան եւ զԳաւալն իւր զԿաւալարեանին է Քրիստոս զՕվակի վարդապետն, որ եղ ի դուսն սուրբ Ծովանն(ու) Կարապետին մէկ յաւ մամու շաղիք եւ խմորի տաշտ մի՝ իւրանց բարի յիշատակ, եւ ծնողաց իւրանց, ինչեցէր եւ Աստուած ողորմի ասացէր, եւ Աստուած ձեզ եւ մեզ ողորմե(ս)ցի, ամէն:

Յիշեցէր է Քրիստոս մահտեմի... զարձակ որչափ մուր Կալի վանից, ամենայն զիր էր ինկնաւ յանորիանց, եւ մեղա(ւ)որ Տէր Մարտիրոս յուսայ լի Աստուած աղապիցի զանաֆններն զանանայ զննէ մէկ իւր(ն)անց, վերստին զնէցին զմիսին, Էղին յիշատակ ի դուսն Պաղասի սուրբ Ծով(Ը)անն(ն)իսին անշիքն յիշատակ իւրանց է Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի ասացէր Ներ(ա)րարի անաֆին՝ որ զԴաւիթ արտերն աղատեցին յանորիանց, Աստուած որոնէ զիրանց որդիք: Յիշեցէր է Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի ասացէր զարադի անաֆին, որ զՄաշտակի արտեր Նոցա աղատեցին, Աստուած որոնէ զիրանն յիշատակ է Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի ասացէր սուլարի յանաֆին որ զ...աֆինու արտեր Նոցա աղատեցին, յիշեցէր է Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի ասացէր զԵղիս Մանաֆին, որ զԲարսի արտեր Նոցա աղատեցին, Աստուած աղատայի զնոցա հոգին է մեղապ:

Ք. 233բ.— Յիշեցէր է Քրիստոս Աստուած եւ Աստուած ողորմի ասացէր մահա(ա)ւի մուսէփին եւ իւր ծնողացն Բլազին Նազարին, եւ մեր Նուրիսանին, եւ իւր որդուն Աւագին, եւ իւր կողակցուն Մարգարտին, տրեստա Մամին, եւ իւր որդուն Ծով(Ը)ան(ն)իսին, եւ որդի Վարդանին՝ եւ (40) դուր (դուր) տվին ի դուսն Պաղասի սուրբ Ծով(Ը)անն(ն)իսին, եւ սուրբ Աստուածածինին, եւ սուրբ Ստեփանոսին, եւ սուրբ Նարեկացուն, Աստուած որոնէ զիրանց, որ դուսն աղապ զամենայն ինչ որ կայր, բերին տվին վանից՝ անշիքն յիշատակ իւրանց եւ իւրանց ն(ն)իշեցէր հոգան: Ով որ հանգիսի է կարգայ, խոյրանք ի ձեռանէ վասն Աստուծոյ սիրուն համար, լի սրտի Աստուած ողորմի ասացէր Նոցա հոգուն, եւ որ զԱստուած ողորմի ասէ, Աստուած իւրանց ողորմի յաւուրն զատաստանին, ամէն, եղիցի եղիցի:

Այս է յիշատակ է մահտեմի Մարգարին է Քաղէսան, որդի Մարգիս, իւր եղբայրներ, Ա ողորմի աս(ն)էր:

1. Խաչատուր 1950 թվի մայիս—հունիս, հուլիս—օգոստոս, սեպտեմբեր—հոկտեմբեր, նոյեմբեր—դեկտեմբեր, 1951 թվի հունվար—մարտ, ապրիլ—հունիս, հուլիս—օգոստոս, սեպտեմբեր—հոկտեմբեր, նոյեմբեր—դեկտեմբեր եւ 1952 թվի հունվար եւ փետրվար համարներէն:

Յ 99

Գ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ւ Թ

Քերթեր՝ 249.— Պրեմիերը՝ 20, յուրացանքը՝ 12 միլիոնը։ Մեծաբյուրե՝ 38, 4X35, 5X8 մմ.։ Նյութը՝ խոնացած հասարակ սպիտակ թուղթ։ Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ։ Վիճակը՝ քայքայված՝ սկզբից և վերջից թերի, պրակները հետագայում հետ-առաջ են կազմված։ Գրությունը՝ երկայուն։ Տողեր՝ 37.— Գծումները՝ ճշումով։ Գիրը՝ բոլորգիր։ Առաջագրությունը՝ կան գեղեցիկ թռչնազրեր, ձկնազրեր, խաչեր, ծաղիկներ, թռչուններ, գլխազարդեր և լուսամուկներ։ Գրիչը՝ Հովհաննես։ Պատկերատունը՝ հույժ Լակար։ Ժամանակը՝ 18-րդ դար։ Վայրը՝ անհայտ, հավանաբար Պարսկաստան։

ՀԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

Ք. 2ա.— Ողորմի Քրիստոս Աստուած ստացողի գրոցս հոջայ մակորին և որդույն իւրոյ Սարգիսին, և կողակցոյն իւրոյ Դովաթ խանումին, և որդւոցն՝ Սարգիսին, Յովհ(հ)աննէսին, Մարգարին, Սէթին, դստերացն՝ Անապիսանին, Նոյայային, և փծուն գրչիս, և իմ ծնողացն, և ամենայն արեան մերձաւորացն)։

Ք. 3ա.— Ողորմեա Քրիստոս Աստուած ըստացողի գրոցս հոջայ մակորին և իւր որդոն Սարգիսին, և իւր պապին Յովհ(հ)աննէսին, և Լանիկին, հաթունդանին, և զմեն պապին Մէլիքին, և միւս պապ պղզտիկ Յովհ(հ)աննէսին, և Նորա յողակից Ստաթաթունին և ամենայն արեան մերձաւորացն)։

Ք. 205բ.— Որ ողորմի Քրիստոս Աստուած ըստացողի գրոցս հոջայ մակորին և իւր ծնողացն Սէթին, հանադին, և իւր եղբորն Դաւուտին և իւր կողակից Մահսում փաշին, և դստերացն հաթունդանին, հաթային և Զանային, և Յովհ(հ)աննէս անարժան գրչիս, և իմոյս վարդաւտիս Տէր Գասպարին, և իւր ծնողացն, կարդացողիս և յողացդ, և ամենայն արեան մերձաւորացն, և որք զողորմին ասէք, ամէն։

ՀԻՇԱՍԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ք. 21բ.— Ըս անարժան քահանայ Վարդան գրեցի, ով (ո)ր կարդայ, իննի յիշի, յի(ն)քն յիշեայ իմի տառիք Քրիստոսի։

Ք. 24ա.— Ըս երուստ ծառայս գրեցի Քաշիկ Աստուածատուրեան ի նմամ Գրող և մեղապարտ քահանայ... յիշեցէ ի Քրիստոս, յիշեայ իմնք։

Ք. 72բ.— Ըս Մնացականի որդի Լամբառ զէս գրե-

ցի, ով ոք կարդայ, մին բերան յիշի, յիշե(ն) յիշեայ (յ)ինի տոռիք անմահ գառին Քրիստոսի, ամէն։

Ք. 76բ.— Ըս Մնացական։

Ք. 77բ.— Ըս Մնացական որդի Լամբառ(ի)։

Ք. 136բ.— Տէր Ղազարոսի Մոնիանկուին (2)։

Ք. 138ա.— Ըս գրեցի (յ)այսմայնորքիս, ով օր կարդայ, մին բերան (յիշ(ն)այ, ուրն յի(ն)իշի, և երուսայվերդիս Նիկ(ո)ղոսն(ա)ն։

Յ 100

ԻՐԱՎԱԲԵՐԻՑ ԱՆԵՏԱՐԱՆ

Քերթեր՝ 4.— Պրեմիեր՝ 1.— Մեծաբյուրե՝ 45, 5X22, 6X X1, 2 մմ.։ Նյութը՝ սպիտակ հաստ թուղթ։ Կազմը՝ մտնիչակազույն թափշապատ սովորաթուղթ։ Կողքի երկու երեսներում կան արծաթի վրա փորագրված նկարներ Հիսուսի կյանքից։ Առաջին կողքի նկարը ցույց է տալիս Հիսուսին խաչից իջեցված՝ Տիրամայրը գրկել է իր որդուն, շրջապատված վեց հոգով, եււի գագաթին գրված է «Յ. Ն. Ք. Լ.» Այս ընդհանուր տեսարանը շրջապատված է ձվաձև մի շրջանակով, որի շուրս անկյուններում կան մեկական հրեշտակ, իսկ այս՝ շրջապատված է ծաղիկների և տերեւների մի գեղեցիկ զարդարանքով։ Երկրորդ կողքի նկարը ցույց է տալիս Հիսուսի Լամբարձումը՝ նկարի վերևում Հիսուսը համբաժնում է, իսկ ներքևում կա բացված գերեզմանը (վրան երեք հատ սէն գրված), շրջապատված երեք կանեցողով և մեկ հրեշտակով։ Այս բնագծերը տեսարանը շրջապատված է ձվաձև մի շրջանակով, որի շուրս անկյուններում կան մեկական հրեշտակ, իսկ այս էլ շրջապատված է ծաղիկների և տերեւների մի գեղեցիկ զարդարանքով։ Պաճառակներ՝ սկզբում և վերջում մեկական գեղձ հաստալակ թուղթ։ Վիճակը՝ բավարար։ Գրությունը՝ երկօյուն։ Դատարկ թղթեր՝ 1ա, 4ա, 4բ։ Տողերը՝ 28—40։ Գծումները՝ ճշումով։ Գիրը՝ բոլորգիր։ Առաջագրությունը՝ ուրք էլ չի բն էլ շրջանակված են ոսկեգույն գեղեցիկ զարդարանքով։ Ք. 1բ.— Կո Հովհաննես ավետարանի նկարը բավականին գեղեցիկ, Կան մի թանկ գեղեցիկ թռչնազրեր, իսկ մենատուները առհասարակ գրված են ոսկեգույնով։ Ժամանակը՝ 18-րդ դար։ Վայրը՝ հավանաբար Կոստանդնուպոլիս։

ԲՈՎԱՆԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հովհաննես ավետարանի առաջին գլուխը և չորս ավետարաններից յուրաքանչյուր հաւանքները։

Ք. 1բ.— Հովհաննես ավետարան. «Ի սկզբրանէ էր բուն...»։

Ք. 2ա.— Մաթթեոսի ավետարան. «Կեսն յարութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»։

Բ. 2ր.— Մարկոսի ավետարան. «Լուսն թաղման եւ յարութեան Տեառն մերոյ Գիտութիւնի Բրիտանոսի»:

Բ. 3ա.— Դովկասու ավետարան. «Լուսն թաղման եւ յարութեան Տեառն մերոյ Գիտութիւնի Բրիտանոսի»:

Բ. 3բ.— Հովնանու ավետարան. «Լուսն թաղման եւ յարութեան Տեառն մերոյ Գիտութիւնի Բրիտանոսի»:

№ 101

Պ Ա Տ Ա Ռ Ի Կ Ն Ե Ր

ա) Գ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ւ Ր Բ

Քերթեր՝ 61.— Պրեկը՝ 11.— Մեծությունը՝ 38,3X26X0,2 սմ.:— Նյութը՝ դեղնած հաստ թուղթ:— Կազմը՝ լուծիւ:— Վիճակը՝ բայցաված, ձեռագրից պահված:— Գրությունը՝ երկայուն:— Տողերը՝ 37:— Գծումները՝ ճշգրտով:— Գիրը՝ բոլորգիր:— Զարդագրություն՝ չկա:— Գրիչը՝ անհայտ:— Ժամանակը՝ 18-րդ դար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մի պրակ միայն Հայսմավուրէից, քերթերը խառնված: Սկսում է նոյեմբերի 1-ից (Տոն Ամենայն սրբոյ), վերջը՝ անորոշ:

բ) ԲԱՐՈՋԳԻՐԲ

Քերթեր՝ 101.— Պրեկը՝ 11.— Մեծությունը՝ 22X17,2X0,2 սմ.:— Նյութը՝ դեղնած բարակ ողորկ թուղթ:— Կազմը՝ լուծիւ:— Վիճակը՝ բավարար, սակայն ձեռագրից պահված:— Գրությունը՝ երկայուն:— Տողերը՝ 35:— Գծումները՝ ճշգրտով:— Գիրը՝ մանր բոլորգիր:— Զարդագրություն՝ կան մի ձանի գեղեցիկ լուսանցադրոյի, թռչնագրի եւ մի հատ զարդագիր:— Պատվիրատուն՝ Աստապատեցի Միքայել վարդապետ:— Ժամանակը՝ 15—16-րդ դար:— Վայրը՝ Աստապատ (Նախիջեանի շրջան):

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Բ. 1ա.— Ով սուրբ քարոզողը, լիշեցէթի Բրիտանոս ստացող սուրբ դրոցս Աստապատեցի գլխավոր (հետագայում այս անունը ընդված եւ վրան ռեալատոր է գրված) վարդապետն, եւ զձեռնույն իր եւ զեղբարսն, եւ ամենայն արեան մերձատրան:

ՀԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բ. 2ա.— Տիրեցէց զձեռն լցեալ նախատուր եւեթ առնամբ վարդապետս, զնոյնոր հայր եւ առաքնորդն իմ զՅովսէփ վարդապետն:

գ) ԿԱՆՕՆ ՍՐՈՐՈՆ ԲԱՐՍՈՒ ԿԵՍԱՐԱՅՈՅՈՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ

Քերթեր՝ 91.— Պրեկը՝ 11.— Մեծությունը՝ 19,5X16,7X0,2 սմ.:— Նյութը՝ դեղնած եւ խոնաված

հասարակ թուղթ:— Կազմը՝ լուծիւ:— Վիճակը՝ բայցաված եւ կեղտառած:— Գրությունը՝ միասուն:— Տողերը՝ 23—28:— Գծումները՝ ճշգրտով:— Գիրը՝ բոլորգիր:— Զարդագրություն՝ չկա:— Ժամանակը՝ 18-րդ դար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բ. 1ա-4բ.— Մէ (57) «Կանոն սրբոյն Բարսղի Կեսարու ճայրապետին ասացեալն»:

Բ. 5ա-9բ.— Հայկոյ Դիմեցու աշխատությունը ազգակցական կապերի եւ ամուսնության օրենքների մասին:

ՀԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բ. 3ա.— ...Սածանին եւ Ովանէսին, գրվեցաւ թիվն 1875-ին:

Բ. 8ա.— Տէր Կարապետ:

Բ. 7ա.— Ի թիվն 1875-ին:

դ) ԺՈՂՈՎԱՄՈՒ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԵՐԳՈՅ (Տանկերեն)

Քերթեր՝ 81.— Պրեկը՝ 11.— Մեծությունը՝ 16,7X11,7X0,2 սմ.:— Նյութը՝ սպիտակ հասարակ թուղթ:— Կազմը՝ լուծիւ:— Վիճակը՝ ոչ բավարար:— Գրությունը՝ միասուն:— Տողերը՝ 19:— Գծումները՝ թույլ թափանցիկ է, երևի թղթի տակ գրված գծված ուրիշ թղթի միջոցով է գրված:— Բռնանցումներ՝ կետերով:— Գիրը՝ նոտրգիր:— Զարդագրություն՝ թ. 3ա-ում կա միայն մի հատ հասարակ թռչնագիր:— Գրիչը՝ անհայտ:— Ժամանակը՝ 18-րդ դար:— Վայրը՝ շատ հավանաբար Կոստանդնուպոլիս:

Պատասխանի վերջում թ. 8բ-ում կա մի հայերեն երգ, կարմիր թանաքով գրված:

Առաջվուրով քամին էլնէր,

Մաղէր զիս, մաղէր զիս.

Քոյ սէրն ինձի կրակ եղեւ,

Տաղէր զիս, տաղէր զիս.

Մի թափիր վարք, մի թափիր վարք,

Այ երեցայ ես քոյ տարտէն.

Մի թափիր, մի թափիր վարք,

Մի թափիր վարք, ես եմ դարբիր,

Զունիմ աշխարհ(հ), ելամ հայր եւ հայ ելան:

Արքութիւնն հովերէն, հովերէն,

Քոյ սէրն ինձի գրակէն եղեւ

Մովերէն, ծովերէն:

ե) ՀԱՄԱՅԻԼ

(Հատվածներ Նաբեկից)

Քերթեր՝ 31.— Մեծությունը՝ 44X8,4 սմ.:— Նյութը՝ հասարակ խոնաված բարակ թուղթ, կազմը՝

լուծել, պահպանել է լաթե ստորադիմի մեջ:— Վիճակը՝ պատահել է քաղաքացիական, վերջին թերի:— Գրություններ՝ միաստան:— Տեղերը՝ անհավասար: Գիրք՝ բազմաթիվ:— Զարգացումը՝ առաջին թերթում կամ ի հասարակ գոնավոր զարգացման, հասարակ ջրաների գոյններով ներկված՝ վրան շերտի գրությունը, երրորդ թերթում կա աղամարդու մի ջրաների նկար, ներքև ձեռքով տեղ-ողորմյան բանած:— Գրելը՝ եսլիզ-գուլ:— Ժամանակը՝ 18-րդ դար:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Թ. 2.— Նդիցի օգնականն է պահպանում ծառայի Աստուծոյ ծաղկակիւն:

զ) ՀԱՄԱՅԻՆ

(Համալսելու Նախնիք)

Թերթը՝ 1:— Մեծությունը՝ 226×7,8 սմ.:— Նյութը՝ հասարակ հաստ սպիտակ թուղթ:— Կեղծը՝ լուսնի, պահպանել է լաթե ստորադիմի մեջ Ք զ պատահելի հետ:— Վիճակը՝ քաղաք, օսկայն սկզբին թերի:— Գրություններ՝ միաստան: Գիրք՝ Նոտագիր: Զարգացումը՝ կան հրեք հասարակ նկարներ, որոնցից մեկը սուր Գիրքի նկարն է, ձի հետ, նետով սպանում է վիշապին: Կան նաև վիշ ջրաների ներ՝ մեք գրություն:— Ժամանակը՝ 1718 թ.:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Գրեցաւ համայնս ի պահպանութիւն ծառայի Աստուծոյ... զհանձն, զԹխոյն, զԹառոյն, Բարասուն, Շաղգ(ու)լին, Գրեցաւ թիվն Ռճիվ-ն (1719 թ.), ամէն Թ(ու)ին ՌՄԶԻ (1823 թ.): Ես տի(ր)ացու Օվանէս զրեցաւ պարխայի (պարսիկի) (?) թիւն ՌՄԶԻ-ին (1823 թ.), Բարասուն, Շաղգ(ու)լին, Ղարիպին:

է) ՀԱՄԱՅԻՆ

(Աղագրներ և համալսելու ավետարաններէրց)

Թերթը՝ 1:— Մեծությունը՝ 81×8,5 սմ.:— Նյութը՝ սպիտակ հասարակ հաստ թուղթ:— Վիճակը՝ սկզբին թերի:— Գրություններ՝ միաստան: Գիրք՝ Նոտագիր և շղագրի խառնուրդ:— Զարգացումը՝ լուսնի:— Գրելը՝ Ստեփանոս Բաղրամ:— Պատվիրատուները՝ Հովսեփ, Սարգիս և այլն:— Ժամանակը՝ 1828 թ.:— Վայրը՝ Զուլա:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

...ծառայաւ քոյ Գուլնարիսին, Յովսէփին, Սարգսին օգնեալ:

...և բոլորեալ Մայրախաթուն, Գ(ու)լնարխուն, Յովսէփին, Սարգսին, օգնեալ, ամէն: Փրկեալ Գուլն(ա)րիսին, Յովսէփին, Ս(ա)րգսին, օգնեալ:

Գրեց(ա)լ ի դրան Սուրբ Առնտեանց լուսնեղծեցուն ի ձեռն մեր՝ նորոնեալ Ստեփ(ա)ննոս Բ(ա)ղր(ա)միս, և զման պահպանութիւնն հրեք ի Զուլա 1828 5-շ(ա)-ր(աթ)ի:

ը) ՀԱՄԱՅԻՆ

Թերթը՝ 1:— Մեծությունը՝ 104×7,6 սմ.:— Նյութը՝ խոնացած հասարակ հաստ թուղթ:— Վիճակը՝ սկզբին է վերջին թերի:— Գրություններ՝ միաստան: Գիրք՝ Նոտագիր:— Զարգացումը՝ կա մի հաստ հասարակ նկար աղամարդու, 13×7 սմ. մեծութեամբ:— Ժամանակը՝ 18-րդ դար:— Վայրը՝ անհայտ:

ՀԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Պատահիկի կանակի վերին մասում կա հրեք տող ծածկագիր— փիթեկ, որի ներքև գրված է. «Մ(ա)լ(ա)մա ալաք ամ(նայն) շար պ(ա)տ(ու)հայի հրեքի, ամեն»:

բ) ԹՈՒՂԹ ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՆ

Թերթը՝ 1:— Մեծությունը՝ 60×28,5 սմ.:— Նյութը՝ խոնացած հասարակ հաստ թուղթ:— Վիճակը՝ վատ, վերին ճեղքն հրեք մասի կտրատված: Նամակի ծախսողման լուսնեղծը և բոլոր տողերի առաջին մի ճանի թառերը կտրված է կորած են:— Գրություններ՝ միաստան:— Տեղերը՝ 48:— Գիրք՝ Նոտագիր:— Զարգացումը՝ նամակի սկզբի երկու տառերը՝ «ՅԻ» գրված են հրեքի մեծ թուղթերով, իսկ շարունակութունը՝ «ՅԻ», ՇԻՑ, ՏԻ. ՅՈՂԱՆՆԻՍ ՍԻՐ. ԵՊԿՊՍ. գրված է մեծատառերով և կարծիք թանաթով: Նամակի վերին աջակողման անկյունում պատարագ թառը գրված է հրեքի թանաթով, և տողի ներքև ինքող տառերի պոլորումն են և մերմեյն անցած:— Գրելը՝ Հովհաննես պատրիարք Չամաղրյան Բարեպաշտ:— Ժամանակը՝ 1804 թվի սեպտեմբերի 10:— Վայրը՝ Կոստանդնուպոլիս պատրիարքարանի Սուրբ Աստվածածնի մայր եկեղեցում:

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հորդորեալ մի նամակ է սա՝ գրված վաճառ եղեւոր դասին և ժողովրդյան Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարք Հովհաննես Չամաղրյան Բարեպաշտ, որը պատրիարք է եղել երկու տեղում՝ 1800—1801 և 1802—1813 թ. թ.:

ձ) ԹՈՒՂԹ ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՆ

Ք ժ-ի պատրիարքական նամակը՝ կտրված երկարութեամբ հրեք-լուսն շերտի, հետին կողմում գրված համայն, Ղազարի, Էմուլի, Մաղարի և Այս-վերջու համար:

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Ո Ս Բ

ՄԱՍՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆԻ ՆՈՐ ՍՏԱՑԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ՅՈՒՑԱԿԻ
ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

«ԷԶՄԻԱՄԻՆ» ամսագրի համարներում տպագրված ներկա ցուցակը, հիմնականում, կազմված է Սուրբ Էջմիածնի Հոգևոր Ժեմարանի ավարտական կուրսի ուսանողների կողմից, որպես գործնական աշխատանք Հայկական հնագրության առարկայից, կատարված աշխատանքը, իհարկե, ստուգվել, քննվել և խմբագրվել է ղեկավար դասախոսի կողմից: Բացի ուսանողներից, ցուցակի կազմման աշխատանքներում գործու մասնակցություն է ունեցել Մայր Աթոռի գրադարանային Նուբար Միքայելյանը, առանձնապես՝ ձեռագրերի վերջին մասի ցուցակագրության ժամանակ:

Մայր Աթոռի ներկա 100 ձեռագրերը, մեծ մասամբ, հավաքվել են Մայր Հայրենիքի և Սփյուռքի հայ հավատացյալների վերջին տարիներս նվիրաբերած ձեռագրերից, Հետեվելով հայկական վանքերի անցյալի շնորհակալ արարիցիային, ուր խնամքով ու հուր-հուրանքով պահպանել, ընթերցանակել են նախնիքների ամեն մի պատահիկը, Մայր Աթոռ հրատարակում է վերջին տարիների իր հավաքած ձեռագրերի ցուցակը, նպատակ

ունենալով նրանք ներկայացնել հայագիտության լայն շրջանի ուշադրությանը, հուսալով, որ նրանք գուցե որևէ շահով ոգտակար լինեն հայագիտության մեր մեղավաշան մշակներին:

Ինչ վերաբերում է կազմած ցուցակի որակին, ապա այդ մասին մենք ոչինչ չենք ուզում ասել, միայն ուզում ենք կրկնել մեր հիշատակագիրների սիրած արտահայտությունը՝ «Անմեղադիր լերուք, գի կարն մեր այս էր»:

Ձեռագրերի ցուցակը հետագայում, իհարկե, կշարունակվի, քանի որ մեր գիտակից հավատացյալները շարունակում են իրենց նվիրաբերումները Մայր Աթոռին՝ ցանկանալով կորստից ազատել նրանք և գիտական ուսումնասիրության համար ազատակար դարձնել:

Ձեռագրերի այս ցուցակը, Վահագնա Հայրապետի ցանկությամբ, կարտատպվի առանձին հատորով, որի վերջում կկցվի նվիրատուների, ինչպես նաև ցուցակում հիշված անունների ցանկը:

«ԷԶՄԻԱՄԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՐԱՄԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԵՄԴԱԾ ՀՈՎՆԱԹԱՆ, „ԲԱՆԱՍՏԵՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ“

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի ճշգրտագրական բաժնի, Երևան, 1951 թ.

Հայկական ՍՍԻ Գիտությունների ակադեմիայի Հրա-
տարադպրոցումը լույս է ընծայել Նազար Հոգնաթափի
բանաստեղծափյունների ժողովածուին: Ժողովածուին,
Հայկական ՍՍԻ Պետական մատենադարանին հանու-
գների հիման վրա, պատրաստել են Մնացականյան
և Նազարական

Նազար Հովնաթանի րանաստղծությունների պատկերավոր հարուստ, խնամքով ու գիտականորեն կազմված ժողովածու է, և սուղոյններն այնպես են ընթերցողի համար, որ ինքնակազմված ժողովածու է, և սուղոյններն այնպես են ընթերցողի համար, որ ինքնակազմված ժողովածու է, և սուղոյններն այնպես են ընթերցողի համար, որ ինքնակազմված ժողովածու է:

ժողովրդական բազմացած է մի քանի մասերի, Առաջա-
բանում տրված է կենսագրական-գնահատական ան-
հաղի Հովնաթանի կյանքի ու գործունեության մասին:
Այստեղ հնչված է Հովնաթանի կենսագրությունը առաջ-
նիկ ավյաների ժամանակագրական կարգը, որն, ի
հերթիք, օգնում է որոշել նրա մի շարք հերթիկ ժո-
ղովրդական ժամանակը: Ժամանակագրական մի կարևոր
հշտում է հանդիսանում նաև Հովնաթանի Քիթիխ
գնալու ժամանակը: Միջին արժեքը հնդուկյան էր, որ
վրաց վախճանը թագավորը նազաշ Հովնաթանին Ե-
ռթիք Քիթիխ է հրավիրել 1716 թվականից ու շուտ-
անշուտ, սակայն, նոր ռուսմանստերություններից ար-
գել են, որ Հովնաթանը Քիթիխ պետք է գնացած լինի
1703—1712 թվականների միջև: Կան մեծան կարգի ժա-
մանակագրական ասլ հշտումներ:

Ժողովածուն կազմողները բանաստեղծի պտեղծա-
դրությունները բաժանել են մի քանի մասերի. 1) սիրո
երգեր, 2) խոհ-խրատական, 3) երգիծական,
4) խնայության երգեր, 5) այլ երգեր:

[illegible][illegible]

Հայաստանական իրադրությունը, Պիտի նկատի ունենալով, որ Նազար Հովնաթանի հայրենի գյուղը՝ Եռոթթը այդ ժամանակ Հայաստանի արևարական կենտրոններից մեկն էր, այնտեղ դարձացած էին արհեստները, կա-
տարություն էր դասակարգային խոր շերտավորում:

երգիչական բանաստեղծությունների մեջ Հովնաթա-
նը մերկացնում ու ծաղրում է ժապովյունը, անաղի-
վությունը և գլխավորապես տգիտությունը։ Նա բազ-
մաթիվ քննադատիչություններ ունի, որոնք գովերգում
է գիտությունն ու լուսավորությունը, ծաղրում ու պա-
խարակում տգիտությունը, Հովնաթանն ասում է Քա-
ղաւ լուսավորություն, գիտություն տարածեման, մաս-
նալսականացման հարցը։ «Եւ իմ արվեստ ուսնի և շատ
գիտութիւնս։ Ընդհանրապես, նազաջ Հովնաթանի բո-
րոր սրբորդի համար էլ ընդորշ է իր ժամանակի հյւսիքի
կենդանին, հրատապ հարցերով տոգորված լինելը։

Նրա երգերում դրսևորված են ժամանակի իրական
կյանքը, կենցաղը, ապրումն. նրա պոեզիան հազարա-
վար թեկնով կապված է սեռի, իրական կյանքի հետ:

նապալ Լուսնաթանի մի շարք բանաստեղծություններն ունեն իրենց տարբերակները, երբեմն մի բանի համար, Գրանց համեմատությունը կզգնի մի կողմից ավելի լավ ըմբռնելու բանաստեղծին, մյուս կողմից՝ ճշգրիտ և վեր հանելու տվյալ բանաստեղծության բնագիրը, որն ազատվովն ու փոփոխվել է զանազան գրիչների ձեռքով։ Ներկա ժողովարանում ստանալու մասին է և տեղեկացված այդ տարբերակների համար, լավ արհեստներն պետք է պահպանել և զարգացնել։

Ժողովածուի և ճանփնանները ըստման զետեղված են Նաղաշ Հովնաթանի որդու՝ Նաղաշ Համբարի և Ստեփանոս Եղեղեցու տաղերը։ Ժողովածուն ունի Նաճ ընդարձակ ու մանրամասն փաստագրություններ, որոնք կազմված են շատ խնամքով ու զիստակներով և ոգնում են ընթերցողին հասակ պատկերացում կազմելու և Հովնաթանի ստեղծագործությունների մասին։ Ասանձին ըստնով տրված է ռուսագրքաված ծանցագրերի նկարագրությունը։ Ժողովածուում զետեղված են նաև զգուստիկ նմուշներ ծնագրերի և նրանց Հովնաթանի հեղաներից։

նադաշ Էղնիսթանի բանաստեղծությունների, այդ-
պիսիքովիական լեռնաված Գրառաքակությունը Հնարա-
վորություն է տալիս ծանոթանալու 17-րդ դարի վենիզի-
ն 18-րդ դարի սկզբի Հայ աշխարհաբար կենդանի իու-
սացական լեզվի հետ:

Այս ժողովանոց, անկասկած, արժեքավոր ներդրում է մեր անցյալի գրական ժառանգության ուսումնասիրությանը և զարգացմանը:

ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՐԲԱՆԱՐԿԱՆ Ա. Ա., «Բարաբարի ձեռնարկ»:
Հրատարակություն Հայկական ՍՍՌ Պետական հեռակա մանկավարժական ինստիտուտի, Երևան, 1952 թ., 648 էջ (բառարանով և ծանոթագրություններով), տիրած՝ 2.000,

ԱՂԱՋԱՆՑԱՆ Գ. Խ., «Հացաճաշակային կուլտուրաները և նրանց մշակությամբ հիմունքները» (Հացահատիկային կուլտուրաների գծով 2-րդ կարգի վարպետներ պատրաստելու ձեռնարկ): Հայպետհրատ, Երևան, 1951 թ., 128 էջ, տիրած՝ 5.000,

ԳԱՍՊԱՐԱՅԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆ, «Քիմիայությունների ժողովածու»:
1—IV դասարանների հայոց լեզվի դաստիարակների համար 2-րդ վերադասարանի և լրացված հրատարակություն: Հայպետհրատ, Երևան, 1951 թ., 135 էջ, տիրած՝ 10.000,

ԳԱՍՊԱՐԱՅԱՆ Ս. և ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ Մ., «Սովետական Հայաստանի երաժշտական կուլտուրան» (Երևանում կարդացած հրապարակային դասախոսությունների սղագրություն): Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի հրատարակություն, Երևան, 1950 թ., 56 էջ, տիրած՝ 2.000,

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ԳՐԻԳՈՐ, «Հայ ժողովրդական բանահյուսություն», քրիստոմատիա: Կազմեց և խմբագրեց Գրիգոր Գրիգորյան: Հրատարակություն Հայկական ՍՍՌ Պետական հեռակա մանկավարժական ինստիտուտի, Երևան, 1951 թ., 595 էջ, տիրած՝ 1.500,

ԳՐԻԳՈՐ Ն. Վ., «Երկերի ժողովածու» (վեց հատորով): Հատոր 5-րդ՝ «Մեղանձ հոգիներ» (երկու հատորով, 1-ին հատորի թարգմանությունը Գ. Գեմիրճյանի, 2-րդ հատորինը՝ Ա. Փալանճյանի): Հայպետհրատ, Երևան, 1952 թ., 495 էջ, իլյուստրացիաներով, տիրած՝ 5.000,

ԽԱՋԱՏՐՅԱՆ Ա., «Քանդակաչափային կուլտուրաների մշակությունը» (Քանդակաչափային կուլտուրաների գծով 2-րդ կարգի վարպետներ պատրաստելու համառոտ ձեռնարկ): Հայպետհրատ, Երևան, 1951 թ., 84 էջ, իլյուստրացիաներով, տիրած՝ 3.000,

ԿՈՅՈՂՅԱՆ Ա., «Մեղվաբուծություն»:
(Գյուղատնտեսության 2-րդ կարգի վարպետներ պատրաստելու զոոտեխնիկական դասընթացի ձեռնարկ): Հայպետհրատ, Երևան, 1951 թ., 56 էջ, իլյուստրացիաներով, տիրած՝ 3.000,

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ Հ., «Էմ երգեր» (Բանաստեղծություններ միջին տարիքի երեխաների համար): Հայպետհրատ, Մանկապատանեկական գրականության բաժին, 1951 թ., 158 էջ, պորտրետներով, տիրած՝ 6.000,

ԽԱՋԱՏՐՅԱՆ Հ., «Մարգագետիններ և արտավայրեր» (Ուսանողական ձեռնարկ գյուղատնտեսական զոոտեխնիկական անասնաբուժական ԲՈՒՀ-ների համար, համապատասխան Անդրկովկասի պայմաններին): Հայպետհրատ, Երևան, 1951 թ., 676 էջ, իլյուստրացիաներով, տիրած՝ 2.000,

ԱՂԱՋԱՆՑԱՆ Հ., «Ն. Վ. Գոգոյ» (Քննադատական-կենսագրական ակնարկ): Հայպետհրատ, Երևան, 1952 թ., 112 էջ, տիրած՝ 2.000,

ՍԱՐԳՍՅԱՆ ԱՐ. և ԱՄԻՐՅԱՆ ԱՇ. (վաստակավոր ուսուցիչներ), «Փոխադրությամբ նյութերի ժողովածու»:
1—IV դասարանների համար: Հայպետհրատ, Երևան, 1951 թ., 195 էջ, տիրած՝ 5.000,

ԲՐԵՊԵՐՆԻ ԱՐԽԱՆԻՍ (Ադրբեջանի հայ դրողների ստեղծագործություններից), Ազերները, Բաքու, 1951 թ., 209 էջ, տիրած 3.000,
«Խաչատուր Աբովյանի տուն-թանգարանի այլըմ-նորեցույց» (Կազմեց Ա. Սահակյան), Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին կից Կուլտուր-լուսավորական հիմնարկների դրածների կոմիտե, Երևան, 1951 թ., տիրած՝ 2.000,

«Իհեսների ժողովածու»:
V. ՔՈՋԱՏՐՅԱՆ, Ո. ՍԱՐԳՍՅԱՆ՝ «Մերժված խաղաղություն»:
Ի. ԳՐԻԳՈՐ, Ս. ՊՈՒՆՍԿԻ՝ «Նորաժամանակներ»:
Հ. ՂԱՓԼԱՆՅԱՆ՝ «Պատվավոր փեսացու»:
Ի. ՈՒԻԳՈՎՍԿԻ՝ «Փոքրիկ պատուակիր»:
Ռ. ՊԱՐՍՍՄՅԱՆ, Ա. ՀԱՅ-ԱՐՏՅԱՆ՝ «Մշտադալար այգիներում» և այլն: Կուլտուրահրատ, Երևան, 1951 թ., 186 էջ, տիրած՝ 2.000:

